

Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku

Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku vzniklo v septembri 1995 ako integralna súčasť Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku. Jeho hlavnými cieľmi sú:

- Poskytovať kvalitné, nezávislé a nestranné analýzy kľúčových medzinárodných problémov dotýkajúcich sa Slovenskej republiky, a taktôž vytvoriť platformu pre odbornú diskusiu o zahraničnej politike.
- Podnieť súrši zajem občanov o dianie vo svete, hlbšie pochopenie vyznamu zahraničnej politiky a jej prepojenia s domácou politikou.
- Vytvárať príaznive prostredie pre rast novej generácie slovenských odborníkov v oblasti zahraničnej politiky a medzinárodných vzťahov.
- Podielat sa v spolupráci s podobnými pracoviskami v zahraničí na výskumnych projektoch dotýkajúcich sa spoločných záujmov.

Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku

Slovak Foreign Policy Association

Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku (SFPA) bola založená v máji 1993 ako otvorené nestranné diskusné forum o medzinárodných otázkach. Jej hlavným cieľom je poskytovať priestor pre otvorenú vymenu názorov o zahraničnej politike. SFPA je občianske združenie otvorené všetkym záujemcom, ktorí suhlasia s jeho základnými cieľmi. Pre svojich členov organizuje prednášky významných predstaviteľov súčasného dňania, pravidelné týždenné diskusie o zahraničnej politike, konferencie, semináre a diskusné okruhle stoly k aktuálnym temám. Spoločnosť hrá významnú úlohu v prehľbovaní vzťahov Slovenska so zahraničím.

Správna rada SFPA

Dominik Bartosiewicz, Pavol Demčák, Pavol Erban, Ľan Figel, Milan Fiacník, Ivan Hubač, Rudolf Chmel, Ladislav Kováč, Eduard Kukan, Kálmán Petoc, Magda Vásáryová (prezidentka)

Výskumné centrum SFPA

Riaditeľ - Miroslav Vlachovský

Výskumní pracovníci - Alexander Duleba, Pavol Lukáč

Edičná rada Výskumného centra SFPA

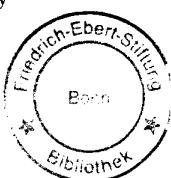
Samuel Abraham, Rudolf Chmel, Peter Kerlik, Dušan Kováč, Grigorij Mesežníkov, Štefan Šebesta, Milan Zemko

Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku
Staromestská 6, 811 03 Bratislava; Tel.: Fax: 07 531 42 85

Pavol Lukáč

Súčasná podoba slovensko-nemeckých bilaterálnych vzťahov

Náčrt vývinu a stavu problematiky

VÝSKUMNÉ CENTRUM SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PRE ZAHRANIČNÚ POLITIKU
RESEARCH CENTER OF THE SLOVAK FOREIGN POLICY ASSOCIATION

NADÁCIA FRIEDRICA EBERTA
FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

Obsah

1. Úvod	5
2. Pokus o charakteristiku všeobecných rysov bilaterálnych vzťahov SRN a SR	7
3. Diferenciácia slovensko–nemeckých vzťahov počas trvania česko–slovenskej federácie	33
4. Podoba formovania vzťahov medzi SR a SRN od roku 1993 podnes	48
5. Nemecká menšina na Slovensku a jej úloha v slovensko–nemeckých vzťahoch	68
6. Záver	85

Vydalo

© Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku,
Bratislava 1996 v spolupráci s Friedrich Ebert Stiftung.

odborní lektori: JUDr. Štefan Šebesta, JUDr. Vladimír Handl, CSc.
jazyková korektorka: Stanislava Chrobáková

TYPO: Stano Jendek (Renesans)

ISBN 80-967690-2-2

1. Úvod

Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku sa ešte na začiatku svojej činnosti – v roku 1995 – rozhodlo, že sa vo svojich výskumných a edičných aktivitách okrem iného zameria aj na zhodnotenie vzájomných vzťahov medzi Slovenskom a jeho bezprostrednými stredo-európskymi susedmi Českou republikou a Maďarskom (do budúcnosti Ukrajinou, Poľskom a Rakúskom). Ďalšou prioritou je výskum vzťahov Slovenska s jeho ani nie tak bezprostrednými, ako „občasnými“ susedmi, ktorí však vďaka veľkosti a geografickej blízkosti tradične ovplyvňovali a ovplyvňujú osudy malých národov strednej Európy. Máme na mysli, samozrejme, Rusko a Nemecko. Prvým výstupom z tejto plánovanej súrie bolo podanie „aktuálnej agendy slovensko–ruských vzťahov“ pod názvom *Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky*, ktorú spracoval analytik Výskumného centra Alexander Duleba.

Na túto problematiku nadväzujeme analýzou vývinu a formovania dnešnej podoby slovensko–nemeckých vzťahov. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku v spolupráci s bratislavskou pobočkou Friedrich Ebert Stiftung už usporiadala k tejto téme pilotný projekt – panelovú diskusiu odborníkov a politikov. Táto štúdia sice na ňu nadväzuje, má však širší zámer a inú podobu. Mojím zámerom bolo nielen podať základné informácie o bilaterálnych vzťahoch SR a SRN, ale aj politologicky a teoretičky uvažovať o širšom kontexte, v ktorom sa tieto obojsstranne vzťahy realizujú. Štúdia podáva charakteristiku hlavných vývinových tendencii v bilaterálnych vzťahoch Slovenska a Nemecka, príčom pozornosť sa zameriava na obdobie ich formovania najmä po roku 1989, a len v rámci všeobecnej charakteristiky vzájomných vzťahov načrtáva staršie historické korelácie, ktoré hrajú určitú rolu aj v súčasnosti. V štúdiu venujem iba okrajovú pozornosť ekonomickému rozmeru vzájomných vzťahov, aj keď v slovensko–nemeckých vzťahoch hrá práve ekonomika nemalú úlohu. Dotýkam sa však len takých aspektov vzájomných ekonomickej relácií, ktoré mali väčnejší dopad na vzájomné politické vzťahy. Inak sa usilujem upozorniť na už spracované dostupné ekonomickej analýzy.

Aktuálna podoba slovensko–nemeckých vzťahov je skutočne živou tému, ktorá sa nadálej kontinuálne vyvíja, a nemožno vylúčiť, že niektoré informácie, ktoré sa čitateľovi dostanú formou tejto publikácie do rúk, nebudú v tom čase už natoľko aktuálne. Napriek tomu verím, že základné penzum informácií bude predsa len prímosm aj s určitým časovým odstupom.

Štúdia je členená do štyroch kapitol, plus úvod a záver. V 2. kapitole sa snažím podať všeobecnú charakteristiku vzájomných slovensko–nemeckých vzťahov (historické faktory, geopolitická charakteristika atď.), v 3. kapitole podávam náčrt vzájomných slovensko–nemeckých vzťahov počas trvania československej federácie až do jej rozpadu, v 4. kapitole venujem pozornosť súčasnému stavu problematiky. V 5. kapitole sa obšírnejšie venujem problematike vývinu a stavu nemeckej menšiny. V závere sa snažím okrem resumé hlavných myšlienok podať aj odporúčania, ktoré by mohli v praxi napomôcť rozvoju slovensko–nemeckých vzťahov. Štúdia samozrejme nepokrýva komplexe priestor, v ktorom sa obojstranné relácie utvárajú, viac pozornosti venuje tým „kauzám“, ktoré na najvyššej politickej úrovni ovplyvnili vzájomné vzťahy.

Táto štúdia vznikla aj vďaka mnohým interview, ktoré mi umožnili preniknúť do problematiky za rámec bežne pertraktovaných udalostí v médiách a v tlači. Chcem podakovať tým, ktorí si našli čas a pomohli tejto práci či už svojimi radami, skúsenosťami alebo spomienkami. Moja vďaka teda patrí: Dieterovi Brückemu, Bernhardovi Zepterovi (Auswärtiges Amt), Christiane Markert (Auswärtiges Amt), Michaelovi Frankovi (Süddeutsche Zeitung), Peterovi Rivalovi (Trend, Köln am Rhein), Branislavovi Zvarovi (Slovenský rozhlas, Bonn), Pavlovi Demešovi, Milanovi Zemkovi, Jánovi Figelovi, Jánovi Čarnogurskému, Jánovi Mlynárikovi, Dušanovi Matulayovi (ZU SR Bonn), Ivanovi Korčokovi (ZÚ SR Bonn). Osobitná vďaka patrí mojim oponentom, ktorí mi pomohli pri spracovaní a korigovaní záverečnej podoby štúdie – Štefanovi Šebestovi (Ústav štátu a práva SAV) a Vladimírovi Handlovi (Institut for German Studies, Birmingham).

Autor

2. Pokus o charakteristiku všeobecných rysov bilaterálnych vzťahov SRN a SR

Pri opise slovensko–nemeckých resp. nemecko–slovenských vzťahov musím hneď na úvod uviesť metodologickú poznámku. Ani jedna spoločnosť nepredstavuje jednotlavy, homogénny celok, ale prirodzené heterogénne spoločenstvo, v ktorom vystupujú jednotliví aktéri ako predstaviteelia rôznych záujmov: exekutíva, parlamenty, rôzne politické strany s rôznymi politickými programami, hospodárske združenia, finančné inštitúcie, rôzne nátlakové a záujmové skupiny. Každá z nich sa určitou mierou podielala na formovaní polohy slovensko–nemeckých vzťahov. Ak však hovoríme o bilaterálnych vzťahoch oboch krajín, chápeme ich predovšetkým ako vzájomné vzťahy dvoch spoločenstiev, ktoré majú vlastné národné záujmy, a tie vo vzájomnej komunikácii presadzujú ich politické elity. O štandardných bilaterálnych vzťahoch oboch krajín možno samozrejme hovoriť až po zisťovaní medzinárodnoprávnej subjektivity na oboch stranach (SRN po zjednotení Nemecka, SR po rozdelení československej federácie). Napriek tomu už pred týmto významným predelom v dejinách oboch krajín tu predsa len existovali a prirodzene sa formovali vzájomné vzťahy na rôznych úrovniach. Tie výrazne predznamenali aj ich ďalšie formovanie. Používanie termínov „slovenská“ (politika, strana, atď.) alebo „nemecka“ (politika) či nemecké (záujmy, vystupovanie) prirodzene navádzajú k tomu, aby sme pod týmto pojmom chápali celú spoločnosť, bez vnútorných názorových diferenciácií, hoci mnohokrát to tak nie je. Preto je dôležité mať tento fakt po celý čas čítania mojej analýzy na zreteli.

Základný charakter vzájomných bilaterálnych vzťahov medzi Slovenskou republikou a Spolkovou republikou Nemecko je ovplyvňovaný niekoľkými faktormi:

- rozdielou veľkosťou krajín a z nej vyplývajúcej medzinárodnopolitickej váhy,
- historickými konzervacionistickými vzájomnými vzťahov.

- geopolitickými zmenami po páde bipolárneho systému, ktoré výrazne ovplyvnili nové mocenské pomery nielen v strednej Európe, ale aj v širšom globálnom rozmere,
- ďalším faktorom je štátoprávne „nórum“, ktoré vzniklo u oboch krajín začiatkom 90-tych rokov: vznik SR ako nástupníckeho štátu ČSFR na jednej strane a zjednotenie Nemecka a nadobudnutie plnoprávnej medzinárodnej politickej suverenity na druhej strane, – a z toho vyplývajúce redefinovanie svojho postavenia a zahraničnopolitickej vystupovania u oboch strán,
- širšími medzinárodnou-politickejmi súvislostami a integračným procesom, v ktorom oba štáty zohrávajú diametrálnie odlišnú rolu: Nemecko ako etabľovaný a významný člen EÚ, Slovenská republika ako asociovaný štát, ktorý sa siluje o vstup do Unie (obdobne to platí pre NATO).

Rozdielna veľkosť a váha. Nemecko patrí svojou rozlohou ($356\,733\text{ km}^2$) až aj ľudským potenciálom (viac než 81 miliónov obyvateľov) k najväčším európskym krajinám. Tieto faktory predurčujú Nemecko k tomu, že na medzinárodnej scéne sa prirodene obracia k adekvátnym partnerom. Slovenská republika naopak svoju rozlohu a počtom obyvateľov mnohokrát kvantitatívne nedosahuje ani niektoré nemecké spolkové krajiny. Táto skutočnosť akoby Slovensko viedla k tomu, že svoje politickej a hospodárske kontakty vo väčšej miere utužuje s niektorými spolkovými krajinami ako Bavorsko, Dolné Sasko, Brandenbursko etc. Mnohokrát však ide o efekt, spôsobený ani nie veľkosťou, ako skôr komunikačnými problémami na úrovni Bratislava-Bonn.

Samozejme, faktor veľkosti a váhy nemožno brať ako faktor totálne ovplyvňujúci podobu vzájomných vzťahov (napríklad v duchu Fontenellejovej myšlienky, že svet politiky sa riadi počtom a váhou rovnaka, ako svet fyziky), ale tieto determinanty nemožno ignorovať. Ich relevancia je však v súčasnom svete ovplyvňovaná aj prebiehajúcimi integračnými procesmi, ktorých dôsledky v istej mierе minimalizujú veľmocenské správanie sa krajin, ako aj „demokratizáciu“ medzinárodných pomerov v 20. storočí. Vznik a etablovanie sa dôležitých medzinárodných integračných štruktur relativizoval aj váhu a vplyv týchto geopolitickej faktorov.

Okrem toho je otázka veľkosti a váhy nielen „aritmetickou“ otázkou, ale aj otázkou socio-politickej mentality. (Zjednodušene povedané: „ako sa kto cíti“). Na tento faktor v priebehu diskusie o slovensko-nemeckých a ne-

mecko-slovenských vzťahoch na pôde Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku dobre poukázal Michael Frank, pražský korešpondent Süddeutsche Zeitung, keď hovoril o „fеномéne veľkých krajín, ktoré si nie sú vedomé tejto veľkosti“.¹ Spomínal práve Nemecko, ktoré si pri pohľade na USA, Rusko, na tradične európske demokracie ako Anglicko a Francúzsko pripadá malé a „ešte dnes sa zoberá tým, že sa vôbec musí spomätať z vlastnej veľkosti“. Tento fakt je následkom vnútornonemeckého vývinu po druhej svetovej vojne, kedy bola krajina abnormálne rozdelená a jí samotná SRN mala obmedzenú medzinárodnopolitickej suverenitu. Ekonomický rast a povojnový hospodársky zázrak vyrobil síce z Nemecka „ekonomickejho obra“, ale inak „politického trpaslíka“. Dnešné reálne sebahodnoteňie a sebaevdomenie si vlastného mocenského postavenia je z nemeckej strany stále opatrné (tiež v dôsledku niekdajšieho preceňovania sa a následnej historickej katastrofy). V aktuálnom časovom kontexte možno súhlasiť s tvrdením Elisabeth Pondovej, že „Nemecko si nachádza svoje miesto ako mocnosť strednej veľkosti (zvýraznil P. L.), ktorá postupne zjednocuje svoj politický a ekonomický vplyv, – a neuchádza sa o žiadnu väčšiu globálnu rolu.“² Je to zrejmé skutočne otázka aktuálneho časového horizontu, keďže niektorí iní analytici poukazujú na určité tendencie nemeckého politickej zaujmu vystupovať aj na úrovni celosvetového rozhodovania – tu sa napr. často uvádzajú snaha niektorých nemeckých politikov získať stále kreslo v Bezmocnosti rade OSN. Nadalej však platí stará historická axiomá, že Nemecko je prívelké pre Európu, ale primaľé pre svet. Len pre porovnanie, územná rozloha Nemecka je približne rovnaká ako rozloha amerického štátu Idaho. Samozrejme, tieto faktory menia svoju dôležitosť aj v inom (socio-kultúrnom) prostredí a okrem územnej rozlohy tu hrajú rolu tiež iné,

1 Okruhly stôl politikov a odborníkov na tému „Slovensko-nemecké a nemecko-slovenské vzťahy dnes“ zorganizovalo dňa 27. júna 1996 Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku v spolupráci s Friedrich Ebert Stiftung. Diskusiu sa zúčastnili Michael Frank, novinár, Süddeutsche Zeitung, Michael Dauderstadt, politológ, Friedrich Ebert Stiftung, Peter Rival, bonnský korešpondent hospodárskeho tyždeníka Trend, Peter Weiss, podpredseda SSDL pre zahraničnú politiku, Ján Figel, podpredseda KDH pre zahraničnú politiku. Diskusiu moderovala Magda Vásáryová, predsedkyňa správnej rady SFPF. Akcie sa zúčastnili aj mimoriadna a spinomocnená veľvyslankyná SRN v Bratislave Heike Zenkerová. O posúdila pozri článok v Národného obrode Lukáč, Pavol: Problém slovensko-nemeckých vzťahov leží skôr na našej strane, 2.7. 1996.

2 Pondová, Elisabeth: Nemecko v roli regionálnej mocnosti. In: Stredná Evropa, 1996, č. 59, s. 9.

nemenej dôležité činitele, ako sú hustota obyvateľstva, priemyselná a dopravná infraštruktúra, stav ekonomiky atď. Tieto vnútropolitické faktory vplyvajú prirodzene aj na zahraničnopolitické vystupovanie.³

Nemecko však má v európskych podmienkach mimoriadne postavenie a chce vystupovať v úlohe *regionálnej mocnosti*, čo má pre stredoeurópsky priestor – a teda aj pre Slovensko – nesporný význam. Stredná Európa ostáva pre Nemecko kľúčovou zahraničnopolitickou oblasťou. Politická elita vidí stredné a východné Európu z 89 % ako oblasť životnych záujmov Nemecka (Francúzsko 88 %, Rusko 80 %, USA 76 %).⁴ Samozrejme, pri uplatňovaní zahranič-

³ K vnútorným problémom, ktoré Nemecko rieši od svojho zjednotenia, pozri vynikajúcu a pomere rozsiahlu štúdiu Lübkemeier, Erhard: Siednocené Nemecko v postobilí sveta, I. a II. časť. In: *Mezinárodní vztahy*, 1994, č. 1.

Lübkemeier po výpočte politicko-transformačných, vnútroekonomickej a socio-psychologických problémov nemeckej spoločnosti upozorňuje, že riešenie týchto problémov „poblíží zdroje a energiu, a tak bude silno obmedzený nemecký manevrovací priestor a medzinárodnopolitická agenda“ (II. časť, s. 26). Rovnako český autor Vladimír Handl vo svojej štúdiu poukazuje na tento fakt: „Siednocení Nemecka vedlo k posileniu v mnoha smerech – vzrostol zemepisný rozloha země, počet jejich obyvatel a HDP. V souvislosti s tím vystúpilo Nemecko do pozície jedna z nejsilnejších zemí sveta. Nicméně, ani siednocení Nemecko nevráží spojené potenciály Veľké Británie a Francie a vade ukazateli SRN zaostáva i za současnou potenciálu Francie a zemí Beneluksu. Pomér sily v Evropě se tedy posunul, ale nezvrátil.“ Pozri Handl, V. – Kural, V. – Reimann, M.: Česká republika a Nemecko. In: Česká zahraniční politika, Úvahy o prioritách, Praha 1997, s. 153.

⁴ Asmus, Ronald D.: What does the German Elite Think National Security Policy?. RAND, Santa Monica 1996. Cit. podľa Handl, V. – Kural, V. – Reimann, M., cit. príca, s. 160.

Pri ekonomickom výskume nemeckej hospodárskej politiky voči strednej Európe však treba mať na zreteli, že v súčasnosti už mamutie firmy – pôvodne nemecké – prešli výraznými zmenami vo vrcholných manažmentoch a rozhodovacie elity už mnohokrát nie sú nemecké. Ďalším faktorom je, že predstavenecká súrem rozložujú predovšetkým vo svojom vlastnom ekonomickom záujme a nielen v nemeckom národnom záujme. Napriek tomu je nutné sledovať politiku príamych investícii do hospodárstva, a to a podľa jednotlivých rezortov, pretože niektoré (strojárvstvo, chemický priemysel, sú priame investície oveľa väčšie ako ich priemer. To však momentálne nie je taký slovenský problém, keďže nemecké investície sú u nás zastúpené pod svojimi možnosťami.

K ekonomickej problematici pozri staršie štúdie Fischer, Robert: Die Wirtschaftsbeziehungen Deutschlands und der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft zur Slowakischen Republik. In: Südost-Europa Mitteilungen, 1993, č. 4, s. 343–349. Ďalej pozri diplomovú prácu Čaliová, Jana: Spolková republika Nemecko ako hospodársky partner Slovenska. Ekonomická univerzita, Bratislava, Katedra medzinárodného obchodu, Šk. rok 1993/94. Novšie informácie sice nie sú spracované v štúdiach, ale fakty sú bežne dostupné, napr. Zahraničný obchod SR za január až december 1996, Štatistický úrad, Bratislava 1997.

nopolitických záujmov pôjde predovšetkým o uplatňovanie tzv. „soft power“ (J. Nye jr.) – teda mäkkej, skôr hospodárskej sily, pomocou ktorej sa bude Nemecko uisľať o prienik na stredoeurópskeho priestoru.⁵

Slovensko od vzniku štátu (čiastočne aj predtým) podlieha inému „sociomentalnému komplexu“ a to prečineniu sa. Po rozdelení Československa časť politickej elity Slovenska akoby si neuvedomovala vlastné dispozície krajiny, jej mocenský či hospodársky potenciál a zo toho vyplývajúce postavenie na medzinárodnej scéne. Sčasti sa jedná o dosť charakteristický historický komplex malých národov, ktoré vďaka geografickému postaveniu na periferii Európy (dnes už môžeme otvorené poukázať na to, že stredná Európa nie je žiadnym „stredom“ Európy, ale jej periferiou) sú v určitej časovom sklze. A preto svoje – inak priordnené – omeškanie oproti vývinu západoeurópskych národov a štátov akoby dohľávali nadasadený a nepriemeraný správaním sa, v disproporcii voči vlastným možnostiam. Zároveň však ide ajo o „kulturný kód“ momentálnevládnuciej politickej elity na Slovensku, ktorá vehementnejším politickej vystupovaním a istou mocenskou arroganciou prekrýva vlastnú nekvalifikovanosť, neinformovanosť a absenciu reálnej vizie, dôležitej pre rozvoj krajiny.

Takto sa trochu bizarne v bilaterálnych vzťahoch stretli dva efekty mocienskej mentality. Na jednej strane Nemecko, ktoré si po dlhorejčnej absencii suverenity a plnej politickej zodpovednosti iba pomaly hľadá optimálnu mocenskú pozíciu v Európe a na svetovej politickej scéne, príom niekedy až úzkostne dbá na to, aby nepresiahla určitý mocenský horizont. (V tomto politickom hľadaní však môže byť ukrýtne určitý bezpečenstvo bud neprimeranej politickej zodpovednosti nemeckých politikov za dianie v Európe a vo svete, alebo dlhodobé neadekvátné reprezentovanie nemeckých národných záujmov, ktoré môže po zmene nemeckého proeurópskeho politického kurzu využiť alternatívna nemecká elita s menej európskym kurzom a skôr tradičnou nemeckou *Machtpolitik*). Na druhej strane to je spôsob slovenského politickej vystupovania, nie vždy adekvátny mocenským možnostiam vlastnej krajiny. Ako sa tieto socio-mentálne efekty stretávajú v reálnej politickej praxi a odrážajú v bilaterálnych vzťahoch oboch krajin, ukážeme neskôr.

Historické konzervatívne slovensko-nemecké vzťahy. Samozrejme, nie je mojím zámerom v skratke podať slovensko-nemecké vzťahy v minulosť. Takýto zámer musí plniť iná štúdia. V tomto prípade pôjde skôr

o akési resumé hlavných tendencií vo vzájomnom vnímaní sa (či nevnímania). Mnohokrát práve „skresané“ historické interpretácie, rôzne tradičné stereotypy alebo kľúčové vplyvujú aktuálnu politickú realitu výraznejšie, než precízny výskum a analýza historickej skutočnosti.

Slovensko–nemecké vzťahy sú výrazne poznámené už tým jednoduchým faktom, že sa nejedná o bezprostredných susedov. Alebo, ako to eufemisticky vyjadril historik Dušan Kováč, „Slovensko je takpovediac občasným nemeckým susedom v dejinách, nie trvalým, a vzťahy sa formovali celkom ináč“ (ako napr. v prípade česko–nemeckých alebo poľsko–nemeckých vzťahov – pozn. P. L.).⁶ Preto akékoľvek vzájomné stretnutia, ovplyvňovania alebo aj konfronrácie majú mnohokrát aj sprostredkován podobu.

Nemecko bolo vďaka svojmu kultúrnemu, ale aj politickému vplyvu vždy výrazne prítomné v stredoeurópskom priestore a zanechalo tu mnoho stôp. Už od 11. storočia Slovensko zasiahla nemecká kolonizácia, kedy na pozvanie uhorských panovníkov prichádzali na našu územie vlny nemetských osadníkov, ktorí znamenali pre krajinu mimoriadne civilizačné pôzdvihnutie (mestské právo, moderné spôsoby ťažby rudy, neskôr sprostredkovanie idei reformácie atd.). Nemci sa tak stali súčasťou multietnického spoločenstva na Slovensku a zároveň dochádzali aj k bezprostrednej komunikácii medzi oboma etnikami. (Predtým bolo v slovanských jazykoch slovo Nemeč zakódované ako „nemý človek“, teda človek, ktorému nerozumieme.) Pri vzájomnej koexistencii sa v slovenskom vedomí utvorila aj predstava o nemeckých vlastnostiach, o niečom ako nemeckom národnom charaktere, pričom Nemci tu vďaka karpatským Nemcom boli vnímaní ako mimoriadne schopný a pracovitý element. Vzájomné historické stereotypy národných vlastností v strednej Európe vždy hrali svoju úlohu a mali svoj význam.⁷

6 Dušan Kováč, šéf slovensko–nemeckej historickej komisie, v rozhovore s prof. Jánom Kfenom, šéfom česko–nemeckej historickej komisie, pre týždenník Mosty. Národy sa skladajú z ľudu (interview). In: Mosty, 1996, č. 19.

7 K stereotypom Nemcov v historickom vedomí stredoeurópskych národov, ako aj k vzájomnej percepции obrazov pozri Süssmuth, Hans: Deutschlandbilder in Polen und Russland, in der Tschechoslowakei und in Ungarn. In: Dokumentation der Tagung Deutschlandbilder in..., 1992, 16.–19. Dez., Nomos, Baden-Baden 1992. Okrem toho pozri Hubel, Helmut – May, Bernhard: Ein „normales“ Deutschland? Die souveräne Bundesrepublik in der ausländischen Wahrnehmung. Arbeitspapiere zur Internationalen Politik 92, Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e. V. Bonn 1995. Pozri najmä kapitolu Das Bild von der souveränen Bundesrepublik Deutschland a Zur Analyse von Deutschland–Bildern, s. 3–14.

Otázke samotnej nemeckej menšiny sa budem venovať neskôr, v rámci historických konzervácií by som sa rád sústredil najmä na percepciu obrazu Nemecka a jeho postavenia v slovenskom politickom myslení, ale aj v súčasnom historickom vedomí.

Výraznejší zlom v tomto vnímaní nastáva až po zjednotení Nemecka v roku 1871, kedy sa z krajiny, pôvodne roztriatejenej na množstvo samostatných kniežatstiev, stáva jednotný mocenský útvor. Napriek tomu, že proces národnej reunifikácie v Európe (zjednotenie Talianska, Nemecka) vzbudzoval v slovenských krajinach určitú nádej, v prípade Nemecka sa čoskoro zjavili obavy z toho, že zjednotené Nemecko pod pruskou egidou sa môže stať nebezpečným zdrojom snáh imperialistického ovládnutia stredoeurópskeho priestoru.⁸ V slovenskom vedomí sa rovnaké silne spjali politické praktiky uhorskej časti monarchie s ich podporou zo zahraničia s Nemeckom. Už od tohto obobia prevláda jedno z politických kľíš, ktoré sa občas prenáša v zjednodušujúcich tvrdeniach publicistov, ale aj politikov, o tradičnom spojenectve Nemcov a Maďarov, z čoho má výplývať mocenské ohrozenie pre Slovensko. Toto kľíš sa odvíja o čias podpisovania zakladajúcej zmluvy Dvojspolku Andrássym a Bismarckom cez neskôršiu politiku v medzivojnovom období a vojnovej období až po nemecko–maďarské vzťahy v súčasnosti. Samozrejme že pod kľíš nemožno zahrnúť aj skutočne blízke vzťahy Maďarska a Nemecka v rôznych časových obdobiah a ich zhodné záujmy. V politickej analýze by sa však žiadalo doslednejšie sledovať aj určité diskrepancie medzi oboma krajinami a tzv. „probлемnosť bezproblémového partnerstva“ (L. Kiss).

Rovnako ideológia pangermanizmu narazila na silný odpor slovenských politických činiteľov (tam je aj čiastočný zdroj nerealistického príklonu k inej, rovnako nebezpečnej a ešte viac iracionálnej ideológii panslavizmu). Podobná odpoveď, ako adresoval Palacký frankfurtskému snemu, je obsiah-

8 Pozri štúdiu Dušana Kováča: Zahraničnopolitické predstavy a konceptie Slovákov v období dualizmu. Kováč tu píše, že už v období pred zjednotením Nemecka počas prusko–rakúskej vojny existovali určité politické antipatie voči Prusom. Neskôr Ján Nepomuk Bobula v Slovenských novinách nazval Prusko mocnosťou zla a národného útišku. Písal, že pruská vojenská klika zneužila nemecký národ a jeho tužbu po slobode pre dynastické ciele a vo svoj prospech. In: Linie a osobnosti zahraničnopolitického myšlenia na Slovensku (zborník). SFPA, 1995, s. 26–27. Na inom mieste Kováč upozorňuje na reakciu Vajanského, ktorý po zjednotení Nemecka výsúľne napísal: čo nám dala nemecká kultúra, to teraz pruský duch a pruská rozprínavosť ničí. Pozri Mosty, ako pozn. 6.

nutá aj v mnohých výrokoch politických odporcov germanizácie. Slovenská národná reprezentácia v nej videla rovnaké ohrozenie pre Slovákov ako v maďarizačnom útlaku.

Jeden z najvýznamnejších slovenských politikov a štátnikov 20. storočia Milan Hodža – osobnosť, ktorá v moderných slovenských dejinách hádám najpregnantnejšie sformulovala slovenské zahraničnopolitické koncepcie – myšlienku nemeckej dominancie v strednej Európe viačkrát explicitne odmietol. Učinil tak aj v osobnom rozhovore s autorom „*Mitteleuropa*“ Friedrichom Naumannom vo Viedni v októbri 1915, ešte pred rozpadom monarchie, ako aj neskôr v článku venovanom Naumannovej koncepcii.⁹

Hodža na tieto myšlienky nadviazal aj v medziročiovom období v čase existencie Československej republiky. Vo svojej stati *Československo a stredná Európa* pri charakterizovaní strednej Európy píše: „Nemecko nie je už dnes žiadna stredná Európa – ani zemepisne ani civilizačne. Nemecko je súčasť Európy západnej.“¹⁰ Na toto tvrdenie v tridsiatych rokoch negatívne reagovali nemeckí geopolitici (zoskupení okolo Haushoferovo časopisu *Zeitschrift für Geopolitik*), nači im Hodža adresoval svoju námietky v ďalšej štúdie. V samotnom nemeckom politickom myšlení je Nemecko ako súčasť – alebo hned jadro – strednej Európy kardinálnou otázkou. Spor okolo tzv. *Mittellage* (stredového postavenia) a z toho vyplývajúcej politiky ešte budem analyzovať pri geopolitických úvádzach v tejto práci.

Radikálne zmenená situácia (rozpad versaillského bezpečnostného systému, krach medziročiových demokrácií a nasledovné vypuknutie II. svetovej vojny), ktorá nastala v prvej polovici štyridsiatych rokov, vyuvoľala reakciu aj v politickom zmysleňaní niektorých slovenských politikov, zviazaných s novovytvoreným slovenským štátom, ktorý vznikol pod tlakom Hitlerovej politiky. V tom čase predstaviteľia Slovenska ako vazalského štátu Tretej ríše mno-

hokrát formulovali politicky utilitárne teórie o potrebe nemeckej mocenskej zaangažovanosti v karpatskom priespôsobení. Práve títo stúpenci videli v nemeckej prítomnosti v strednej Európe podmienku, s ktorou bezpodmienečne spájali slovenský štátny vývin (Tiso, Tuka, Mach, Murgaš a ľ.).

Ďalšou zmenu nasledujúcou relatívne krátko po vzniku Slovenskej republiky (1939–1945) bolo otvorené ozbrojené povstanie proti „Nemcom a ich domácim prísluhopovačom“. Obe tieto historické udalosti výraznou miestrou poznamenali vzájomné vzťahy a aj obrazy. Keďže tieto udalosti prebehli iba nedávno, ich vplyv je stále cítiteľný.

V prvej súvislosti, v súvislosti s vytvoreniom samostatného slovenského štátu, je Nemecko ponímané ako nátlakový faktor, ktorý slovenských politikov ultimatiívne donútil k vyhláseniu slovenskej samostatnosti, lebo v inom prípade by Slovensko hrozilo rozdelenie medzi Nemecko, Maďarsko a Poľsko. Táto argumentácia má čiastočne pôvod v ospravedlňovaní sa za vlastný politický krok, ktorý je v českom historickom vedomí hádam až dodnes chápány ako „*Dolchstossstheorie*“ – „dýka do zad“ . Rovnako v súvislosti s neskorším priebehom udalostí po vzniku štátu v okruhu prívržencov Slovenskej republiky (1939–1945) prevláda sebaapologetická snaha prenášať fašistické viny za nedemokratické a nehumánné kroky na Nemecko a jeho nátlak. To sa týka najmä deportácií židovského obyvatelstva, ale aj mnohých iných krovov vtedajšej vlády. To, že tu existoval silný tlak vtedajšej nemeckej politiky, nemožno oprieť – a na tento fakt je aj nutné jednoznačne poukazovať. Inou otázkou však zostáva vlastná slovenská historická sebareflexia.

J všeobecne známe, že práve Nemci (v západnej časti – teda SRN) po vojne absolvovali mimoriadne drásavé vysporiadanie sa s vlastnými dejinami a so svojou „otázkou viny“ (K. Jaspers). V polemických reakciách v tzv. „spore historikov“ (*Historikerstreit*) viedli otvorenú diskusiu o päťčlenných problémoch minulosti rôzne zameraní historici. Tento *Historikerstreit* pokračuje aj v súčasnosti, napr. prostredníctvom reakcií na knihu mladého amerického historika Goldhagena *Hitlerovi ochotní kati*. Nemožno obýfť ani fakt, že aj v nemeckej spoločnosti sú isté marginálne skupiny, ktoré minimalizujú alebo zlahčujú previnenie Nemcov v II. svetovej vojne (napr. historik Zogelmann alebo celá revizionistická skupina okolo britského historika Irvinga haľásajúca neexistenciu vyhľadzovacích táborov – „*Auschwitzlügen*“). Je však nezvratným faktom, že nemecká politická elita zaujíma jednoznačne odmiestavý postoj k akýmkolvek náznakom zbavovania sa zodpovednosti

- 9 Hodža v rozhovore s Naumannom upozornil na „neriešený komplex otázok malých národov od Ríga až k Caríhradu“ Pozri Stodola, K.: Válečné roky s Milanom Hodžou. Bratislava 1938, s. 37–38. Hodža v roku 1918 v článku *Stredná Európa* odmietol akékoľvek nemecké snahy o ovládnutie stredoeurópskych národov a citujúc vodcu nemeckých liberálov Stressemannu povedal: „...v tých kruhoch, kde Strednej Európy predovšetkým treba zakrýť, nenachodí ona lásky u nikoho.“ Hodža, M.: Články, reči, štúdie, zv. II. Praha 1930, s. 297–302.
- 10 Hodža, Milan: Československo a stredná Európa. In: Články, reči, štúdie, zv. IV. Praha 1931, s. 382. K podrobnejšiemu Hodžovmu ponímaniu strednej Európy a stredoeurópskej politiky pozri štúdiu Lukáč, Pavol: Hodžova ideja strednej Evropy. In: *Stredná Európa*, 1994, č. 38–39, s. 33–44.

Nemecka za rozpútanie II. svetovej vojny so všetkými jeho následkami. Sú to vždy výrazné politické osobnosti (Von Weizsäcker, Herzog, Kohl, Süssmuth etc.), ktoré pri rôznych príležitostiach pripomínajú nemeckej spoločnosti jej tragickú minulosť a záväzky z nej vyplývajúce. Niektorí nemeckí sociológovia však upozorňujú, že s časovým odstupom od udalostí II. svetovej vojny sa vo verejnej mienke nemeckej spoločnosti prejavujú tendencie pozerať sa na minulosť skresleným pohľadom, príčom sa mnohí Nemci odváľajú práva na tvrdenia spomínaných okrajových historikov a publicistov zmenšujúcich nemeckú vinu. Časom a s generačnou zmenu politického vzrejme bude tento problém ešte viac narastať. To, že vládnuce nemecké kruhy nepristupujú k nemu laxne, potvrzuje nesmiera aktivity na poli občianskeho a politickeho vzdelenávia – „Politische Bildung“. (V rámci rovnomennej edície vydáva sa pod záštitou spolkovej vlády množstvo odbornej i popularizujúcej literatúry k nemeckej minulosti – a tá sa šíri pre obyvateľov bezplatne).

Obdobný problém slovenskej spoločnosti – reflexia slovenskej minulosti v čase II. svetovej vojny – je však v súčasnosti na Slovensku pojednávaný úplne inakšie. Dlhodobé skreslovanie mnohých historických udalostí počas obdobia komunizmu spôsobilo, že v slobodnej spoločnosti nastala určitá hodnotová dezorientácia. Fakt, že s časovým obdobím II. svetovej vojny sa spája aj existencia samostatného slovenského štátu, spôsobuje, že u mnohých stúpcov a sympatizantov Slovenskej republiky (1939–1945) prevažuje snaha nekriticky glorifikovať jej vtedajší politickej režim a jeho kroky a zároveň ospravedlňovať jeho väzne politické lapsusy, ktoré môžu byť zátažou aj pre súčasnú slovenskú politiku.

Prikladom, že kritická a zároveň objektívna sebareflexia je potrebná nie len pre dejiny, ale aj pre súčasnú politiku, môže byť tvrdenie súčasného nemeckého diplomata, bývalého bratislavského konzula SRN Dietera Brickeho, mimočodom, dobrého znalca slovenských politickej pomerov. Ten vo svojej analýze *Slovensko na ceste do Európskej únie* v úvode venovanom slovenskej histórii napísal, že z faktu deportácií židovského obyvateľstva nemožno samozrejme odvodzovať akúkolvek kolektívnu vinu slovenskej spoločnosti, rovnako ako nemeckej, ale maľo by sa stat povinnosťou priať to ako časť svojej historickej identity a vyvodí z toho zodpovedné dôsledky pre súčasnú politiku („... Daraus kann zwar ebensowenig wie in Deutschland eine Kollektivschuld der heutigen slowakischen Gesellschaft abgeleitet werden, wohl aber die Verpflichtung, dies als Teil der eigenen his-

torischen Identität anzunehmen und verantwortliche Folgerungen für heutige Politik zu ziehen.“¹¹)

Ozbrojené povstanie v auguste 1944 otvorené deklarovalo protifašisticke zmyšľanie slovenskej spoločnosti a demonštrovalo nesúhlas s politikou bratislavskej vlády. V slovenskom historickom vedomí vyostrilo obraz Nemcov ako nepriateľského fenoménu, najmä v dôsledku fašistických excesov na slovenskom obyvateľstve po potlačení povstania. K tomuto faktu sa prídala heroizujúca memorácia bojov medzi povstalcami a nemeckými vojenskými skupinami.

Vznik slovenského štátu ako aj SNP napomohli „zviditeľneniu“ Slovenska a jeho výraznejšej diferenciácii v rámci spoločného československého imidžu aj v samotnom nemeckom vedomí. Historik Dušan Kováč k tomu poznamenáva: „Nemecká spoločnosť, aj odborná, až na niektoré výnimky, Slovensko prakticky nevníma. Vnímali ho ako súčasť Československa, čiže panovalo presvedčenie, že to, čo platí pre Čechy, platí automaticky pre Slovensko. A prítom pohľad na slovenský štát zarážajúco ovplyvnil mienku v Nemecku – aj niektorí odborníci vidia Slovensko len ako dobrákeho manipulovateľného dedinského farára, ktorý bol na jeho čele, alebo, čo je ešte zarážajúcejšie, ako národ pučiťom alebo banditom, ktorí povstali proti veľkej riši.“¹² Napriek tomu, že Nemecko je geograficky dosť blízko a jeho zainteresovanosť na stredoeurópskom priestore je pomerne známa, s faktom „nevnímania“ alebo zamieňania si Slovenska (najmä so Slovinskem) sa môžeme u bežnej nemeckej populácie stretnúť dosť často.

Na úrovni medzinárodnopolitickej vnímania nemeckých diplomatických aktivít fakt existencie Slovenskej republiky (1939–1945), ktorá patrila v čase II. svetovej vojny medzi spojencov Osi (Berlin–Roma–Tokio Achse), akoby anuloval potrebu osobitného prístupu, ktorý praktikovali nemeckí politici a diplomati voči iným krajinám, ktoré boli postihnuté vojnovým násilím zo strany fašistického Nemecka. Takéto „speciálne vzťahy“ vychádzajúce z pocitu nemeckého previnenia pestovali Nemci v krátkom časovom horizonte po vojne k svojim bezprostredným západným susedom (francúzsko–nemecké vzťahy, holandsko–nemecké vzťahy),

11 Bricke, Dieter: Die Slowakei auf dem Weg in die Europäischen Union. Beobachtungen und Schlussfolgerungen zum Integrationsprozess. (Interný materiál Inštitútu pre medzinárodnú politiku a bezpečnosť, Stiftung Wissenschaft und Politik.) SWP/AP 2905, Ebenhausen/Isar 1995, s. 12.

12 Kováč, Dušan, ako v pozn. 6.

úplne „špeciálnu“ rovinu mali vzťahy medzi SRN a Izraelom. V období *détente* v sedemdesiatych rokoch počas realizovania nemeckej *Ostpolitik* tato historická rovina mala svoj význam pri polsko–nemeckých vzťahoch a čiatočne pri československo–nemeckých vzťahoch. Dnes môžeme pozorovať využívanie „historických argumentov“ (okupácia, vytvorenie Protektorátu Böhmen und Mähren, hospodárska exploatacia, najmä však násilie na civilnom obyvatelstve) pri česko–nemeckých negociačiach ako protipól oproti nemeckým argumentom (priatia princípu kolektívnej viny u ČS). Nemcov, zbavenie Nemcov československého občianstva, zhabanie ich majetku, represál v čase „divoké“ fázy odsunu). Ilúzia „hrubej čiary za minulosťou“ zostane ešte určitý čas skutočne len ilúziou, krajiny strednej Európy po komunistickom období ešte príliš excitované prežívajú svoj „návrat k dejinám“, čomu sa vôbec nemocne diviť. To môžeme pozorovať aj na nedávnych kontroverzných vyhláseniaciach, ktoré rozvŕfili česko–nemeckú deklaráciu. Prítom práve táto deklarácia mala za cieľ v dejinách česko–nemeckých vzťahov urobiť takúto čiaru za minulosťou a venovať sa viac budúcnosti. To, že to nebude žiadna čiara alebo bodka za minulosťou, je zrejme jasné. Ako to povedal český veľvyslanec v Bonne Jiří Gruša, mala by to byť dvojbodka, po ktorej bude nasledovať ďalší intenzívny nekonfrontačný dialóg.

V slovenskom prípade jediný historický precedens štátnej samostatnosti Slovákov a to ich vojnový štát, vyradenie sa s jeho dnes nepriateľnou podobou, tu spôsobuje problém nielen v oblasti vlastnej morálky, zodpovedania si určitých historicko–etických otázok, ale aj na medzinárodnom poli. S týmto problémom nie sú spojené len čisto akademické historiografické problémy alebo konkrétné problémy so štátoprávnou kontinuitou, ale aj veľmi praktické problémy na medzinárodnoprávnej úrovni, ako je napr. otázka odškodenia obetí fašizmu.

Slovenské vnímanie nemeckej spoločnosti po II. svetovej vojne výrazne poznamenala pojatiská realita európskeho rozdelenia v podobe bipolárneho systému a komplexná indoctrinácia obyvatelstva marxistickým učením o kapitalistických a imperialistických krajinách Západu. V prípade SRN sa navyše pestovala predstava štátu, ktorý je politickým stúpencom „revanšizmu“ a nie je spokojný s výsledkami II. svetovej vojny. Abnormalita rozdelenia na NDR a SRN sa čiastočne odrazila vo vnímaní „dobrých“ a „zlých“ Nemcov alebo častejšie, i keď navonok v menej pertraktovanom obraze „bohatších“ a „chudobnejších“ Nemcov.

Po páde železnej opony a znovuzjednotení Nemecka sa do vedomia vracia najmä staršie klišé nemeckého expanzionizmu, i keď tentokrát nie rovno mocenského, ale hospodárskeho. Schizofrénne postojov stredu – a východoeurópskeho obyvatelstva svojho času veľmi výstižne pomenoval polský spisovateľ Andrzej Szypiorski, keď napísal: Poliaci majú strach, že prídu Nemci so šekovými knižkami, ale ešte väčší strach majú, že neprídu. Za Poliakov si pokojne môžeme dosadiť Slovákov, resp. Čechov atď. Ako slovenský príklad možno uviesť „komický“ argument, že celá západná alebo hned nemecká kritika slovenských politických pomerov je len reakciou na to, že Slováci nerozpredali svoj národný majetok západným podnikateľom (Slobodník, Hofbauer, Cuper, Húška etc.). Do tejto oblasti stereotyp patrí napr. mýtus o nemeckom opanovaní Európskej únie, ktorý koluje v zjednodušenom bonmote, či bude Nemecko európske, alebo Európa nemecká (alúzia na výrok Thomasa Manna), a často je v rôznych prípadoch používaný bez hlbších analýz aktuálnych nemeckých postojov.

V určitej podobe to vyjadril aj slovenský premiér Vladimír Mečiar v rozhovore pre denník Koridor, keď si trochu zaintelektualizoval: „Z hľadiska strategických úloh ide o to, ako začleniť Slovensko do Európy, v ktorej sa práve končí druhá svetová vojna – a to úplným vŕťazstvom Nemecka.“¹³ Určité racionálne jadro táto úvaha, samozrejme, má. Po jeho porážke v roku 1945 cez obdobie rozdelenia krajiny až po opätné zjednotenie (ktoré nebolo také ľahké presadiť, ako sa dnes mnohým zdá, a nie je ľahké ho ani realizovať v každodennej živote) sa Nemecko podarilo dosiať medzi po predné krajinu Európy. Ak budeme vnímať studenú vojnu ako pokračovanie II. svetovej vojny (aj tú napokon môžeme považovať za pokračovanie I. svetovej vojny; zrejme takmer celé 20. storočie prebiehalo v čase vojny), potom by sme mali považovať za víťaza skôr USA a popri ľnom západnú Európu, stelesnenú v jej integrovanej podobe ES. Nemcom sa podarilo „zvíťaziť“, pretože sa vďaka Adenaurovej politike „Wesbindung“ naziviali na Západ, a teda na stranu budúceho víťaza (prirodzene, zodpovedalo to aj po vojnovej geopolitickej realite!).

Nemecko je dnes krajinou, ktorá sa najviac zasadzuje o rozšírenie EÚ (*EU–Osterweiterung*) a NATO. Zároveň, keďže akcentuje oba smery prebiehajúce v Únii, jej rozšírenie i prehľbenie, mnohí ho považujú za motor eu-

¹³ Denník Koridor, 29.6.1992. Cit. podľa Žiak, Miloš: Geopolitické súvislosti. In: Slovensko: Od komunizmu kam?, Archa, Bratislava 1996, s. 168.

rópskej integrácie. Aká je dôležitosť vnímania úlohy Nemecka v EÚ. Stredoeurópanmi dobré dokumentuje sociologický prieskum, ktorý pravidelne organizuje Európska komisia a výsledky ktorého uverejňuje Central and East European Eurobarometer. Otázka v prieskume verejnej mienky, ktorý prebehol v marci 1995, znala „Kde leží budúcnosť našej krajiny?“ – s možnosťou výberu dvoch odpovedí (USA alebo EÚ). Taktôľ položená otázka si nakoniec vyžiadala spontánne priradenie Nemecka (a žiadnej inej krajiny) k dvom predchádzajúcim možnostiam, a to pod tlakom značneho množstva respondentov zo všetkých krajín strednej Európy. V Maďarsku odpoved „Nemecko“ pridal 9 %, v Poľsku 7 %, v Českej republike 2 % a na Slovensku 1 % respondentov (zvýraznil P. L.). Tieto odpovede boli najčastejšie pripojené k väčšinovým odpovediam v prospech EÚ – Maďari 22 %, Poliaci 37 %, Česi 40 % a Slováci 32 % respondentov.¹⁴

Aj na tomto príklade môžeme vidieť veľmi nízku zainteresovanosť slovenskej verejnej mienky na otázkach národnnej bezpečnosti a prosperity Nemecka, ktoré by mohlo byť v dnešnej demokratickej podobe výrazným garantom aj našho demokratickeho prosperujúceho vývinu, je pre mnohých Slovákov, ako sa zdá, „*terra incognita*“. V určitom zmysle zostáva pre mnohých Nemcov neznáma krajina zase Slovensko. Dobrým príkladom je tvrdenie Imricha Donathu, viceprezidenta nemecko-slovenského hospodárskeho združenia vo Frankfurte nad Mohanom, ktorý v jednom interview spomína na rokovania s nemeckými podnikateľmi o investovaní na Slovensku: „Zo začiatku sme museli na semináre nosiť mapu, aby sme ukážali Nemcom, kde leží Slovensko a ako daleko je od Viedne.“¹⁵

V porovnaní s ďalšími tromi stredoeurópskymi krajinami Poľskom, Českou republikou a Maďarskom má Slovensko skutočne najmenšie „socio-väzby“ na Nemecko. (Pod socio-väzbami chápem vzájomné prepojenie oboch spoločnosti, krajín, ich politických a kultúrnych elít, obyvateľstva, vzájomné vnímanie sa.) A nie je to len problém hraníc, a teda bezprostredného susedstva, ale aj v tejto práci spomínaných vzájomných obrazov a stereotypov. Na ilustráciu použijem politické metafore, ktoré dokreslujú vzájomnosť vysíanej spomínaných krajín s Nemeckom. Bývalý poľský minister zahraničných vecí Skubiszewski použil pre poľsko-nemeckú koexistenciu

14 Central and East European Eurobarometer, European Comission, Brusel 1995. Cit. podla Pondová, Elisabeth, ako v pozn. 2, s. 23.
15 SME, 8. 2. 1997.

ciu metaforu „*Interesengemeinschaft*“ – záujmové spoločenstvo, pričom chcel poukázať na spoločné záujmy a potreby. Pre česko-nemecké spolužitie (známe „stýkanie a potýkanie“) sa už dávnejšie ujal výraz významného českého historika Jana Křížena, „*konfliktní společenství*“, pričom pri dnešnom odbúravani historických zátaží vo vzájomných vzťahoch by sme mohli hovoriť o postkonfliktnom spoločenstve. Pre maďarsko-nemecké vzťahy použil maďarský prezident Arpád Göncz výraz „*Gemeinschaft der Gefühle*“ (FAZ, 7. 5.1991.), t. j. „spoločenstvo citov“, čím bola mimoriadne zvyraznená maďarsko-nemecká mentálna spríaznenosť. Pre Slovensko takáto metafora neexistuje alebo možno povedať, že príznačnou metaforou by mohla byť príredu tátu, „absencia v spoločenstve“.

Prozaickyňm dosledkom takéto malej zakotvenosti v stredoeurópskom politicko-mentálnom spoločenstve je aj postupné „zabúdanie“ a vynechávanie Slovenska pri vymenúvaní uchádzačov o členstvo v euroatlantických štruktúrach v prvej skupine (dôvodom boli, samozrejme, aj reálne vnútropoliticke problémy Slovenska). Slovensko sa pri vymenúvaní stredoeurópskych uchádzačov o členstvo v NATO a v EÚ sporadicky vynechávalo už od roku 1993, a to aj vo vyhláseniacich popredných nemeckých politikov (Kohl, Rühe, Kinkel).

Geopoliticke zmeny po páde bipolárneho systému. Adam Michnik v Le Monde vo svojom článku s okrídleným názvom Žirinovskij, moja láska ešte pred pár rokmi napísal: „Priestor medzi Nemeckom, Poľskom a Ruskom bol vždy bohatý na etnicke konflikty a katastrofy. Dnes sa presadzujú nové reality. Každý Poliak, ktoromu je dnes okolo päťdesať rokov, po celý svoj život vedel, že jeho krajina má troch susedov: ZSSR, Československo a NDR. Dnes žiadny z týchto štátov neexistuje. Nová geopolitika stavia ruské, nemecké a poľské politické myslenie pred nové úlohy...“¹⁶ Rovnako to platí aj pre slovenské geopoliticke myslenie. Rozpad ZSSR (ale aj juhoslovanskej federácie), rozdelenie Československa alebo zjednotenie Nemecka predstavujú dôležité zmeny, ktoré utvorili novú geopoliticú situáciu v strednej Európe.

S touto novou geopoliticou sa spája aj redefinícia nemeckého postavenia v Európe. Profesor politológie Arnulf Baring zo Slobodnej Berlínskej univerzity v špeciálnom čísle časopisu Internationale Politik, venovanom

16 Michnik, Adam: Žirinovskij, moja láska. In: Mezinárodní politika, 1994, č. 2, s. 18.

kreovaniu novej nemeckej zahraničnej politiky, piše, že Nemci sa po roku 1990 oscitli v komplikovanom svete, a to tým, že sa vrátili do polohy európskeho stredu. („Wir Deutschen sind offenkundig 1990 in eine schwierige Welt geraten, nämlich in die europäische Mittelage zurückgekehrt.“¹⁷⁾

Historicko-klasické poňatie nemeckej geografie a geopolitiky vždy zasaďovalo Nemecko do stredu Európy; Nemecko a jeho (blízke východné) okolie vlastne predstavovalo ako strednú Európu. Táto myšlienka v sebe obsahovala už aj predstavu, že Nemecko je prirodzeným hegemonom takto definovaného stredoeurópskeho priestoru. Naopak tzv. „stredoeurópski federalisti“ (pozri napr. vyššie spomínaný Hodža alebo Palacký) chápali strednú Európu ako pásmo malých národov nachádzajúcich sa medzi Nemeckom a Ruskom. Ideia utvorenia nadnárodného federatívneho celku týchto národov vychádzala práve z predpokladu možnosti spoločného úniku pred veľmcenskými intervenciami Nemecka do tohto priestoru zo západu (nemecký *Drang nach Osten*) alebo ruskými veľmcenskými aspiráciami z východu (*stremlenie na Zapad*).

Okrem toho nemecké sebaumiestnenie sa do stredu kontinentu nieslo so sebou aj iné kultúrno-politicke aspekty. Nemecko sa tak stalo krajinou na rozhraní Západu a Východu, pričom si z tohto postavenia odvodenzovalo aj zvláštny status. Francúzsky germanista Jacques Le Rider vo svojej knihe o pojme strednej Európy tejto súvislosti tvrdí: „Od myšlienky „Mittelage“ k predstave „správneho stredu“ medzi dvoma „extrémami“ je už len malý krok.“ („Von der Idee der „Mittelage“ bis zur Vorstellung von der „richtigen Mitte“ zwischen zwei „Extremen“ ist es nur ein kleiner Schritt.“¹⁸⁾ Týmto malým krokom bolo nastúpenie na vlastnú „strednú“ alebo zvláštnu cestu („Sonderweg“), ktorá však nemecký národ v tomto storočí dvakrát zviedla na scéne. Táko sa aj termin „Mittelage“ stal ideologickej negatívnym pojmom.

Adenauerova povojnová výlučne západná orientácia výrazne napomohla opresťomu sa nemeckého myšlenia od tohto ideového aj politického smere. Ako napísal Stephen F. Szabo: „Nemecká zahraničná politika za Ade-

naurovej Westpolitik dávala jasné proritu Atlantiku a západoeurópskej orientácií a studená vojna oddelia Nemecko od Strednej Európy.“¹⁹⁾ Západné ukovenie Nemecka bolo potvrdené aj v inštitucionálnych rámcoch (ES, WEU, NATO). Neskoršie forsovanie východného smeru v *Ostpolitik* bolo počas Brandtovej éry možné len preto, že Nemecko už bolo pevnou súčasťou západnej Európy a mohlo si takýto smer dovoliť. V žiadnom prípade však nemožno Brandtovu *Ostpolitik* brániť ako reprízu starej nemeckej oscilácie medzi Východom a Západom. „Oscilovaniu“ východným smerom napokon dokonale bránila nepríepustná železná opona.²⁰⁾

Je preto zaujímavé, ak podľa niektorých autorov pád železnej opony a znovuzjednotenie Nemecka vrátilo Nemecko do polohy stredu – „*Mittelage*“. Sám citovaný Baring si uvedomuje negatívnu konotáciu tohto výrazu, lebo vzápäť ako skonštoval, že Nemecko sa vrátilo do polohy stredu, snázi sa pomenovať, čo dnes „*Mittelage*“ znamená. Pojem, ktorý, ako upozorňuje Baring, robí mnohých Nemcov nervóznymi, je ponímaný démonicky, pritom predstavuje niečo úplne jednoduché. Baringova redefinícia „*Mittelage*“ znamená vzájomnú koordináciu mnohých susedov s rozdielnymi, aj protichodnými záujmami, pričom Nemecko sa má v tomto kruhu ponímať ako koordinátor alebo kooperátor. („Eine Mittelage bedeutet, dass man viele Nachbarn mit verschiedenen, oft widerstreitenden Interessen miteinander koordinieren muss, um sich selber in ihrem Kreise kooperativ zu behaupten.“²¹⁾ Ako to Baring myslí konkrétnie, vidíme na jeho výklade „novej geopolitiky“. Fakt, že Poľsko od roku 1990 susedom všetkých Nemcov, nielen NDR, a teda Nemci už nie sú zastrčení daleko za múrom, tlačí Nemecko k tomu, aby brali stabilitu Poľska pri otvorených hraniciach aj ako vlastnú vážnu záležitosť. Baring k tomu dodáva: „Obdobne to platí pre Českú republiku aj pre Maďarsko a možno pre Slovensko.“ – zvyrazil P. L. („So ist Polen seit 1990 der Nachbar aller Deutschen, nicht mehr nur Nachbar der DDR, weit hinter einer Mauer verborgen. Das zwingt uns Deutsche, zumal bei offenen

17 Baring, Arnulf: *Wie neu ist unsere Lage? Deutschland als Regionalmacht*. In: *Internationale Politik*, Von einer deutschen Ausßenpolitik, Nr. 4, April 1995, str. 14. Tento časopis a v ňom publikované názory možno pokiaľať za dosť reprezentatívne, keďže na tému novej zahraničnej politiky dohôľo pripiseli štúdiu prezident Roman Herzog, minister zahraničných vecí Klaus Kinkel, minister obrany Volker Rühe a ľ. 18 Le Rider, Jacques: *Mitteluropa, Auf den Spuren eines Begriffes*. Deuticke, Wien 1994, s. 11.

19 Szabo, Stephen F.: Nové Nemecko a stredoeurópska bezpečnosť. In: *Medzinárodné otázky*, 1993, č. 1-2, str. 30.

20 Ke tejto problematike pozri skvelú prácu britského historika Timothy Gartona Asha: *In Namen Europas, Deutschland und der geteilte Kontinent*. München 1992. Stručný náčrt tejto problematiky v našom jazykovom prostredí ako aj odkazy na ďalšiu literatúru obsahuje štúdia Hudec, František – Lukáč, Pavol: Nemecko a stredná Európa: staré dilemy a nové perspektívy. In: *Medzinárodné otázky*, 1994, č. 2, s. 3–18.

21 Baring, Arnulf, ako v pozn 17, s. 15.

Grenzen, aus eigenem Anliegen Deutschlands zu machen. Ähnliches gilt für die Tschechische Republik, auch für Ungarn, vielleicht die Slowakei.“²² – zvýraznil P. L.) Ak tu Baring pri vymenávaní stredoeurópskych krajín o Slovensku pochybuje, pri podobnej úvahе na inom mieste ho už úplne vynecháva: „Nová a ústredná úloha Nemecka v najbližších rokoch je zakotviť strednú a východnú Európu a v prvej linii Poľsko v NATO a v EÚ. ... Ak existuje krajina v Európe, ktorá sa stará o Poľsko, Českú republiku, Maďarsko, výrazne sa usiluje o stabilizáciu týchto krajín, tak je to Nemecko.“ („Die neue und zentrale Aufgabe Deutschlands in den nächsten Jahren besteht darin, Mittel- und Osteuropa und damit in erster Linie Polen in der NATO und in der Europäischen Union zu verankern. ... Wenn es ein Land in Europa gibt, das sich schon heute um Polen, um die Tschechische Republik, um Ungarn kümmert, tatkräftig um die Stabilisierung dieser Länder bemüht, dann ist es Deutschland.“²³)

Je sporné, do akej miery Nemecko reálne presadzuje stabilizačnú politiku smerom na východ od svojich hraníc. Mnoho analytikov sa domnieva a ja sa pripájam k tomuto stanovisku, že Nemci by v tomto smere mohli byť aj ofenzívnejší. Napriek tomuto pretrvávaniu politickej kultúry zdržanlivosti, ktorá formovala povojnovú klímu Nemecka, medzi ostatnými európskymi krajinami, ktoré sú omoňovo pasívnejšie, Nemecko predsa len vyniká. SRN mnohokrát presadzuje stabilizačné kroky cez multilateralné mechanizmy Európskej únie, prípadne iných organizácií.

Práve vlastný národný záujem SRN rozšíriť pásmo stability na východ od svojich hraníc, a tak ďalej nezotrvávať na deliacej hranici, odzrkadľuje sa výrazne v nemeckej podpore politiky rozšírenia NATO a EÚ. Pregnantne to pomenoval nemecký kancelár Kohl v jednom zo svojich prejavov: „Pre mňa ako Nemca je neakeptovatelná myšlienka, že by západné hranice Poľska a ČR mali navždy zostať východnými hranicami EÚ.“ Takáto argumentácia v spojení s novým geopolitickým sebadefinovaním („Mitteleuropa“) vplyva aj na možné formovanie slovensko-nemeckých vzťahov. Pre Nemcov je primárny záujom vytvoriť okolo seba z východnej strany akýsi bezpečnostný pás („Sperrgürtel“), alebo, ak by sme to pomenovali historizujúcou terminológiou, akési nárazníkové pásmo („Pufferzone“). Niektorí nemeckí

politológovia to sami označili výrazom „Vorfeld“ – predpolie (H. Haftendorf), iný český analytik zase uvádza výraz „obranný polštář“.

Samozrejme, že takáto argumentácia sa nezjavuje v oficiálnych názoroch expressis verbis, ale už len výšie citovaný výrok Kohla je v tomto smere dosť výrečný. Je nutné dodat, že sa jedná o nemecké bezpečnostné minimum z hľadiska presadzovania vlastných národných záujmov. Preto aj fakt rozdelenia Československej federatívnej republiky znamenal posun v nemeckom geopoliticom na západ. Kohl je v tomto smere dosť výrečný. Samozrejme, že takáto argumentácia sa nezjavuje v oficiálnych názoroch expressis verbis, ale už len výšie citovaný výrok Kohla je v tomto smere dosť výrečný. Je nutné dodat, že sa jedná o nemecké bezpečnostné minimum z hľadiska presadzovania vlastných národných záujmov. Preto aj fakt rozdelenia Československej federatívnej republiky znamenal posun v nemeckom geopoliticom na západ. Známy nemecký historik Detlef Brandes, ktorý sa celý svoj profesionálny život zaobrádžil strednej a východnej Európy, v úvode zborníku statí, ktorý vyšiel pod názvom *Česi, Slováci a Nemci, susedia v Európe* (Tschechen, Slowaken und Deutsche, Nachbarn in Europa) napísal: „Oddelením od Slovenska sa Česká republika posunula ešte bližšie k strednej Európe.“ („Durch die Trennung von der Slowakei ist die Tschechische Republik noch näher an Mitteleuropa gerückt.“²⁴) Na tomto výroku, ktorý môžeme chápať ako vyjadrenie para pro toto, opäť vidíme jednokrát potvrdenie starovej nemeckej koncepcie strednej Európy s Nemeckom ako územným jadrom a jednak sa nám tu zjavuje aj ďalší významný geopolitický faktor, a to absencia územných hraníc Slovenska so SRN. Tým, že Slovenská republika po rozdelení Československa stráila priame hranice so SRN, stratila v istom zmysle aj geopolitický význam v nemeckom nazeraní na bezpečnostnú problematiku našho regiónu. V súčasnosti môžeme povedať, že slovensko-nemecké vzťahy ovplyvňujú dva významné geopolitické faktory:

- nemecká redefinícia strednej Európy ako nemeckého územia a krajín bezprostredne hraničiacich so SRN,
- absencia spoločných územných hraníc medzi SR a SRN.

24 Tschechen, Slowaken und Deutsche, Nachbarn in Europa. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1995, s. 9.

Na marge tejto inak zaujímavej a prínosnej knihy, v ktorej sa mapuje vzájomné formovanie vzťahov medzi spomenutými národmi od histórie po aktuálny dnesok, chcem ešte upozorniť, že v nej, žiaľ, absentuje čo i len jeden príspevok od slovenského či už historika, politológa alebo ekonóma. A to napriek tomu, že v reklamnom letáku Centrály pre politické vzdelávanie sa uvádza, že sa jedná o zborník nemeckých, českých a slovenských autorov. Je to však slovenský problém, ak nemáme dostatoč odborníkov, ktorí by dokázali presvedčivo vedecky argumentovať a presadzovať aj slovenskú optiku nazerania na uvedenú problematiku.

22 Tamže, s. 14.

23 Tamže, s. 14.

Prvý faktor nesie v sebe riziko neporozumenia stredoeurópskej realite, t. j. že stredná Európa je napriek svojej multietnickej a multikultúrnej podobe kompaktným regionom malých krajín medzi Nemeckom a Ruskom, a určitou „salámovou metódou“ nemožno postupne rozšíriť bezpečnostné pásma. Naopak tu vzniká nebezpečenstvo, že parciálnym rozšírením pásmá stability nebude jeho efekt natokto účinný, keďže cez vynechané „diery“ sa bude môcť prenášať nestabilita aj do krajín, ktoré sú už za jeho vnútornou bezpečnostnou hranicou.

Markantným príkladom pre to môže byť práve Maďarsko. Maďarsko tiež nemá priamo územné hranice s Nemeckom, ale má s ním mimoriadne dobré vzájomné vzťahy. Nemecká „vdačnosť“ za otvorenie hraníc s Rakúskom pre emigrantov v NDR v roku 1989 je zárukou toho, že Maďarsko bude podporované Nemeckom pri prijímaní v prvej vlnе do NATO. (Je zaujímavé, že v nemeckom politickom vedomí vystupuje Maďarsko ako susedská krajiná Nemecka, „Nachbarland“, zrejme tomu napomohol už spomínaný fakt, že pri otvorení vlastných maďarských hraníc sa Nemcom otvorili hranice do SRN, a ďalším nápomocným faktorom je Rakúsko ako nemecky hovoriaca krajina, bezprostredne susediacá s Maďarskom.)

Reálna absencia územných hraníc s akoukoľvek členskou krajinou NATO viedla aj k otvoreniu prístupovej cesty cez Slovensko. Táto krajina má tak tiež dobré vzťahy s Nemeckom (čo sa odzrkadilo aj v procese jej mezinárodnoprávneho uznania spolu s Chorvátskom). V jednom z vyhlásení Karstena Voigta, predsedu parlamentného zhromaždenia Severoatlantickej aliancie, na jeho parížskom zhromaždení bol obojsmnuhutej tvrdenie, že „v plánovanom rozšírení NATO má Slovinsko v súčasnosti očividne lepšie šancé na prijatie ako Slovensko.“²⁵ Neskoršie vynechanie Slovinska z prvej vlny prijímania do NATO naopak poukazuje aj na pokles úlohy geografických a geopolitických faktorov v súčasnom svete ako najdôležitejších faktorov pri politickom rozhodovaní.

Táto problematika sa samozrejme nedá redukovať na geopolitické úvahy, keďže tu svoju významnú úlohu hrá demokratačný proces a dodržiavanie západných štandardov demokracie. V rovine geostrategického uvažovania však nemožno obísť potenciálne riziko vstupu Maďarska, spojené s jeho politikou angažovania sa vo veci zahraničných maďarských

25 Voigt, K.: Pri rozširovaní má Slovinsko viac šancí ako Slovensko. In: Národná obec, 16. november, 1996, s. 6.

menšíň (Slovensko, Rumunsko). Tejto problematike sa nemôžem venovať vo väčšej šírke, keďže ide nad rámec slovensko-nemeckých vzťahov, ale aspoň čiastočne poukážem na ambivalentnosť nemeckej zahraničnej politiky v prípade možného rizika vzniku nestability medzi Maďarskom a jeho susedmi.

Populárny francúzsky euro-manážer Alain Minc svojho času o nemeckej zahraničnej politike napísal toto: „Nemecko je v tomto priestore (strednej a východnej Európy – pozn. P. L.) všeobecnomné a zároveň podivne neprítomné. Pri niektorých udalostiach, pri pohraničných sporoch alebo napríklad pri konfliktoch medzi Maďarskom a Rumunskom Bonn neintervenuje a ani nesprostredkuva. Existuje celý rad dôvodov, prečo Nemci udržujú odstup. Je to v nemeckej verejnej mienke stále silný pacifizmus, ktorý nepripustí, aby sa Nemecko na mezinárodnom javisku príliš, či dokonca vojensky angažovalo. Ďalej akýsi druh autocenzúry politikov, ktorý vznikol vďaka záťaži minulosť, a konečne nedôvera susedných štátov k Nemecku. A tak je dnešná Spolková republika medzi všetkými európskymi štátmi najmenej pruská.“²⁶

Táto charakteristika nemeckého postupu je dosť výrečná, pokúsim sa ju ēste doplniť ľaččtom nemeckého postupu v prípade kauzy Gabčíkovo, keď spor medzi Maďarskom a Slovenskom o dostavbu vodného diela kúminoval. Išlo o jednostranné slovenské prehradenie Dunaja ako náhradná forma riešenia po znemožnení pôvodného a medzi SR a Maďarskom zmluvne dohodnutého riešenia, a to maďarskou stranou. Nemecký postoj zachytil vo svojich denníkových zápisoch vtedajší československý velyvyslanec v Budapešti Rudolf Chmel, ktorý si 23. októbra 1992 do svojho (publikovaného) denníka poznačil: „Včera bol Zieleniec u Kinkela, ktorý mu oznámil, že ostro povedal minulý týždeň Mečiarovi, že budú – v prípade nedohody – finančné posihy, že každé prehradenie sa bude považovať za hotovú vec, väčšie varoval, že Nemecko nedohľa opakovat chyby z Juhoslávie, žiadna diskutabilná priehrada nesmie rušiť stabilitu regiónu. Prišomu mi mu, aby odkázal doma, že ak sa nedohodnete a budeš sem chodiť s prosbami, ja budem prvý, ktorý bude zastávať názor, aby stanovisko SRN bolo držané, toto stanovisko sa týka vás aj MR.“²⁷ (zvýraznil P. L.). V tých-

26 Minc, Alain: SRN – ze všech európskych štátov najmenej pruská. In: Stredný Evropa, 1994, č. 37, s. 29.

27 Chmel, Rudolf: Moja maďarská otázka. Zo zápisov posledného česko-slovenského velyvyslanca v Budapešti. Kaligram, Bratislava 1996, s. 260.

to slováčov je ako v esencii obsiahnutá nemecká zahraničnopolitická doktrína k strednej Európe. „Dohodnite sa sami“ – teda žiadne sprostredkovanie, ktoré Nemcom nevyhovuje, „ak nie“ – potom finančné postupy, teda stará DM-Politik z čias nesuverennejho Nemecka, a nakoniec „zdržlivosť“ pri vyhoretení sporu.

Pri tom niektorí nemeckí politológovia jasne poukazujú na vzájomné väzby tohto regiónu a možné rizika jeho ľaikového triestenia. Napr. Lothar Rühl, kolínsky profesor politológie, to pomenoval dosť presne: „Z dlhodobého pohľadu by však bol politicky absurdné a riskantné rozdeľiť Európsku úniu na „atlantickú“ západnú Európu v rámci NATO a na „baltickú“ severo-strednú Európu vrátane podunajskej strednej Európy okolo Rakúska mimo rámec NATO. Nemecko má dominantný záujem na jasnych pomeroch, takže pokiaľ ide o juhovýchodnú hranicu v priestore stredného Dunaja.“²⁸ (zvýraznil P. L.). Naplnenie tohto dominantného záujmu však zrejmé bude problematické bez ochoty demokraticky sa angažovať v procesoch tranzicie v týchto krajinách.

Rúhlovo charakterizovanie nemeckých záujmov v Podunajsku však ne-vyvracia možnosť „obtencie Slovenska“ trasou zhora i zdola (M. Žiak), skôr naopak. (Rühl hovorí napokon o priestore stredného Dunaja). Čoraz viac sa v politickej praxi ukazuje, že argument obohávaný vládnucou slovenskou politickou elitou o geopolitickej polohe Slovenska a jeho nemožnosti vylúčeniu z regiónu prestava jednoznačne platí. Túto geopoliticú situáciu anticipoval ešte pre pári rokmi vo svojej analýze Miloš Žiak, ktorý napísal: „Tradične dobre vzťahy Maďarska s Rakúskom a SRN mu umožňujú v celku uspokojivo reagovať na prípadnú zmenenosť situáciu, ak by sa vplyvová sféra NATO budovala po severo-južnej osi (SRN–Poľsko–Pobaltské štáty). Maďari by v tom prípade mohli ašpirovať na pozíciu toho, o koho sa opiera stabilita nekrytej časti regiónu, keďže majú všetky predpoklady pre to, aby sa o nich operala akási alternatívna trasa zdola: trasa SRN – Rakúsko – Maďarsko. Táto trasa by umožňovala bezpečný dotyk SRN a Rakúska tak s Ukrajinou, ako aj s Balkánom.“²⁹

28 Rühl, Lothar: Nemecko a rozšírení Evropskej unie na Východ. In: Stredný Eura-
pa 1995, č. 46, str. 25. (Stať vyšla pôvodne v Die Politische Meinung, 1994, č. 301,
s. 15–20.)

29 Žiak, Miloš: Slovensko: Od komunizmu kam? Geopolitickej súvislosti. Bratislava,
1996, s. 220.

Rád by som sa ešte vrátil k Brandesovmu konštatovaniu o tom, že Česká republika sa priblížila k nemeckej strednej Európe („Mitteleuropa“). Pre českú politickú elitu bolo rozdelenie federácie okrem iného aj nastúpením na priamu cestu na Západ a odputaním sa od strednej Európy a jej problémov (niečo ako česká Klausova repríza Adenauerovej Westpolitik).

Po prípadnom prijatí ČR do NATO a EÚ by sa však táto krajina ocitla v pôvodne nemeckom položení na okraji „Randlage“ aj s úlohou bezpečnostného strážnika na hranici (čo sa občas pomenúva ako „chodský“ model – historicky boli Chodovia strážcami českých hraníc). Tým sa aj českej politickej elite ako bumerang vracia problém strednej Európy a Slovenska zvlášť. Napokon v česko-slovenských reláciach hrala nemecká politika vždy silnú rolu. Preto, podľa môjho úsudku, je problém Slovenska, dnešná „slovenská otázka“ pálčivou otázkou aj pre ostatné stredoeurópske krajinu, minimálne susedské, a pre Nemecko, ak je Nemecko vskutku tou krajinou, ktorá – ako deklaruje – má záujem na stabilité regiónu. Je samozrejme, že tieto krajinu nemôžu riešiť vnútorné politické problémy SR, ktoré si musí riešiť sama. Avšak neuviedomovať si ich dosah znamená neuviedomovať si bezpečnostné riziká celého stredoeurópskeho regiónu.

Na druhej strane je nutné čoraz pozornejšie si všímať pomalý, ale postupujúci vývin Nemecka, ktorý naštartovali vyššie opísané geopoliticke zmeny. Prestížny analytik jedného z najlepších think-tankov Rand Corporation Ronald Asmus (dnes už významná osobnosť State Departmentu) používa pre tento vývin termín „geopoliticke dozrievanie“ Nemecka. Svojím spôsobom to pomenoval aj český minister zahraničných vecí v zahraničnopolitickej rozprave na pôde zahraničného výboru českého parlamentu v septembri 1996, keď povedal: „Nemecko se po sjednocení vraci k logice svého geopolitickeho postavenia, k logice svých zájmů, k logice svého pôsobení navenek.“³⁰ Pochopíť túto logiku v zmenených európskych a globálnych podmienkach by malo byť pro futuру jednou z dôležitých úloh aj slovenského zahraničnopolitického uvažovania a následne aj zahraničnopolitického konania v dôslednej kooperácii s najbližšími stredoeurópskymi susedmi.

30 cit. podla Kunštát, Miroslav: Vztahy SRN a České republiky. In: Politika SRN ke
státum strednej Európy. Manuscript písaný pre grant Ustavu mezinárodních vztahů
(Praha), s. 15.

Štátoprávne zmeny. Obe krajiny, SRN a SR, prekonali v nedávnom čase výrazné štátoprávne zmeny vo vlastnej štátnej štruktúre, ktoré sú očividne odzriadi až na zahraničnopolitickom prezentovaní ich národných záujmov. V nemeckom prostredí to bol komplexný proces zjednotenia Nemecka a s ním spojené zmeny v ústave (*Grundgesetz*). V našom prostredí to bolo rozdelenie Česko-Slovenska a vznik SR ako subjektu medzinárodného práva a zároveň následníckeho štátu ČSFR.

Nemecko uskutočnilo v čase zjednocovacieho procesu výrazné zmeny vo svojej štátnej štruktúre, z ktorých vyplývajú aj výrazné zmeny v zahraničnopolitickom vystupovaní. Nemecko dnes, podľa slov jedného experta, vystupuje v politických hraniciach Nemecka z roku 1937 a v územných hraniciach z roku 1945³¹. Zjednotenie Nemecka zároveň užavalo tzv. kapitolu „Ostgebieten“ – t. j. tradičných nemeckých nárokov na území na východ od svojich hraníc, ktoré boli v minulosti osídlené nemeckými menšinami. Stalo sa tak vďaka samotnej nemecko-nemeckej zjednocovacej zmluve, kde sa hovorí o zavŕšení procesu zjednotenia. SRN tým neguje aj možnosť územných nárokov napr. na Sudety alebo východné Prusko, ktoré hlásali niektoré radikálne nemecké politické skupiny. Potvrdením hranice Odra-Nisa s Poľskom bola radikálne zmenená aj územná rozloha Nemecka (definitívna strata východného Pruska). SRN sa zároveň v modifikovanom článku 23 svojej ústavy zaviazalo k presadzovaniu zjednotenej Európy – pred zjednotením Nemecka tento článok hovoril o tom, že aj „iné“ Nemecko (NDR) sa má stať súčasťou jednotného Nemecka.

Udalosť, ktorá „vzrušila“ odborník a diplomatické kruhy, bol však pokus o právne spochybnenie výsledkov Postupimskej dohody. Významný profesor ústavného práva Christian Tomuschat snažil dokázať, že Postupim je právne spochybniatelný, keďže výsledná zmluva hovorila o záväzkoch pre Nemecko, pričom samotné Nemecko nebolo aktérom tejto zmluvy a zmluva bola len zmluvou medzi tzv. „tretími štátmi“ (lat. *pacta tertii*), teda niečo ako Mnichov – manuténa zmluva. Po tom, čo tento argument použil aj minister zahraničných vecí Kinkel, zareagovali vlády Spojencov veľmi razantne a adresovali nemeckej vláde protestné noty. Nechceme sa venovať celej tejto problematike, poukazujem len na fakt určitého navracania sa k rozdielnym interpretáciám povojnového usporiadania.³² Napokon, prejavila sa tým len nemec-

31 Schwarz, Jürgen: Deutschlands Aussempolitik im Strukturwandel Europas. In: Politische Studien, 1991, č. 42.

ká nemenná pozícia, keďže podľa nemeckého právneho poriadku Postupinská dohoda neospravedlňuje vyhnanie nemeckého obyvateľstva z krajín strednej a juhovýchodnej Európy.

Co je však v rovine nemecko-slovenských vzťahov oveľa dôležitejšie, je sebaidentifikácia, Slovenska či už ako právneho nástupcu a sukcesora ČSFR alebo akéhosi následníka vojnovej Slovenskej republiky. Najvyšší zákonomárny orgán Slovenska NR SR ešte dňa 3. decembra 1992 schválila *Vyhľásenie Národnej rady Slovenskej republiky k parlamentom a národom sveta*. Hned v prvej vete sa konštatovalo, že „Slovenská republika sa 1. januára 1993 stane ako jeden z dvoch nástupníckych štátov Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky samostatným, zvrchovaným a nezávislým štátom.“³³ Zároveň sa SR zaviazala aj k plneniu zmluv a dohôvorov, ktoré po ČSFR mala prevziať formou sukcesie: „V súlade s platnými normami medzinárodného práva a v rozsahu ním ustanovenom sa Slovenská republika ako jeden z dvoch nástupníckych štátov Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky bude považovať z účinnosťou od 1. januára 1993 za viazanú mnohostrannými i dvojstrannými zmluvami a dokumentami, ktorých stranou bola k tomuto dňu Česká a Slovenská Federatívna Republika.“³⁴ Toto ustanovenie malo poukazovať aj na jednoznačnú právnu kontinuitu SR s Československom. Problémom však bolo, že slovenská elita mnohokrát neprejavovala svoj postoj tak jasne aj v politickej praxi. Ukázalo sa to napr. aj v liste Jána Čarnogurského a Františka Miklošku ako dvoch čelných predstaviteľov SR ministruvi zahraničných vecí ČSFR Jiřímu Dienstbierovi, v ktorom poukazovali na historickú, ale i právnu existenciu Slovenskej republiky (1939–1945). Bolo to o citlivejšie, že sa tak stalo v čase príprav na uzavretie zmluvy o dobre susedstve medzi SRN a ČSFR (viač k tomuto problému pozri v 3. kapitole). Rovnako, Igor Uhrík priležitosťný poradca HZDS a V. Mečiara, miesto odškodenia obetí nacizmu navrhoval alternatívnu a vymáhanú dluh Slovenskej republike (1939–1945) na Tretej ríši. Tento nonsens by si opäť vyžadoval nielen priznanie legálnej existencie vojnovej Slovenskej republiky, ale i uznanie dnešnej SR ako nástupcu a dediča tejto republiky (viač pozri v 3. kapitole).

32 Viac k problematike pozri analýzu Václava Mikulku k Tomuschatovým tézam. In: Českoslovenství jako Evropanství. Brno 1996, str. 359–360.

33 Pozri Chovance, Jaroslav – Možolík, Peter: Historické a štátoprávne korene samostatnej Slovenskej republiky. (Zberka dokumentov.) Bratislava 1994, dokument 37, str. 211.

34 Tamže, str. 213.

Napriek právnemu a formálnemu proklamovaniu nástupníctva SR po ČSFR mnohí slovenskí publicisti z tej národného kŕdla vo svojich článkoch a pamfletoch dávali jasne do vzájomnej súvislosti vojnovú Slovenskú republiku a dnešnú SR. Boli to mnohokrát ľudia, ktorí politicky pôsobili v HZDS (Hofbauer, Smolec, Hornáček a ī.), resp. v jemu naklonených periodikách (Literárny týždenník, Zmena) a inštitúciach (Matica Slovenská, Zdravie novinárov Slovenska, Spolok slovenskej inteligencie Korene, Spolok slovenských spisovateľov a ī.). Spomienim len jeden charakteristický výrok šéfredaktora Literárneho týždenníka: „...vznik novej, demokratickej republiky s dátumom zrodu Novy rok 1993 súvisí s tou prvou vojnou, vo vedomí národa zakódovanou skúsenosťou, že moderní Slováci majú všetky predpoklady na pestovanie a rozvíjanie svojej štátnosti.“³⁵

Neprijatelné politicovanie historickej skutočnosti existencie Slovenskej republiky (1939–45) malo neskôr negatívne účinky na vzájomné slovensko-nemecké vzťahy, najmä čo sa týka odskodenia obetí nacizmu. Čažo však diplomaticky operoval tak v tomto, ako v ktoromkoľvek inom smere, ak chýba vyjasnenosť základných otázok na Slovensku. Uvediem ďalší príklad. Keď koncom minulého roka nemecká televízia nakrúcala na Slovensku dokument o stave kultúry (mimočodom, mimoriadne kritický k ministerstvom praktikámu Ivana Hudeca), zástupca Matice Slovenskej Stanislav Bajanišk neváhal pripomenúť priamo na kameru dobré kolegálne vzťahy medzi Slovenskou republikou a Tretou Říšou počas vojny ako dobrý príklad pre rozvíjanie pozitívnych vzťahov medzi Slovenskom a Nemeckom v súčasnosti. Alebo uvediem ďalší príklad, keď profesor politických vied a moderných dejín Stan Kirschbaum (syn Jozefa Kirschbauma, diplomata vojnovej Slovenskej republiky) hned v úvode analýzy slovenskej percepcie bezpečnostných rizík pre prestížny nemecký inštitútiu (BIOST – Bundesinstitut für Ostwissenschaftliche Studien, Kolín) napísal, že Slováci už majú svoju skúsenosť s riadením štátu a so zahraničnou politikou z čias Slovenskej republiky (1939–1945). To sú intencie vedúce k tomu, akoby sa dnešná SR (hoci možno skôr mentálne, než právne) predsa len identifikovala so svojím vojnovým predchodom.

35 Števček, Pavol, Literárny týždenník, 1993, č. 11.

Pavol Števček vo svojich statiah oficiálne sympatizoval s HZDS a dokonca sa stal aj jedným z jeho kandidátov na volebnej liste.

3. Diferenciácia slovensko–nemeckých vzťahov počas trvania česko–slovenskej federácie

Vývin do roku 1989. Podoba československo–nemeckých vzťahov počas existencie socialistického bloku bola prirodene poznámená obmedzeným zahraničnopolitickým vystupovaním Československa, ktoré bolo pria-mo dirigované z Moskvy, ako aj celkovým charakterom bipolárneho sveta. Isté náznaky možného vývinu však vo svojich úvahách anticipovali niektorí disidentské kruhy, napr. Jiří Dienstbier vo svojej knihe *Slnění o Evropě* alebo disidenti venujúci sa zahraničnopolitickým problémom. V roku 1985 niektorí signatári Charty 77 venovali pozornosť nemeckej otázke a jej spojitosť s vyriešením európskej situácie v tzv. Prazskej deklarácií. Pozornosť tomuto problému venovala aj politicky diferencovaná emigrácia.

Významným predelom v československo–nemeckej reálcií bola diskusia historikov a politológov, ktorú odštartovala stat slovenského historika Jána Mlynárika, publikovaná pod pseudonymom Danubius. Ten vo svojich *Tézach o vysídlení československých Nemeckov*, ktoré publikoval v exilovej revue *Svědec-tví* (5/1978), otvoril jedno tabu v oficiálnej (ale aj alternatívnej) politickej historiografii, ktoré malo nielen historicke–morálne, ale aj závažné politické a medzinárodnoprávne aspekty.³⁶ Mlynárik sám v liste redakcii parížskej re-

36 Kontroverzná Mlynárikova stat rozprávala dlhú polemiku mnohých disidentských a exilových historikov. Jednotlive reakcie v roku 1990 zoobrazila a usporiadal Milan Otáhal a vydal pod názvom Česi, Němcí, odsun, Academia, Praha 1990. Na Mlynárikovu stat veľmi razantne vo svojich glosach reagoval Milan Hübl, ktorý dokonca Mlynárikovi obvinil, že v takom postavení problému, ako ho pomenoval Mlynárik, je riziko otvorenia otázky hraníc (čo odporovalo duchu helsinských zásad, ktorými sa riadili disenti) a podozrieval Mlynárika zo snahy o orientáciu na Nemecko po zmene mocenských pomerov v strednej Európe. Doslova: „Zaražiaci je, jak Danubius nechápe, že svým nastolením problému odsunu v podobe, jak ho nastolil, implicitně nastoluje možnosť jeho revize až po revizi hranic. Motív takového jednania Danubius nesleduje, ale lze ho vyčist v dopisu redakci svědec-tví (č.54), kde v přehodnocení problematicky odsunu vidí cestu k zahraničné politické reorientaci Československa na záp. Německo.“ (cit. lit., s. 118).

vue Svědec v upozorňoval na možné medzinárodné–politické, ale aj vnútropolitické česko–slovenské dopady odsunu Nemcov. Otvoril tým aj problém zodpovednosti za odsun, ktorý bol v jeho optike vnímania výlučne českou záležitosťou, ale jeho možné negatívne následky mohli niesť v zmenej európskej situácií aj Slováci. Mlynárik to napsal mimoriadne expresívnym a radikálnym, na historika aj trochu zjednodušeným slovníkom: „... K tomu pristupuje teraz ďalší faktor: kladie sa otázka či je oportúnne pre Slovákov zostávať s Čechmi v jednom štáte, s národom, na ktorý skôr či neskôr môže dopadnúť kliaštna a pomastra silného nemeckého národa. Majú aj Slováci niesť zodpovednosť za vyhnanie nemeckej menšiny Čechmi, niesť zodpovednosť za to, čo neuroobili a čo im formálne nukal Košický vládny program, na ktorého základe mohli vyhnúť trištvrte milióna Maďarov a obrátiť ich o ich majetok? Zhodou okolností sa tak nestalo. Ak sa Česi sami vohnali do ruského chomutá a zaviazali s bořevíkom na „večné časy“, prečo sa proti nim neskoršie revoltovali? Ved Rusi boli patrónmi odsunu, schválili Benešov transfer a mocensky ho zaistili. Oni umožnili českému národu rozkradnuté pohraničie, devastovať obrovské hodnoty, zmocníť sa cudzuhého majetku – a tým si zaviazali český národ na stáročia, skompromitovali ho a nechali ho pošpiňiť s ruky. Čo teraz s takýmto národom? Majú s ním Slováci a nadalej žiť v jednom štáte? A na záver listu Mlynárik ešte dodáva: „Kto v budúcnosti zaručí, ak Rusku nastanú nové ťažkosti a v strednej Európe nastane vákuum, že Nemci neziasahnu a nepredložia Čechom účet za vyhnanie súdetského obyvateľstva!“³⁷ Toto otvorenie spornej otázky, akoliekvet kontroverzné, v mnohom pomenovalo kontúry problémov, ktoré sa s pádom komunizmu v strednej Európe skutočne nastolili. (V máji 1996 som mal možnosť hovoriť s Jánom Mlynárikom v Prahe a ten ma upozornil, že práve ním vyslovený argument o spolužití Slovákov s Čechmi, „nesúčimi vinu“ za odsun, v jednom štáte po novembri 1989 použili poslanci Slovenskej národnej strany (SNS) vo Federálnom zhromaždení. Mlynárik bol v tom čase federálnym poslancom za VPN–ODÚ). Táto otázka bola len jedným z dôvodov hlbšej diferenciácie medzi česko–nemeckou a slovensko–nemeckou reláciou, a zároveň pokračujúcej diskrepancie medzi českými a slovenskými záujmami. Tá sa samozrejme v obnaženej podobe vyhrotila až po spomínanom ústupe Rusov zo strednej Európy po skončení studenej vojny.

37 Danubius (Mlynárik, Ján): Milá redakcia! Svědec, 1977, č. 54, str. 326–327. Cit. podla Česi, Němcii, odsun, Praha 1990, s. 44–45.

Diferenciacia slovensko–nemeckych vzťahov vo vnútri československej oficiálnej politiky voči SRN po roku 1989. Problémy, ktoré pred rokom 1989 okrajovo pretraktovali niektorí disidenti, stali sa v deväťdesiatych rokoch v mnohom politickou realitou. Václav Havel sám považoval za dôležité vyjadriť sa k problemu odsunu súdetských Nemcov a vahu svojej osobnosti odsudil tento akt a odmietol princíp kolektívnej viny. Jeho prvá oficiálna návšteva v tlohu československého prezidenta zároveň viedla do Nemecka (čo sa stalo neskôr tercom kritiky, keďže mnohí považovali za dôležitejšiu návštenu Bratislavu). Vyrovnat sa s negatívnou minulosťou a pozitívne formovať vzťahy medzi Nemeckom a Československom sa stalo základom úsilia novej československej zahraničnej politiky. Pri jej kreačíí sa v mnohom ukazovali ako určujúce problém česko–nemecký, ktoré však slovenská politická reprezentácia, ale mnohokrát aj slovenská verejná mienka nepovažovali za vlastné. Napr. po naštartovaní zmierovacieho procesu medzi Nemeckom a Československom sa v českej spoločnosti čoskoro začali zjavovať staré historické stigmy, ktoré však slovenskému obyvateľstvu neboli až také blízke. Ukázalo sa to aj pri prieskumoch verejnej mienky, keď napr. v marci 1992 až 58 % Čechov a 49 % Moravanov schvalovalo povojnový odsun Nemcov, ale tento názor zdieľalo len 30 % Slovákov.³⁸

Pre slovenskú časť federácie bol citlivejším problémom vzťah česko–slovensko–maďarský, na ktorý zase, ako to eufemisticky vyjadril Rudolf Chmel, Česi „neslyšeli“. Tento fakt a jeho spojitosť so slovenským prístupom k Nemecku konštatoval vtedy analytický Ministerstvo medzinárodných vzťahov SR Svetoslav Bombík, keď v jednej zo svojich statí napísal: „Isté opodstatnenie má táto otázka aj v skutočnosti, že pokiaľ niekedy česká politika, resp. česká režia federálnej reprezentácie zo slovenského hľadiska nedostatočne podporuje slovenské zájmy napr. v vzťahu k Maďarsku, časť slovenskej politickej scény jej to opláca hraním s „nemeckou kartou“.“³⁹

Zaujímavý článok práve pod názvom *Nemecká karta* uverejnil ešte na sklonku roka 1990 Literárny týždenník, časopis, ktorý sa pomaly stával platformou pre tú časť intelektualnej obce, ktorá presadzovala rozdelenie Československa a utvorenie samostatnej Slovenskej republiky. Autor článku sa

38 Cit. podla Kraus, Michael: Vliv zahraničnopolitickej faktorá na rozdelení Česko–slovenska. In: Stredná Evropa, 1996, č. 59, s. 37.

39 Bombík, Svetoslav: Nemecko: štruktúra záujmov a ČSFR. In: Medzinárodné otázky 1992, č. 2, s. 72. Porovnaj Bombík, Svetoslav: Bližšie k Európe, Bratislava 1996, s. 123.

snažil opísť politickú koncepciu prístupu Slovenska k Nemecku. Začína takto: „Dalo by sa jednoducho navrhnuti, aby Slovensko vzalo do rúk nemeckú kartu a hralo s ňou, pretože by mu mohla byť na prospech. Takéto odporúčanie by však bolo velikáské. Nie my, ale Nemci už dávno rozhodli, že v Európe aj inde bude treba rásť s ich hospodárskou, kultúrnou politicou silou. Oni sami rozdali svoje karty a nám ani ďalším teraz nezostáva nič iné, ako hrať. Lenže Slovensku na rozdiel od niektorých krajín, ak sa tejto priležitosti chopí, môže priniesť nemalo úžitku. Pri našich úvahach o orientovaní Slovenska na Nemecko si treba uvedomiť niekoľko skutočností: 1. Skúsenosti s nemeckým životom na Slovensku v minulosti ukazujú, že nám spravidla priniesol hospodársky rast, nové myšlienky, upverejnenie pozície medzi okolitými krajinami či dokonca samostatnosť. To na rozdiel od skúseností, ktoré majú v Čechách alebo v Poľsku, kde boli Nemci aj veľkým ohrozením tamojšej národnnej identity. 2. Protinemecké nálady, ktoré sa u nás vyskytujú, nemajú pevné korene a boli zivenie viazvonka, z oficiálnej česko-slovenskej politiky a zo ZSSR, ako zo skutočných názorov domáceho obyvatelstva. 3. Práve prebiehajúce zjednocovanie Nemecka môže známenať určitý, aj keď nepriamy precedens, ktorý bude nútť vidieť v širšom kontexte existenciu samostatnej Slovenskej republiky. 4. V budúcnosti by mohlo Slovensko bez obáv o vlastnú národnú existenciu byť blízkym nemeckým spojencom a dokonca aj predpolím pre jeho užílce o prieniku do strednej a juhovýchodnej Európy a na Balkán.“⁴⁰

Autor vo svojich vŕzach pokračuje. Podľa neho Slovensko nemôže urobiť nič lepšie, ako podporiť V. Havlu a prihlásiť sa k orientácii na Nemecko, ktorú Havel. Nemecký kapitál, nemecká kultúra aj nemecká politika mali na Slovensku už v minulosti významné miesto, a preto niet dôvodu sa tomu vyhýbať. Ako ďalej tvrdí autor, nemecký živel bude, či chceme alebo nenecheme, prenikat smerom na východ a zo slovenského hľadiska je najlepšie otvoriť mu dvere. Slovensko je dosť blízko Nemecka, takže sa môže stať preň zaujímavým miestom na realizáciu rozličných projektov, a pritom nie je prídaleko na to, aby hrozilo nejaké veľké prelievanie či prelezanie obyvateľstva. Slovensko by sa malo hned na začiatku raz a navždy od prípadných nedorozumení s Nemcami dištancovať. Malo by zaujať celoeurópske stanovisko blízke obidvom stranám – nemeckej i českej. Dokonca, podľa autora, Slovensko môže byť vdaka svojej historickej pozícii sprostredkovateľom me-

40 Pozri Mistrk, Miloš: Nemecká karta. In: Literárny týždenník, 1990, č. 41, s. 10.

dzi nimi. Celý princíp zjednotenej Európy si to totiž vyžaduje. Rôzne vzdialenosť medzi národnmi by sa mali v budúcnosti približne vyuvoľať, aby mal každý ku každému blízko. Slovensko má dnes veľmi blízko k Čechám a má dosť ďaleko k Nemecku. Upevňovanie suverenity Slovenska znamená, že sa tieto vzťahy budú vyuvoľovať a vyuvažovať.

V závere state sa autor pokúša aj o trochu realisticejší pohľad: „Nesmieme byť velikáski a myslieť si, že Nemecko na nás nejakо špeciálne záleží. Je to príliš samostatná a príliš rozhodujúca mocnosť, aby sa nejakо vziaza osudom malých Slovákov. To ostatne je zhodné pre všetky súčasné vecnosti. Nemecko má v strednej Európe vari ešte bližšie k Maďarsku a mohlo by mať v budúcnosti napríklad aj k Ukrajine a k celému ZSSR. Sme príliš malí, a tak sa o partnerstvo musíme usilovať najmä my sami – a to aj preto, že v rozhodujúcej chvíli môžu naši južní susedia vdaka šikovnej diplomacii získať práve zo sympatizujúceho Nemecka takú podporu, ktorá by nás mohla veľmi mrziet.“⁴¹ Úplne záverom je jedinečne zoštýlizovaná autorova ilúzia o slovensko-nemeckých špeciálnych vzťahoch: „Nemecká karta v našich rukách môže byť aj argumentom proti všetkým tým, ktorí by sa spomedzi našich susedov chceli prejavíť ako naši neprájnici. Nemecké karty sú rozdané v celej Európe. Niekoľko môžu v prstoch páliť a niekoho príjemne hriat.“⁴² Samozrejme, celá úvaha je alúziou na patronálny vzťah Nemecka k vojnovému slovenskému štátu a autor sa nazdáva, že niečo podobné by sa mohlo v modifikovaných európskych podmienkach reprezovať. V mnohom však táto úvaha presne ukazuje, aké očakávania mala časť slovenskej elity od Nemecka. Neskôr sa dostaneme aj k tomu, aby sme si ukážali, ako sa sami Slováci „popálili“ na nemeckej karte.

Slovenská politická elita, aj v rámci kresovania vlastných zahraničnopolitických vystúpení, čoskoro učinila niekoľko intervencii do slovensko-nemeckých vzťahov, ktoré Prahe prinajmenšom nekonvenovali. Bola to napr. Deklarácia SNR k odsunu slovenských Nemcov (viac o nej pozri v 5. kapitole o karpatskoneemeckej menšine), ďalej moment, keď premiér slovenskej vlády Ján Čarnogurský na drôch karpatských Nemcov v Karlsruhe 2. júna 1991 vystúpil s prejavom, kde rovnako odsúdil princíp kolektívnej viny a vyzval karpatských Nemcov k hospodárskemu budovaniu Slovenska.⁴³ Tô všetko sa odohrávalo v čase, kedy česká verejná mienka mala pred sebou

41 Tamže.

42 Prejav pozri v súbore statí a esejí Čarnogurský, Ján: Videnie od Dunaja. Kalligram, Bratislava 1997, s. 182–185.

obraz sudetských Nemcov ako možného ohrozenia: obávali sa ich „nároku na vlast“ a na reštitúciu po vojne zabaveného majetku. Federálny premiér Marián Čalfa, opäť Slovák, napokon prelomil istú bariéru, keď sa ako vysoký predstaviteľ ČSFR stretol s predsedom sudeonemeckého landsmanštafu Franzom Neubauerom na konci roka 1990 v Mnichove. (Čalfa tu učinil ako gesto dobrej vôle, o ktoré ho, mimochodom, požiadal sám kancelár Kohl – ale zároveň jasne povedal, že Praha má svojho partnera na jednania v Bonne, a tento fakt musí Mnichov akceptovať).

Problém spojený so zmluvou medzi SRN a ČSFR. Proces diferenciácie kulminoval v období pred uzavretím zmluvy o doboru susedstva medzi SRN a ČSFR. Sporné body o riešení tzv. otázky sudetských Nemcov boli v zmluve vynechané a tažiskom československého dôrazu sa stala skôr otázka vyrównania s Mnichovskou dohodou. V tejto veci už bol istý pozitívny predpoklad, keďže sa jej venovala zmluva uzavretá ešte medzi ČSSR a NSR v roku 1973. V texte tejto zmluvy sa konštatovalo, že Mnichovskú dohodu „Československej republike nanutil nacistický režim pod hrozobu sily“⁴³. Zároveň v článku I signatárské štáty pokladali Mnichovskú dohodu „vzhľadom na svoje vzájomné vzťahy podľa tejto zmluvy za nulitné“.⁴⁴ Už v tom čase však takéto znenie vyvolalo nesúhlas v koalícii CDU-CSU a až po opakovanej procese ratifikácie mohla byť táto zmluva ratifikovaná a vstúpiť do platnosti.

Nová zmluva – a to vôľou československej strany – mala riešiť tento problem všumutním tzv. kontinuačnej formuly o nepretržitej existencii Československa do preambuly zmluvy. Tá znala „...uznávajúcej skutočnosť, že československý štát od roku 1918 nikdy neprestal existovať.“⁴⁵ A práve táto formulácia sa stala zdrojom napäťia v česko-slovenských vzťahoch. Najvyšší predstaviteľ SR predsedu vlády Ján Čarnogurský a predsedu Slovenskej národnej rady František Mikloško v liste federálnemu ministru zahraničných vecí Jiřímu Dienstbierovi vyjadrieli nesúhlas s takouto podobou preambuly. Doslova v ňom napísali: „V preambule zmluvy sa okrem iného uvádzá, že právna kontinuita Česko-Slovenska trvá nepretržite od roku

43 Pozri heslo Zmluva o vzájomných vzťahoch medzi ČSFR a NSR. In: Slovník medzinárodných vzťahov, Pravda, Bratislava 1985, s. 545.

44 Citané podľa textu zmluvy, uverejneného v časopise Medzinárodné otázky, 1992, č. 2, s. 97.

1918. Toto ustanovenie zmluvy sa týka aj slovenských dejín, a preto sme nútene sa k nemu vyjadriť. V marci 1939 vznikla Slovenská republika. Kej vylásneniu došlo v súlade s vtedy platnou ústavou ČSR. Politický režim Slovenska si zasluhuje odsúdenie. V štáte existovala iba jedna politická strana. Slovensko viedlo vojnu proti spojeneckým krajinám a deportácie židovských občanov do koncentračných táborov zostanú trvalou škvrnou na slovenských dejinách. Historicky však nemožno poprieť samotný fakt jej existencie, ani skutočnosť, že ju diplomaticky uznali viaceré štáty a že ju pokladali za svoj štát milióny Slovákov.“ Záverom listu dodali obaja predstaviteľia vážne výhrady a žiadali aj zmenu postupu pri realizácii zmluvy: „Federálne ministerstvo zahraničných vecí neinformovalo slovenskú vládu v priebehu rokovania so Spolkovou republikou Nemecko o zmluve o vzájomných vzťahoch. Neinformovalo slovenskú vládu ani o uvedenom ustanovení v návrhu zmluvy. Nemali sme preto možnosť skôr, už v priebehu rokovania, upozorniť na naše výhrady k tomuto ustanoveniu. Uvedená časť preambuly zmluvy nezodpovedá skutočnému priebehu slovenských dejín, ani dejín spoločného štátu Čechov a Slovákov, a navrhujeme preto, aby federálna vláda pokračovala v rokovani so Spolkovou republikou Nemecko o vypustení uvedenej časti zmluvy.“⁴⁶

Takýto postoj bol mimoriadne väzny nielen vo vzťahu k historickej minulosti a v otázke spoločného zahraničnopolitickej vystupovania, ale aj vo vzťahu k celistvosti štátu. Znamenal zároveň odklon od myšlienky presadzovania slovenských požiadaviek v rámci Československa, lebo uznával nielen historickú, ale aj medzinárodnö-právnu existenciu Slovenskej republiky (1939–1945). Slovenská strana si neuviedomovala, že otvára Pandorinu skriniku, keďže s problémom medzinárodnö-právnej kontinuity sa jej obratom vrátilo množstvo ďalších problémov týkajúcich sa otázk II. svetovej vojny. Pre slovenskú stranu bol v skutočnosti veľmi výhodné podporovať kontinuálnu formulu, keďže právne uznanie kontinuity trvania Československa umožňovalo Slovensku nielen vystupovanie na strane víťaznej antifašistickej koalície, ale aj medzinárodnö-právnu zaistenie južnej hranice s Maďarskom (hranica slovenského vojnového štátu bola výrazne oklieštená medinskou arbitrážou a revidovala trianonské hranice, dnešná hranica bola modifikovaná na mierovej konferencii v Paríži v roku 1947), osloboedenie od vzťahova-

45 List bol uverejnený v dodatkoch ku knihe Čarnogurský, Ján: Videné od Dunaja. Kalligram, Bratislava 1997, s. 388–389.

nia nárokov na vojnové reparácie od SR, a to už nehovorí o celkovom demokratickom imidiži Slovenska. Závažným omylom J. Čarnogurského a F. Miklošku bolo, že otázku historickej existencie vojnového slovenského štátu posunuli do medzinárodnoprávnej rozpravy, a to ešte v tak citlivom čase, kedy prebiehali československo-nemecké negociačie.⁴⁶

Americký politológ českého pôvodu Michael Kraus na margo tohto výstúpenia napísal: „Napriek tomu, že v opozícii k zmluve ventilovali česki komunisti, socialisti a nacionalisti svoje obavy z germanizácií, zhodovali sa s vládou koalíciou v tom, že zmluva musí obsahovať zmenu o neprerušenej existencii Československa od roku 1918, čo by učinilo vojnový protektorát Čechy a Morava ilegálnym. Naproti tomu slovenskí nacionalisti

46 V júli 1996 som interviewoval JUDr. Jána Čarnogurského práve vo veci jeho výstúpenia ku kontinuáciu formuľácií v zmluve. Opäť argumentoval historickými a morálnymi dôvodmi, preto nemožno obhádzať existenciu vojnovej Slovenskej republiky. Na moju otázku, že to je historicá argumentácia, ale má zaujímavú argumentáciu medzinárodnoprávnu, mi odpovedal: „Historická argumentácia je aj argumentáciou medzinárodnoprávnu.“ (prepis z magnetofónovej pásky). Medzi jeho tvrdzami, preto musel vysústaviť proti formulácii kontinuitu, bol napr. aj tvrdenie, že ako politik nemohol obistiť ľudu, ktorí sa po vzniku Slovenskej republiky (1939–1945) pozbierali na zlatý poklad Slovenska.

V júni 1997 som mal možnosť študovať v Hooverovom inštitúte na Stanfordskej univerzite v Kalifornii. Okrem iných pozostatostí významných česko-slovenských politikov sa v archive Hoover Institution nachádzajú aj materiály, ktoré sa viažu k osobie J. Čarnogurského (k jeho obdobiu v disente a v politických funkciach do rozpadu federácie). V týchto materiáloch som našiel aj fakt, ktorý po Čarnogurskom vystúpení proti kontinuácii formuľácií v československo-nemeckej zmluve začalo Federálne ministerstvo zahraničných vecí ČSFR do Bratislavы na Ministerstvo medzinárodných vzťahov a odtiaľ priamo J. Čarnogurskemu – absolventovi štúdia práv na UK v Prahe – jasné, o aký problém sa jedná, že nejde o popretnu existencie Slovenskej republiky, ale o dôležité odvijanie medzinárodnoprávnu kontinuity Československa od roku 1918. V stanovisku FMVZ sa mimoriadne uvádzalo: „Kontinuitu státu se rozumí jeho identita jakožto subjektu práva mezinárodného. Nejdôže v žiadnom prípade o jeho identitu co do rozsahu území nebo objemu obyvatelstva. Identickým subjektom zůstává i stát, jehož území bude tretia a významné územné okleštěno. ...identickým zůstává i stát, časť jehož území je okupováná cizí mocí a zbytek jehož území spravuje loutková vláda (Francie okupovaná Nemeckem s Petainovou vládou ve Vichy). Kontinuitu československého státu od r. 1918 žádný stáť v Európe ani innde ve svete nespochybňuje. S otázkou existence či neexistencie Slovenského štátu (1939–1945) jakožto subjektu mezinárodného práva tento problém souvisí pouze okrajovo. Ani v prípade, že by bola prokázaná existencie Slovenského státu jakožto nezávislého subjektu mezinárodného práva, nebylo by dosťačujúcim dôvodom k pripiesaní kontinuity pôvodnej státnosti na zbyvajúcim území.“ Ján Čarnogurský, box. I, Accession num. 93022-8.M.43, Hoover Institution, Stanford.

ako aj vládne Kresťansko-demokratické hnutie práve túto zmenu napadli a protestovali proti myšlienke neprerušenej existencie Československa v rokoch 1939–1945, čím obhajovali legálnu existenciu vojnového slovenského štátu, ktorý reprezentoval prvú fazu slovenskej štátnosti. Takýto postoj však bol pre väčšinu českej verejnosti neprijateľný, pretože v jej očiach bol vojnový slovenský štát len zlým Hitlerovým výplodom a symbolizoval roky zrad. Krátko povedané – pretože pre Čechov a Slovákov mala história rozdielny tvár a iný význam, vzkriesenie prízrakov minulosti i vo vzťahu k tretím stranám ako bolo Nemecko malo vplyv na česko-slovenské vzťahy a uvoľnilo puto federácie.⁴⁷

Okrem historickej argumentácie o medzinárodnoprávnej existencii sa v tabore slovenských odporcov zmluvy zjavili aj závažné argumenty tykajúce sa odškodenia („Entschädigung“) obetí nacizmu. Slovenská strana dávala za vinu federálnym orgánom, že z dôvodu odloženia sudetonemeckej otázky z programu zmluvy bola odsunutá aj otázka odškodenia, čím slovenská strana utrpela ujmu. O postojoch a názoroch slovenskej strany v tomto prípade dobre vysvetľoval Igor Uhrík, slovenský emigrant, ktorý zácas počasí ako poradca viacerým politickým subjektom. Vo svojom „svedectve“, uverejnenom ovela neskôr, opísal vtedajšiu situáciu: „Na jeseň roku 1991 mi V. Mečiar pozval na politické gréumiá HZDS, aby som prednesiol stanovisko k pripravovanej zmluve. Žiadal som HZDS, aby sa postavilo proti jej ratifikácii vo Federálnom zhromaždení, ak nechce pripraviť Slovensko o náhradu škôd, ktoré by sa dali voči Nemecku (prípadne Českej republike) nárokovávať. Československo bolo totiž jedinou krajinou význejnej koalície, ktorej Nemecko nikdy nezaplatovalo vojnové reparácie. Dôvodom boli škody na majetku a životoch, ktoré vznikli vyhnaním takmer troch miliónov sudetských Nemcov. Toto vyhnanie, za ktoré Slovensko nebolo zodpovedné, spôsobilo, že Slovensko nikdy nedostalo podiel z reparácií. Okrem toho tu bola ešte jedna viac-menej teoretická možnosť. Ak by Nemecko uznalo, že bývalý Slovenský štát bol subjektom medzinárodného práva, Slovensko si mohlo požadovať vrátenie dlhu, ktorý sa počas vojny nazbieral na clearin-govom konte. Pravda, v takom prípade by Slovensko nemohlo žiadať náhradu za vojnové škody. Celkovo išlo o komplikovaný právny a politický problém, ktorý slovenská reprezentácia v rokoch 1991 a 1992 nebola schopná

47 Kraus, Michael: Vliv zahraničnopolitickej faktorov na rozdelení Československa. In: Sfední Evropa, 1996, č. 59, s. 36.

posúdiť a vyriešiť. Ratifikácia zmluvy zabezpečila, že Slovensko nedostalo náhradu ani za jeden z oboch možných nárokov. Clearingovú špičku preto, lebo sa do zmluvy vložila veta, že kontinuita čs. štátu nebola prerušená. Náhradu za vojnové škody preto, lebo Česi a Nemci sa v podstate dohodli, že nemecké pohľadávky za vyhnanie sudetských Nemcov a čs. nároky za vojnové škody sa navzájom vynulujú. Tým sa vynuloval aj podiel vojnových škôd, na ktorých náhradu malo Slovensko nárok. Česi nimi vyravnali časť svojej podlžnosti voči Nemecku. Inak povedané, Slováci zaplatili za vyhnanie sudetských Nemcov.⁴⁸

(Táto citlivá otázka sa vrátila na program dňa až v nedávno ratifikovanej česko–nemeckej deklarácii, kde sa problém odškodenia neriešil priamo, ale cez spoločný česko–nemecký fond, z ktorého sa mali odškodiť aj české obeť nazizmu, aj odsunutí sudetských Nemci. Problém slovenských obetí nemeckého nazismu ostal stále nevyriešený.)

Zástupcovia organizácií združujúcich postihnuté obete upozorňovali na tento problém už pred uzavretím zmluvy v troch listoch adresovaných priamo ministriovi J. Dienstbierovi. Vtedajší šef československej diplomacie slúbil Československému zväzu protifašistických bojovníkov presadzovanie požiadavky odškodenia, ale nakoniec sa tieto požiadavky do zmluvy nepresadil. Keď v máji 1992 predsedovia ČSŽPB a Zdrúženia politických väzňov poslali J. Dienstbierovi list, v ktorom ho kritizovali, že do uzavretenia zmluvy medzi ČSFR a Nemeckom sa tento problém nevyriešil, dostali odpoveď z Bonnu, od vtedajšieho československého, neskôr českého velvyslanca Jiřího Grušu. Ambasador odbojárov informoval, že treba posúdiť účelnosť a vhodnosť rokovania na túto tému, a to aj vzhľadom na vnútropolitický vývoj ČSFR a možné rozdelenie Československa.⁴⁹

Nakoniec zmluva vstúpila do platnosti v pôvodnej forme. Pri hlasovaní o ratifikácii ju vtedy podporili aj poslanci HZDS. Sám Vladimír Mečiar dva mesiace pred jej ratifikáciou vo februári 1992 vyhľásil, že otvorí otázku možných slovenských nárokov voči nemeckej strane považuje za „nerozumné“.⁵⁰ Jeho neskorší postup bol však diametrálnie odlišný. Mečiar už sice mal v tomto čase pomerne dobré kontakty s časťou nemeckých predstavite-

48 Uhrík, Igor: Svedectvo nekompetentnosti. In: Národná obrada, 6.2.1996.

49 Pozri Janík, Branislav: Deklarácia nerieši problém odškodenia obetí nazizmu. In: Národná obrada, 13.2.1997.

50 Pozri Uhrík, Igor, ako v pozn. 48.

lov, najmä s bavorskými politikmi (dokonca tu vznikol mytus o Mečiarovej podobe so známym bavorským populistickej politikom Franz-Josefom Straussovm). V Mečiar však zatiaľ natolik nehrál nemeckou kartou a sústreďoval sa najmä na slovensko–české vzťahy.

Aj spomínané Kresťansko-demokratické hnutie videlo, že určité nepresnosti a nevýhody v zmluve so SRN sa svojimi negatívmi obracajú najmä do vnútra ČSFR a poškodzujú česko–slovenské vzťahy. Predseda KDH Ján Čarnogurský sa k tomu vyjadril na jednom zo svojich verejných vystúpení pred občanmi v Košiciach 30. januára 1992, kde povedal: „V priebehajúcej diskusii medzi niektorými názormi z Nemecka voči Českej republike by sa však žiadny slovenský politik nemal postaviť na stranu proti Českej republike. Bola by to veľmi krátkozraká politika, ktorá by rýchlo priviedla na seba odsúdenie a opovrhnutie. Slováci a Česi si môžeme medzi sebou riešiť svoje spory, ale voči každému tretiemu by sme mali postupovať jednotne. Kto by chcel na Slovensku hrať ceduďou kartou proti Českej republike, veľmi rýchlo by sa odhalil, že je falosoň hrač.“⁵¹

V druhej polovici roku 1992, keď už bola zmluva dávno ratifikovaná a prebehli júnové volby, po ktorých sa naštartoval proces delenia federácie, otázka zmluvy sa opäť dostala na pretras. Na stretnutí politikov podunajskejch štátov v Norimbergu 24. 9. 1992 slovenský premiér Vladimír Mečiar vyhľásil, že jeho vláda je nespokojná so zmluvou a po rozdelení Česko–Slovenska sa bude pokúšať o jej revíziu. Mečiar zašiel ešte ďalej, keď povedal, že má v úmysle obnoviť diskusiu o odškodení karpatských Nemcov, ktorí boli odsunutí zo slovenského územia po roku 1945.⁵² Viacierí analytici a pozorovatelia sa zhodili v tom, že celý tento vstup nielenže neboli dobre načasovaný, ale vyznel aj ako vydiereanie českého partnera. Igor Uhrík to vo svojom spomínanom „svedectve“ zhodnotil nasledovne: „Žiaľ, urobil to netaktným spôsobom, ktorý vyznel ako diskreditácia niektorých členov nemeckej federálnej vlády, a v čase, keď V. Klaus odmietať myšlienku česko–slovenskej únie. Mala to byť páka na V. Klause, ktorá ho mala prinutíť, aby netlačil Slovensko do samostatnosti. Mečiarovo zahratie nemeckou kartou vyznalo ako vydiereanie, ktoré sa obrátilo proti Slovensku. Ešte v júli nemecký kancelár H. Kohl pripru-

51 Čarnogurský, Ján: Prejav na verejnom zhromaždení občanov v Košiciach 30. januára 1992. In: Videné od Dunaja, Kalligram, Bratislava 1997, s. 201.

52 Pozri Obrman, Jan: Perpektívny nezávislého Slovenska. In: Medzinárodné otázky, 1993, č. 1–2, s. 85.

tal možnosť osobitnej slovensko–nemeckej zmluvy, po Mečiarovom faux-pas ju však tvrdzo odmietol.⁵³ Podobne hodnotil Mečiarovo vystúpenie v Norimbergu aj analytik RFE Jan Obrman: „Reakcie Prahy na Mečiarove vyhlásenia boli pochopiteľne príkro odmiatavé, pretože česká vláda nechápala slovenskú iniciatívku ako príspevok k slovensko–nemeckým vzťahom. Pohnimala ju ako vydieranie českého partnera. Rovnako odmiatavé boli však aj reakcie z Bonnu, pretože Nemecko sa za každú cenu chcelo vyhnúť hocičim domácim diskusiam o zmluve.“⁵⁴

V. Mečiar po prvých negatívnych ohlasoch však neprestal koketovať s myšlienkom novej slovensko–nemeckej zmluvy a nadalej sa k nej nekvalifikované a nediplomaticky vyjadroval. Hovorca Ministerstva zahraničných vecí Hans Schumacher v rozhovore pre *Welt am Sonntag* ēste v júli 1992 Jasne naznačil postoj Bonnu: „Nové jednania so Slovenskom nebudú. Práve preto sme sa usilovali o to, aby zmluva začala platiť skôr, než sa Česká a Slovenská Federatívna Republika rozdelí.“⁵⁵ Mečiar však ďalej „blufoval“ a tvrdil, že je to iba mienna hovorcu a on pozná viacerých členov spolkovej vlády, ktorí majú odlišný názor. Donútil tým predstaviteľa spolkovej vlády Dietra Vogela, aby už oficiálne oznamil, že iné stanovisko, ako prezentovalo ministerstvo, vo vláde nepozná. A keďže aj po tomto výroku Mečiar neprestal, situácia sa vyhrotila až do takej miery, že Bonn zareagoval mimoriadne podráždené a ústami vysokého úradníka dodal, že „ak Bratislava nechce prevziať doterajšiu nemecko–česko–slovenskú zmluvu, prestane vo vzťahoch medzi Nemeckom a Slovenskom platíť a obidve krajiny jednoducho nebudú mať zmluvné vzťahy.“⁵⁶ Takáto ostrá reakcia ako odpoveď na „slovenské hranie sa s nemeckou kartou“ prirodzene negatívne pojazdnila vývin bilaterálnych vzťahov. Ak si uvedomíme, že sa tak diaľo krátko pred etablovaním samostatnej Slovenskej republiky, vela nám to napovie aj o ďalšom formovaní charakteru vzájomných slovensko–nemeckých vzťahov. Práve v súvislosti s perspektívami samostatného Slovenska už vyš-

53 Uhrík, Igor, ako v pozn. 48.

54 Obrman, Jan, ako v pozn. 52, s. 86.

55 Doslovo: „Neverhandlungen mit der Slowakei wird es nicht geben. Gerade deswegen haben wir ja darauf gedrungen den Vertrag in Kraft zu setzen, bevor die Tschechen und Slowakei sich getrennen haben.“ Cit. podľa Majros, Ferenc: Die Nachbarschaftsverträge der Bundesrepublik Deutschland mit Ungarn und den Tschechoslowaken. In: Osteuropa-Recht, Gegenwartsfragen aus der Rechten des Ostens, 1994, Heft 1, Marz, s. 3.

56 Cit. podľa Leško, Marián: Mečiar a mečiarizmus. Bratislava 1996, str. 188.

šie citovaný analytik RFE na margo vzťahov SR k Nemecku napísal: „Pre Slovensko majú najväčší význam vzťahy s Nemeckom, vedúcou ekonomicou a politickej mocnosťou celého regiónu. Navzdory tomu sa slovenskej vláde už podarilo znepríateľiť si Bonn prinajmenšom niekoľkokrát. Dopolos najväčším incidentom medzi Bratislavou a Bonnom bolo vyhlásenie premiéra Mečiara k zmluve o priateľstve a spolupráci medzi ČSFR a Nemeckom.“⁵⁷

Slovenská republika bola napokon chtiac-nechtiac prinutena prevziať Zmluvu o dobro susedstva a spolupráci medzi ČSFR a SRN formou sukcesie. Jej neobratné diplomatické postupy situáciu len skomplikovali a neboli to posledné komplikácie, čo sa týka vzájomnej zmluvnej bázy medzi oboma krajinami.

Postoj SRN k rozdeleniu česko–slovenskej federácie. Nemecká zahraničná politika navonok vystupovala k rozdeleniu federácie zdržanivo a dávala jasne najavo, že to považuje za vnútornú záležitosť československej politiky. (Napokon tu bol stále historický príklad Nemecka ako deštruktora Československa v roku 1938 a 1939.) Po nemeckom „extempore“ v prípade jednostranného uznania Slovinska a Chorvátska bola nemecká politika v období delenia federácie dosť pozorne sledovaná až západnými partnermi. Nemecký precedens v postoji západného spoľočenstva, ktorý prelomil politiku statu quo, totiž naznačil, že aj v budúcnosti by mohli byť uznané nové medzinárodné subjekty.⁵⁸ Túto skutočnosť si napokon všimli aj niektorí slovenskí politici a odválovali sa na ňu ako na možný príklad uznania v prípade rozdelenia Československa.

V určitých žurnalistických kruhoch koloval názor – zatial však neoverený – že zo strany istých nemeckých politických skupín (najmä blízkych

57 Obrman, Jan, ako v pozn. 52, s. 85.

58 Diplomatický postup vo veci uznania Chorvátska a Slovinska veľmi dobre prezrádza inú stranu nemeckej zahraničnej politiky. K tomu pozri štúdie: Axt, Heinz-Jürgen: Hat Genscher Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des vereinten Deutschlands. In: Der Krieg auf dem Balkan, Die Hilflosigkeit der Staatenwelt, Bonn 1994, s. 84–94. Zipfel, Tomáš: Německo a uznaní suverenity Slovenska a Chorvatska. In: Mezinárodní vzájemnosti, 1996, č. 2, s. 54–62. Mauß, Hans W.: Germany in the Yugoslaw Crisis. In: Survival, 1995/96, Nr. 4, s. 99–130. Crawford, B.: Germany's Unilateral Recognition of Croatia and Slovenia: A Case of Defection from International Co-operation. University of California at Berkeley, 1994, November, s. 19–56. Genscher, Hans Dieterich: Erinnerungen. Berlin 1995, s. 927–968.

bavorskej CSU) bola voči Slovensku vtedy uskutočňovaná politika finančnej podpory HZDS, od čoho sa nasledovne očakávali isté protislužby; toto vplyvné hnutie na Slovensku bolo takto povzbudzované tiež k separácii od ČSFR. V marci 1993 sa v tomto zmysle na tláčovej besede českej ODA vyjadril jej podpredseda Daniel Kroupa, ktorý konkrétnie obvinil Hanns Seidel Stiftung, že finančne podporovala aktivity smerujúce k rozdeleniu štátu. Práve tieto kruhy totiž dosť razili tézu o „*Fehlkonstruktion*“, chybnej konštrukcii Československa, ktoré bolo vytvorené umelo a nespôsilo požiadavky rôznych národných elementov (ani sudetských Nemcov, ani Slovákov).

Politika Bonnu však celkovo vystupovala veľmi korektnie. Bonn dokonca postredníctvom istej politíky vyhlásil, že dnešné Nemecko nie je to Nemecko, ktoré kedydi delilo Československo, a že takýto postup mimo riadne nevŕtia.⁵⁹ Samozrejme, že z novej geopolitickej podoby regiónu, ktorá vznikla po rozpadе Československa (a Juhoslávie), sa Nemci snažili pre svoju politiku vyťažiť čo najviac a nová situácia im v mnohom nahrávala.

Určitý náznak postoja SRN k deleniu federácie naznačil aj Helmut Kohl počas svojej návštavy Slovenska. Táto návštava prebehla ešte v čase trvania federácie, deň po podpise zmluvy o susedských vzťahoch v Černínskom paláci v Prahe 28. 2. 1992, – a od tejto návštavy Kohl nenavštívil Slovensko ani po vzniku samostatnej SR, čo bolo tiež odrazom vyššie spominaných slovenských diplomatických a politických lapsusov. H. Kohl vtedy absolvoval stretnutia so slovenskými predstaviteľmi Jánom Černogurským, predsedom vlády, a Františkom Mikloškom, predsedom SNR. Ako napísali samotné nemecké zdroje, Kohl pri stretnutiach zdôraznil, že „velká ťačna Slovenska leží v Európe regionov“.⁶⁰ Toto trochu ambivalentné vyjadrenie je aj dobrým vyjadrením lavírujúceho postoja SRN v čase dismembrácie federácie.

Obdobné vyjadrenie k československej situácii prezentoval aj vtedajší prezident Friedrich von Weizsäcker, ktorý počas návštavy Československa uznal, že každý národ má právo na sebaurenie, ale zároveň aj zodpovednosť za to, ako toto právo využije. Práve na pozadi vojnových udalostí v Juhoslávii Weizsäcker zvýraznil, že „nacionalizmus a európska idea sa nesmú

dostať do protikladu.“ A dodal: „Naša solidarita plati každému národu, ktorý bude v tomto zmysle orientovaný európsky.“⁶¹

Slovensko si odnášalo z delenia federácie horší imidž ako Česká republika; bolo označované za pôvodcu rozpadu, práve slovenskú politickú elitu, vtedy vŕťazné hnutie HZDS a samotnú osobnosť Vladimíra Mečiara svetové médiá vnímali ako separatistov. K tomu sa pridal aj negatívny historický nálos, keďže Slovenská republika napriek deklarovanej kontinuite s Československou republikou bola subjektívne vnímaná ako následník vojnej Slovenskej republiky. Podobným skreslujúcim klišé prepadali západné médiá aj v prípade Chorvátska. Ak Slovákov pokladali za nacionalistické stupencov Tisovho vojnového štátu, tak Chorvátov a ich politiku často automaticky spájali s Paveličovým vojnovým štátom. Je zaujímavé, že práve Nemecko, ktorého satelitmi boli oba tieto vojnové štáty, v niektorých mediálnych obrazech používalo podobnú optiku.

59 Tento postreh reprodukoval počas diskusie o slovensko-nemeckých vzťahoch, usporiadanej SFPa a FES v Bratislave, jej účastník Ján Figel (KDH).

60 Archiv der Gegenwart, 62. Jahrgang, St. Augustin 1992, s. 36 534.

61 Archiv der Gegenwart, 61. Jahrgang, St. Augustin 1991, s. 36 102.
Presné znenie, ako to von Weizsäcker formuloval počas návštavy Prahy 8. októbra 1991, znie: „Jedes Volk hat seinen fundamentalen Anspruch auf Freiheit und Selbstbestimmung und zugleich eine nicht minder tiefgehende Verantwortung in der Ausübung dieser Rechte ... Nationalismus und europäische Idee dürfen nicht wieder Gegenseitze werden. Unsere Solidarität gilt jedem Volk, das sich in diesem Sinne europäisch orientiert möchte.“

4. Podoba formovania vzťahov medzi SR a SRN od roku 1993 podnes

Vzájomné diplomatické vzťahy. Zatiaľ čo sa nemecká strana k rozdeleнию federácie stavala s odstupom a na tento proces pozerala ako na vnútro-politickej záležitost ČSFR, tak po jej rozdelení k samotnému faktu vzniku dvoch samostatných subjektov pristúpila veľmi prezieravo a pragmatically. SRN uznała Slovenskú republiku medzinárodné-právne ako jedna z prvých západných krajín (1. 1. 1993). Generálny konzul SRN v Bratislave Dieter Brücke patril medzi prvých zahraničných diplomatov, ktorí blahoželali predstaviteľom SR krátko po silvestrovskej polnoci na námestí SNP.⁶² Práve Dieter Brücke patril medzi výrazné diplomatické osobnosti, ktoré veľmi dobre rozumeli vnúropolitickej slovenskej realite. Svoju diplomatickou nadanostou a prirodzenou ľudskej komunikatívnosťou mnohokrát dokázal v dialógu spojiť aj nepriateľsky naložených slovenských politikov. Mnoho slovenských predstaviteľov verilo, že D. Brücke sa automaticky stane aj prvým nemeckým velvyslancom v SR. Auswärtiges Amt sa však rozhodol pre novú osobnosť, ktorou bola Heike Zenkerová a tá sa stala prvou mimoriadou a splnomocnenou velvyslankyňou SRN na Slovensku.⁶³

SR mala v čase svojho vzniku a istý čas potom svoje diplomatické zastúpenie v Bonne na úrovni charge d'affaires. Túto funkciu plnila Klára No-

62 Na tento fakt spomíнал Peter Weiss počas diskusie o slovensko-nemeckých vzťahoch, usporiadanej SFPA a FES dňa 27. júna 1996.

63 Heike Zenkerová nastúpila na tento post so skúsenosťami z pôsobenia v Rumunskej. Na Slovensko pôsobila až do 7. mája 1997, kedy ukončila svoje funkčné obdobie a jej ďalším miestom pôsobenia sa mal stať Ljubljana (Slovensko). Michael Frank v čase vymenovania H. Zenkerovej uverejnil v Süddeutsche Zeitung článok, v ktorom mierne kritizoval postup AA vo veci nevymenovania D. Brückeho za prvého velvyslanca, príčom poukazoval na jeho vynikajúce výsledky a kontakty. (Samozrejme to nemala byť diskreditácia pani H. Zenkerovej). D. Brücke neskôr odšiel zo služieb AA a vedľajšie spolupracoval s viacerými inštitúciami (Stiftung Wissenschaft u. Politik, Bertelsmann Stiftung). Uverejnil niekoľko článkov a štúdií k problematike menších a k problematike Slovenska.

votná. Bohužiaľ, SR dlho meškala s vymenovaním svojho oficiálneho zástupcu na úrovni mimoriadneho a splnomocneného velvyslanca, keďže táto funkcia sa načas stala objektom politických licítácií.⁶⁴ Až koncom mája 1993 bol vymenovaný za mimoriadneho a splnomocneného velvyslanca SR v Bonne kariérny diplomat Pavol Hamžík, ktorý predtým pôsobil v Kodani a vo Viedni pri OBSE. Koncom augusta 1996 Pavol Hamžík ukončil svoju misiu v Bonne a nastúpil do funkcie ministra zahraničných vecí. (Rozlúčkové stretnutie P. Hamžíka sa spolkovým prezidentom R. Herzogom prebehlo 30. 8. 1996). Zapokovala sa však situácia už dosť typická pre slovenskú zahraničnú politiku, keď slovenská vláda opäť dlhodobo neobsadila tento dôležitý post a v pozadi prebiehal politické licítacie o toto miesto. Do dnešných dní (jún 1997), teda takmer trištvrté roky po stiahnutí P. Hamžíka, neboli podaný nový návrh na obsadenie postu velvyslanca SR v Bonne. Fakt, že túto skutočnosť zle vnímajú aj nemeckí predstaviteľia, dokazuje udalosť, že pri jednom z oficiálnych stretnutí jeden poslanec Spolkového snemu otvorené povedal, že mu je lúto, ak vedla českého, maďarského a polského velvyslanca nemôže uviať aj slovenského. Slovenské diplomatické zastúpenie tak kleslo opäť na úroveň charge d'affaires, túto funkciu v súčasnosti zastáva Milan Matlák.

K dobrému budovaniu slovenských zastupiteľských úradov prispelo aj vytvorenie pobočky slovenskej ambasády v Berlíne – čo má iste veľký význam v súvislosti s rastom Berlína ako hlavného mesta SRN –, ktorú v súčasnosti vedie Peter Dubček (syn Alexandra Dubčeka). V Mnichove zároveň pracuje generálny konzulát, ktorý vedie generálny konzul Augustin Lang. V zájnom kontaktom hlavne na hospodárskej a kultúrnej báze napomáhajú aj novovytvorené honorárne konzuláty. V súčasnosti pracujú v SRN dva honorárne konzuláty, jeden v Hamburgu (kde je honorárnou konzulkou Ursula Meyer-Waarden) a v Norimbergu, kde je honorárnym konzulom Bernd Roedl. Pokračuje sa na príprave otvorenia honorárnych konzulátov v Stuttgartte, Hannoveri a Lipsku.

64 Situácia v istom čase dosiaľ až tak ďaleko, že Vladimír Mečiar vo svojom politickom boji s médiami ponikal funkciu velvyslanca v Bonne zástupcovu riaditeľa Slovenského rozhlasu Michalova Berkovi – za protislužbu, ktorou malo byť prepustenie z práce nepohodlného a voči vláde kritického rozhlasového komentátora L. Lintnera. Mečiar na stretnutí s občanmi Šپisa už otvorené hovoril o tom, že ich rodák (M. Berko) sa stane slovenským velvyslancom v Bonne. Niektoré zdroje dokonca hovoria o tom, že slovenská strana sa obrátila na nemeckú so žiadosťou o agremént pre M. Berkę.

Vzájomné politické vzťahy. SR sa snažila od svojho vzniku, aspoň to verbalne proklamovala ústami svojich najvyšších predstaviteľov, o dobré vzťahy so všetkými západnými demokratickými krajinami. Aj keď konfliktné vzťahy okolo zmluvy ešte chvíľu doznievali, slovenská politická elita nadáľ rátala s Nemeckom ako s výrazným podporovateľom svojich snáh o transformáciu krajinu a jej integráciu do západného spoločenstva. Pokial bol vo funkcií ministra zahraničných vecí SR Milan Kňažko (do svojho konfliktu s V. Mečiarom a následného odvolania), bolo mierne badať výraznejšiu orientáciu na Francúzsko jednak z dôvodu Kňažkovej frankofónnej orientácie a jednak čiastočne aj v dôsledku slovensko-nemeckych komplikácií z druhej polovice roka 1992. Prejavilo sa to aj pri prvej oficiálnej návštive západného štátnika v nezávislej Bratislave – Rolanda Dumase, ministra zahraničných vecí Francúzska.

Určitá rezervovanosť v zahraničnopolitickej orientácii voči Nemecku naznela aj v prvom oficiálnom prejave novozvoleného prezidenta SR Michala Kováča, ktorý v SNR vtedy prednesol svoju inauguračnú reč, kde vzťahy s Nemeckom spomnul len v jednej vete (a to spolu s Bieloruskom a Ruskom). Presne: „Zeláme si dobré vzťahy s Bieloruskom a Ruskom – práve tak, ako s Nemeckom, ktoré disponuje obrovským ekonomickým potenciáлом.“⁶⁵ Je samozrejme možné, že slovenskí predstaviteľia sa snažili vyvarovať akýchkoľvek pripomienok známeho „historického spojenectva“, ktorého zdôrazňovanie neboľo Nemcom vonkacom sympaticke. Napokon základom zahraničnopolitickej orientácie SR bola kontinuitná snaha o integráciu do ES a NATO.

Prvá návštava ministra zahraničných vecí Klausa Kinkela na pôde novoznenutej SR prebehla 26.–28. marca 1993. Kinkel tu vyjadril jasnú podporu „mladej“ SR pri jej úsilia o integráciu do európskych a transatlantických štruktúr, témou rozhovorov s vtedajším ministrom zahraničných vecí SR Jozefom Moravčkom boli skôr otázky renegociačie asociačnej dohody s ES, pričom Kinkel vyhlásil, že nejde o žiadnenie druh diskriminácie, ďalej to bola reglementácia exportu zbraní a potom otázka ochrany menšín a jej ústavnej a legislatívnej garancie. Významné bolo Kinkelovo zdôraznenie,

že postoj západnej Európy a Nemecka k Slovensku je rovnaký a paralelný ako napr. k Českej republike.⁶⁶ Tento motív sa napokon periodicky opakoval a sami Slováci nadobúdali presvedčenie – v čom ich niektorí politici mnohokrát utvrdzovali – že na Slovensko sa uplatňuje dvojaký metier pri jeho posudzovaní. Táto Kinkelova návšteva sa stala na dlhší čas jedinou. Až v máji 1997 – po štyroch rokoch – príšiel Kinkel na tolko odkladanú a mimoriadne krátku a „zvláštnu“ návštavu. Stretnutia s ministrom zahraničných vecí Kinkelom však medzitým prebiehali na nemeckej pôde: 16. novembra 1993 sa stretol s prezidentom SR Michalom Kováčom počas jeho návštavy SRN, 16. júna 1993 sa stretol so svojím rezortným kolegom Jozefom Moravčkom, 13. decembra 1993 opäť s J. Moravčkom, 5. mája 1994 so svojím novým rezortným kolegom Eduardom Kukanom. Samozrejme, že vzájomné vzťahy sa budovali aj na rozličných iných rezortných úrovniach a vcelku dobre sa rozbiehali vzájomné hospodárske kontakty.

Kancelár Helmut Kohl však Vladimíra Mečiara po celý čas – čo sa týka oficiálnej schôdzky – ignoroval. Tento chladný odstup Bonnu bol priam cítiteľný a nepríamo ho potvrdil aj predseda slovenskej vlády Vladimír Mečiar po návrate z Mnichova, kde sa zastavil v marci 1995 na spriatočnej ceste z Paríža (tu podpisoval v Mattignonskom paláci spolu s Gulyom Hornom tzv. základnú zmluvu medzi SR a MR), aby tu prevzal cenu Peutingerovoho kolégia za rozvoj európskej solidarity, jeho osobný prínos ku vzniku nezávislého Slovenska a k podpore budovania právneho štátu a pluralitnej demokracie (sic!). Aj to je výrečný znak zvláštneho bavorského prístupu. Mečiar po prichode na Slovensko pre médiá vyhlásil, že „vynikajúce vzťahy medzi Slovenskom a Bavorskom do istej miery vyvažujú nedostatočné vzťahy s Bonnom.“⁶⁷

Zatiaľ sa v bilaterálnych stretnutiach medzi nemeckou a slovenskou stranou zjazvovali okrem prirodzených politických a hospodárských tém aj určité výhrady k štýlu vládnutia na Slovensku. Jednalo sa najmä o pripomienky ku vzťahu vládnucej politickej moci na Slovensku k opozícii, ktorá bola

65 Prejav pozri in: Dokumenty k zahraničnej politike SR, 1993, I., 1, str. 38. Na túto zvláštnosť vo svoje knihe upozornil aj politický analytik a bývalý poradcá premiéra J. Moravčeka Miroslav Žiak. Pozri Žiak, M.: Slovensko od komunizmu: kam?, Geopolitické súvislosti. Archa, Bratislava 1996, str. 157.

66 „Kinkel versicherte, die Beziehungen Westeuropas und Deutschlands zur Slowakei sollten gleichberechtigt und parallel zu denen mit der Tschechischen Republik ausgetauscht werden.“ Pozri Archiv der Gegenwart, 1993, Kinkel in Bratislava, 37767A u. 37780B/Z.

67 Cit. podľa Wlachovský, Miroslav: Zahraničná politika. In: Slovensko 1995, Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava 1996, str. 33. Porovnaj Fisherová, Sharon: Turning Away From Slovakia. In: Transition 3, 1996, 9th February, str. 39.

permanentne vytlačaná z rozhodovacích procesov, ku vzťahu vládnejcej moci k médiám a nakoniec k menšinám (pričom nemecká strana od začiatku prejavovala spokojnosť so stavom nemeckej menšiny na Slovensku – viac pozri 5. kapitolu o nemeckej menštine). Výrazom vcelku optimálnych vzťahov bola aj podpora SRN pri prijímaní SR do rady Európy, kde Nemci jednoznačne podporili priatelia (na rozdiel od Madarov, ktorí kolisali a až v poslednej chvíli sa rozhodli nehlásovať proti, alebo na rozdiel od negatívneho postoja Lichtenštajnských).

K výraznému zlomu v komunikácii došlo po nástupe tretej Mečiarovej vlády a po tzv. parlamentnej „noci dlhých nožov“ v novembri 1994. Na vtedajší brutálny nástup HZDS k moci a na začiatok „parlamentného teroru“ ako tyranie väčšiny (E. Zelenayová) musela reagovať Európska únia demaršom. Práve pri jeho odovzdávaní bola prítomná aj veľvyslankyňa SRN (spolu s francúzskym kolegom Michelom Pérrinom). Nemci so svojimi partnermi v Únii zaujali dôrazne spoločnú poziciu proti demontovaniu akýchkoľvek demokratických práv na východ od svojich hraníc a dá sa povedať, že vo svojej východnej politike sami boli aj iniciátormi takýchto racionálnych postupov. Tento efekt mal za následok, že rapidne zhoršenie vzťahov so západnými krajinami sa nemohlo nevyhnúť aj slovensko-nemeckým vzťahom. Veľvyslankyňa Heike Zenkerová k tomu jasne povedala: „Vzťahy medzi SRN a SR budú vtedy dobré, ak budú dobré vzťahy medzi SR a Európskou úniou.“ Vzájomné vzťahy ešte skomplikovala zvláštne socio-politická „mentalita“ slovenských predstaviteľov, ktorí miesto toho, aby sa nad obsahom demaršov zamysleli, reagovali mimoriadne podráždené a arogantne (predseda NR SR Ivan Gašparovič, štátny tajomník MZV Jozef Šesták). Dozvuky tohto správania boli znateľné v Bonne ešte dlho, a to najmä v súvislosti so správanim so štátneho tajomníka MZV pri odovzdávaní prvého demaršu.

Ked po novembrovom demarši z roku 1994 v októbri 1995 zastihol Slovensko druhý demarš z EÚ, niektorí politici – vrátane premiéra Mečiara – už začali hovoriť o predpajatosťi Nemcov, ktorí vraj organizujú tieť akcie v Bruseli. Zahraničnopolitickej komentátor Ivan Horský v tejto súvislosti napísal, že Bonn sa stal „jedným z motorov kritizmu Mečiarovej domácej politiky.“⁶⁸ Pozrite sa na časovo predchádzajúcu analýzu už spomínamej Dietera Brickeho, ktorú pod názvom *Slovensko na ceste do EÚ* vyprá-

68 Národná obroda, 9.decembra 1995. Cit. podľa Fisherová, Sharon, ako v pozn. 67, s. 38.

coval pre prestížny inštitút pre medzinárodnú politiku a bezpečnosť Stiftung Wissenschaft und Politik, ktorý vypracúva neverejné analýzy slúžace ako priame podklady pre decízne zložky nemeckej zahraničnej politiky. Bricke v záverečnom odporúčaní jasne píše, že v prípade nedodržiavania štandardov OBSE v oblasti menšínových práv, slobody médií a myslenia nemá Európska komisia cúvať, ale má okamžite „demaršovať“ a zaviesť zodpovedajúce opatrenia.⁶⁹ Je teda viac-menej jasné, že nemecká politika sa rozhodla nevystupovať tentokrát len vlastnými prostriedkami, ale v záujme demokratizácie operovať práve cez inštitučné mechanizmy EÚ, po prípade iných inštitúcii. Takto sa stalo príznačným, že celková problematika bilaterálnych vzťahov medzi SRN a SR vo vzájomných reláciách už nehrá práv, ale nemecká strana upozorňuje, a to unisorno, na problém demokracie na Slovensku, na problém, ktorý sa stal objektom kritiky zo strany celého západného spoločenstva. To, že Nemci v tejto kritike zohrávajú výraznú rolu, je nesprávne. Alibiisticky sa však neraz tvrdí, že bilaterálne vzťahy medzi SR a SRN sú veľmi dobré (napr. v liste H. Kohla V. Mečiarovi vo februári minulého roku, alebo počas poslednej návštavy K. Kinkela v Bratislave).

Kredibilitu slovenskej demokracie výrazne narušila kauza únosu Michala Kováča jr. – syna prezidenta SR. Túto udalosť sledovali nemecké médiá i politické kruhy s mimoriadnou pozornosťou. Keďže do dnešných dní nedošlo k vyšetreniu prípadu a navyše ešte pribudol závažný prípad vraždy Róberta Remiáša, v západných partneroch celá situácia vytvárala mimoriadne obavy o stav demokracie na Slovensku, o kontrolu nad SIS (najvýraznejšie to artikulovali USA), ktorá nevyvratiteľne podzورuje z účasti na spomínaných teroristických činoch. Nemeckú stranu celý prípad znepokojoval o to viac, že doňho bola zaangažovaná prokuratúra v Mnichove. Tomu predchádzajúca kauza Technopol a údajná účasť Kováča jr. na nej sa však neriešila kla-

69 Presné znenie: „Im Sinne präventiver Sicherheitspolitik sollte die Komision der Europäischen Union schliesslich inhaltliche Signale für den Einsatz entsprechender politischer Mittel zur Sicherung der Grundfreiheiten in der Slowakischen Republik definieren. Dazu sollten Verletzungen von Mindeststandards des Minderheitenschutzes, der Meinungsfreiheit, Medienfreiheit und Freiheit der Kunst gehören. Falls OSZE-Standards in diesen Bereichen von slowakischer Seite nicht eingehalten werden, sollte die Europäische Union nicht zögern, sofort zu demarchieren und gegebenenfalls entsprechende Massnahmen einzuleiten.“ Bricke, D.: Slowakei auf dem Weg in die Europäische Union, SWP Papier, unveröffentlicht (nezverejnenč), Ebenhausen 1995, s. 48–49.

sickou súdnou cestou, ale kriminálnymi spôsobmi formou už zmieneného únosu. Západné krajinu dali jasne najavo svoj postoj tým, že SIS vylúčili zo spoločných zasadnutí informačných služieb západných štátov a štátov postkommunistickej strednej a východnej Európy. Dôkazom eminentného nemeckého záujmu o túto problematiku bolo aj stretnutie slovenských opozičných pravicových poslancov so štátnym ministrom pre dohľad nad informačnými službami v Úrade spolkového kancelára s Berndom Schmidbauerom, kde prebiehalo rokovanie predovšetkým o parlamentnej kontrole tajných služieb.⁷⁰ Keďže parlamentná kontrola nad SIS nebola rozšírená o poslancov opozície, potvrdzuje to len indíciu o účasti SIS na viacerých nelegálnych akciách. Keď bola BND (Bundes Nachrichtendienst) vziahnuta do aféry Škošník, nemeckej strany sa to opäť dotklo na citlivom mieste. Spravodajská hra – s najväčšou pravdepodobnosťou organizovaná SIS – mala prostredníctvom osoby J. Škošníka zdiskreditovať poslancov opozície, predovšetkým poslancov KDH, a obviníť ich zo spolupráce s BND, ktorá im údajne mala napomáhať organizovať provokácie s výbušninami. Tento absurdný scenár a otvorené obvinenie BND zanechalo také výrazné stopy na slovensko-nemeckej komunikácii.

Spor o používanie názvu Nemecka. Tento spor sa predral na verejnosc niekedy v prvej polovici roka 1995. Slovenská strana, ktorá pracovala na negociačnom procese v oblasti niekoľkých parciálnych, ale dôležitých zmluvných dokumentov s nemeckou stranou, odmietala pristúpiť na nemeckú požiadavku prehodnotenia oficiálneho prekladu názvu Bundesrepublik Deutschland. Slovenská strana sa odvávala na základy slovenského pravopisu a presadzovala používanie staršieho názvu Nemecká spolková republika. Nemci považovali tento názov za nevyhovujúci a presadzovali jazykový kalk svojho oficiálneho názvu Spolková republika Nemecko. Prvý tajomník nemeckého veľvyslanectva v Bratislave opakoval, že názov z čias studenej vojny Nemci akceptovali nemôžu.⁷¹ Názov Nemecká spolková republika evokoval podľa Nemcov obdobie, keď existovali „dve“ Nemecká – Nemecká demokratická republika a Nemecká spolková republika. Ani na tlak médií (o tejto kauze písal aj britský Financial Times v lete 1995), ani na tlak parlamentnej opozície slovenská vláda neus-

túpila. Podpredseda KDH pre zahraničnú politiku Ján Figel interpeloval v tejto veci ministra zahraničných vecí, kde žiadal, aby sa Slovensko riadilo potrebovou dobrými vzťahov s Nemeckom a nie gramatickými pravidlami. Minister zahraničných vecí Juraj Schenk na interpeláciu odpovedal, že názov Spolková republika Nemecko nezodpovedá pravidlám slovenského pravopisu a problémny jazyka nemôžu byť ovplyvňované politickými názormi. Takáto tvrdohlavosť na slovenskej strane mala za následok stav, kedy sedem (niektoré pramene uvádzajú až jedenásť) formálne inak pripravených parciálnych zmlúv bol zablokovaných a nemohlo byť podpísaných, medzi nimi také dôležité dokumenty, ako kultúrna dohoda, dohoda o možných pracovných pobytoch našich pracovníkov v SRN, dohoda o spolupráci v enviromentaálnej oblasti, dohoda o policejnej spolupráci atď. Tento nezmyselný jazykový purizmus bol nakoniec donútený prelomiť sám premiér SR V. Mečiar počas svojej návštavy Bonnu v januári 1996, kedy sa zúčastnil konferencie, usporiadanej Bertelsmannovou nadáciou. Mimo programu sa stretol s ministrom zahraničných vecí (a ako dôležito upozornovali viaľake naklonenie médiá, s podpredsedom vlády) Klausom Kinkelom a jedným z výsledkov bolo, že vo vzájomne uzavretých dokumentoch sa bude používať – presne podľa nemeckej vôle – výraz Spolková republika Nemecko, pričom Nemecko nemalo námetky, „aby sa v médiach dodržiavali pravidlá slovenského pravopisu.“⁷²

V prednáske, ktorú mal počas svojej bonnskej návštavy pred poslucháčmi nemeckej Spoločnosti pre zahraničnú politiku (DGAP), Mečiar osobne použil výraz Spolková republika Nemecko. Vládnej koalícii naklonené médiá o tomto akte informovali ako o veľkom úspechu slovenskej diplomacie a posunе vo vzájomných vzťahoch, pričom skutočná podstata javu bola, že Slováci sa opäť prezentovali ako tvrdohlaví neprezierači, pričom svojím postojom nič nedosiahli. Provládny denník Slovenská republika však v článku pod názvom *Nemecko bude advokátom Slovenska* musel mimo ľine napísat, že: „V. Mečiar a K. Kinkel tiež konštatovali, že je nevyhnutné zintenzívniť politický dialog, ktorý na istý čas absentoval.“⁷³ Nasledovný vývin však ukázal, že Nemecko sa ani nestalo advokátom Slovenska, ani sa nijako nezintenzívnil vzájomný dialóg medzi oboma štátmi a ich politickými predstaviteľmi, skôr naopak.

70 Sme, 29.11.1996.

71 Leško, Marián: Mečiar a mečiarizmus. Bratislava 1996, str. 188.

72 Slovenská Republika, 20. 1. 1996.

73 Tamže.

Problém bilaterálneho stretnutia slovenského premiéra a nemeckého kancelára. Ako som už spomínať vyšie, nemecký kancelár Kohl naposledy navštívil Bratislavu ešte za trvania federácie, pri podpise zmluvy o dobrov susedstva. Od vzniku samostatnej SR Helmut Kohl na Slovensku nebol na oficiálnej (ani na neoficiálnej) návštive. Rovnako slovenský premiér Vladimír Mečiar návštívil sídlo Bundeskanzleramtu v Bonne. Stretnutia premiérov by pritom mali byť úplnou prirodenosťou a sú zakotvené v rámci dialógu hláv štátov aj v asociačnej zmluve s EÚ. Mečiar o takéto stretnutie mimoriadne stojí (aj keď nie je ochotný splniť minimálne požiadavky v oblasti demokratizácie, ktoré by mu otvorili cestu do Bonnu). Táto jeho túžba je motívovaná aj klamivou predstavou, že dôjde k stretnutiu dvoch „silných mužov“, ktorí používajú razantne politické praktiky, a teda si dobre porozumejú. Mečiar však podcenil fakt, že Kohl, aj keď je silným mužom, dodôlene dodržiava demokratické zásady a je presečeným stúpencom zjednotenej demokratickej Európy, kde by nemali miesto autokratickej politici typu Vladimíra Mečiara. Nemecká strana má zároveň silné pochybnosti o hodnotnosti partnera a celkom otvorené sa obáva populistickej zneužitia takéhto stretnutia samotným Mečiarom („Liege als Arbeitsmethode“ predsa len nie je dostatočnou zárukou súladného jednania).

Formalne na diplomatickej báze si obe strany vymenili pozvania – s tým, že termín sa určí podľa pracovného kalendára. H. Kohl si však na Slovensko a ani na V. Mečiara zatial čas nenašiel. Vladimír Mečiar zašiel až tak daleko, že sa vo vzájomnom rozhovore so spolkovým prezidentom SRN Romanom Herzogom počas návštavy medzinárodnej konferencie v Berlíne (10.–11. november 1995) neváhal obrátiť na spolkového prezidenta s prosbou, aby mu výbavil schôdzku s kancelárom Kohlom. Herzog odpovedal, že sa o to pokusi, avšak o svojom cestovnom a pracovnom pláne rozhoduje sám Kohl.

Aj posledná neoficiálna návšteva premiéra Mečiara v Bonne počas Bertelsmannovo fóra sa musela zaobísť bez stretnutia s jeho nemeckým partnerom (ako som už spomínať, stretol sa s Klausom Kinkelom). Hovorkyná premiéra Mečiara ešte pred cestou informovala novinárov, že slovenská strana má záujem o oficiálne stretnutie, a nie o krátke neformálne stretnutie, a preto sa o schôdzku počas Bertelsmannovo fóra ani neusilovala.⁷⁴ Vladimír Mečiar poslal kancelárovi Kohlovi list, ktorý bol datovaný 19. 1. 1996, teda v čase, keď sa nachádzal v Bonne na Bertelsmannovom fóre,

a v tomto liste bola opäť zdôraznená dôležitosť osobného stretnutia. 18. marca 1996 nemecká veľvyslankyňa Heike Zenkerová odovzdala premiérovi Mečiarovi Kohlovi písomnú odpověď. Podľa slov veľvyslankyne bolo v liste vyjadrené, že v súvislosti s cieľom vstúpiť do EÚ nemecká strana považuje za veľmi dôležité vzájomné úzke spojenie, koordináciu a politicke kontakty s EÚ. Týmto bola jasne a zároveň diplomaticky naznačená rovina vzťahov medzi Nemeckom a Slovenskom a jej politické prekážky spočívajúce v demokratizácii, ako ich určil Kodanský summit. Termín stretnutia neboli určený bližšie.⁷⁵ Pre chápavých to však bola dosťatočne zreteľná odpoveď v podmienjúcom štýle: ak sa zlepšia úniou kritizované miesta v demokratickom živote SR, môžeme sa bližšie baviť o časovom termíne stretnutia.

Začiatkom augusta 1996 štátny tajomník MZV Jozef Šesták na tlačovej konferencii HZDS (tlačovej konferencii strany, nie MZV!) avizoval stretnutie V. Mečiara a H. Kohla do konca kalendárneho roka a vyjadril presvedčenie, že jedným z prvých krokov bude cesta nemeckého šéfa diplomacie Krause Kinkela na Slovensko, plánovaná na začiatok jesene.⁷⁶ K návštve Kinkela došlo až začiatkom mája 1997 a k stretnutiu Mečiar–Kohl do dnešných dní nedošlo vôbec.

To sa udialo pred „malou“ mediálnou búrkou, ktorú rozpútala výrok kancelára Kohla na adresu Slovenska v rozhovore pre rakúsku stanicu ORF krátko pred jeho júlovou cestou do Rakúska. Novinár položil Kohlovi otázku: „Medzi kandidátmi na vstup do Európy sa Slovensko kvôli interným demokraticko-politickej problémom už nepočítia k favoritom. Ale neplati pre Slovensko podobne ako kedykoľko pre Grécko a Španielsko to isté, totiž vstupom do Európskej únie upevniť krehkú demokraciu.“⁷⁷ Helmut Kohl na túto sugestívnu otázkou odpovedal veľmi jasne: „To je téza, ktorú nepriijímam. Najskôr k téme Slovensko: hlboko futujem, že Slovensko v súvislosti s vnútorným vývinom – nemiešanou sa do záležitostí iných ľudí, ale je tu otázka, ako to my v Európe posudzujeme – vedú v súčasnosti vnútropolitickú diskusiu, ktorá je škodlivá pre povešť Slovenska v Európe a vo svete. Ako Nemec mám veľký záujem na tom, aby sa aj Slovensko stalo členom EÚ, a to nie nikedy, ale v dohľadnej dobe. Myslím si tiež, že aj predpoklady, ak sa chce, ak to sami chcú, tam naozaj sú. Ale v tomto okamihu musíme, žiaľ, povedať, že predpoklady sa nezlepšili, ale skôr zhoršili.“⁷⁸

74 SME, 19. 3. 1996.

75 Národná obroda, 2. 8. 1996.

77 SME, 19. 7. 1996.

Opäť sa však zopakoval negatívny scenár; na tento dôležitý podnet Slováci nereagovali sondovaním a jednaním, ale urazencky a dokonca aj urázlivö voči nemeckej strane. Predseda zahraničného výboru NR SR Dušan Slobodník neváhal vyhlásiť pre médiá, že „pán Kohl nie je expertom na Slovensko“ a „určite nemal dobré informácie“.⁷⁸ Pritom len pár dní pred Kohlovým výrokom navštívila Slovensko špeciálna delegácia Európskej únie, ktorej tandem tvorili francúzsky minister pre európske záležitosti Michel Barnier a štátny minister SRN Werner Hoyer. Obaja absolvovali rozhovory na najvyššej úrovni a mali dobrý prehľad o situácii na Slovensku. Slobodník však vylúčil možnosť, že by Kohl mal informácie od Hoyera. Aj ďalší poprední predstaviteľia HZDS a vládnej koalície sa predbierali v reakcií na Kohlov výrok nediplomatickými a neadekvátnymi vyjadreniami. Napr. právny expert HZDS Ján Cuper spojil Kohlovu kritiku s problematickou nemeckých investícii do slovenského hospodárstva: „Pre pána Kohla budeme zrejme priateľmi, ak zvýšime privatizačné aktivity nemeckého kapítalu v SR na úrovni Českej republiky.“ A dodal, že Slovensko aj ďalej bude uprednostňovať domáceho podnikateľov (v rozpore s predošlým Mečiarovym nabádaním na rôznych prednáškach, aby nemeckí podnikatelia prichádzali na Slovensko). Podobne dehonesujúco sa vyjadrovali aj ďalší potentiáti z HZDS (Zlocha, Tóthová).

Normálnym diplomatickým postupom by bolo, ak by MZV a násza stupštelský úrad v Bonne preskúmali, čo viedlo nemeckého kancelára k takým závažným vyjadreniam.^{⁷⁹} Štátny tajomník MZV Šesták však vyhliásil, že ministerstvo nepodniklo žiadne „specifické“ kroky, aby zistilo pozadie vyjadrenia H. Kohla. Šesták hovoril o veci s nemeckou výslyšankyňou, ktorá bola podľa neho „miesto prekvapená, že my sme sa nepýtali, pretože toto vyhlásenie netreba samozrejme zlážiť, ale ani dramatizovať“. J. Šesták dodal, že nevidí dôvod, aby „sme sa v tomto rozpitvávali“, a dodal, že na stretnutí na najvyššej úrovni si to obaja štátenci vysvetlia.^{⁸⁰} Keďže k stretnutiu na najvyššej úrovni nedošlo, Kohlove slová zostali nevyяснene – pravdu však je, že každý rozumel, o čom boli Kohlove slová.

⁷⁸ Národná obroda, 19. 7. 1996.

⁷⁹ O tomto bežne predpokladanom postepe som písal v reakcii na Kohlov výrok v článku Čo predchádzalo Kohlovým slovám pre ORF. In: SME, 26. 7. 1996.

⁸⁰ Národná obroda, 2. 8. 1996.

Nemecký kancelár je známy svojou nadmieru „personalizovanou“ politikou (osobné prialstvo s bývalým francúzskym prezidentom Mitterandom alebo ruským prezidentom Jelcinom), od ktorej sa mnohokrát odvíja aj nemecká zahraničná politika. (Samotný politológovia používajú pre silný vplyv kancelára v nemeckej politike a jeho vyhorenú názory pomenovanie „faktor Kohl“). V prípade slovensko–nemeckých vzťahov sa v opačnom garde o to viac prejavuje osobná averzia nemeckého kancelára voči slovenskému premiérovi a najmä voči spôsobom, ktorými komunikuje a vládne. Pritom si treba uvedomiť, že veľká časť zahraničnopolitickej agendy (EÚ, stredná Európa, transatlantické vzťahy) je skutočne pod osobným rozhodovaním a vplyvom kancelára, ide o tzv. „Chefsache“.

Nemecký zahraničnopolitický pluralizmus. Nemecký politológ Michael Dauderstädt týmto termínom označil rôznosť prístupov k Slovensku z nemeckej strany, najmä pokiaľ ide o prístup rôznych spolkových krajín alebo priemyselných korporácií, záujmových združení a nadácií. Keďže vzťahy s Bonnom nie sú práve na najlepšej úrovni a Mečiar je v Bonne poavažovaný za *persona non grata*, fažisko vzťahov sa mnohokrát presúva na celkom živú komunikáciu s jednotlivými spolkovými krajinami. Ide najmä o Bavorsko (po kauze Mochovce, ku ktorej sa ešte dostenam, však už v menšej miere), Bádensko-Würtembersko, Hessensko, Brandenbursko. Je však trochu nemilé, ak si spomieneme na slovenskú argumentáciu z obdobia delenia federácie, keď práve vznik Ministerstva medzinárodných vzťahov a postupné osamostatňovanie sa v oblasti zahraničnej politiky bolo odovodenévanou snahou nekomunikať len s regionálnymi subjektmi, ale na úrovni zvrchovaných štátov. Sám Vladimír Mečiar sa vyjadril v tom zmysle, že úlohou ministerstva je okrem iného ukázať svetovej verejnosti, že Slovensko a Slováci nemajú v úmysle „ostať nejakým regiónom alebo nejakou etnickou skupinou v rámci Európy“.^{⁸¹}

Mnohokrát ide pri komunikácii slovenskej vlády s jednotlivými krajskými vládami nie len prekonanie izolácie z Bonnu, ale aj o čisto pragmatické ekonomicke záujmy, čo je napokon pochopiteľné. Príkladom pre takéto jednanie môže byť minuloročná návšteva Manfreda Stolpeho, známeho predsedu spolkovej krajiny Brandenbursko. Stolpe navštívil SR pomer-

⁸¹ Cit. podľa Obrmann, Jan: Perspektívy nezávislého Slovenska. In: Medzinárodné otázky, 1993, č. 1-2, str. 79.

ne krátko po Kohlových slovách pre ORF Pre médiá po stretnutí s V. Mečiarom vyhľásil: „Principiálne sme za to, aby Slovensko bolo členom EÚ.“⁸² Nemecká politika si je tiež vedomá, že nie každý takto myslí v rámci EÚ.⁸³ Stolpe bol primárne vedený záujmom o ekonomickej kontakty medzi železničnami v Eberswalde a Východoslovenskými železničnami, ktoré sú na vysokej úrovni, avšak zachovanie takejto výhodnej ekonomickej spolupráce závisí skutočne aj od faktu, či sa Slovensko stane súčasťou EÚ alebo nie. Práve po stretnutí s manažmentom VSŽ (ale aj po stretnutí so štátnym tajomníkom Ministerstva hospodárstva J. Brhelom) sa Stolpe vyjadril: „Spoluprácu medzi VSŽ Košice a oceliarnami v Eberswalde chceme stabilizovať. Tým, že existuje spoločný podnik, SR vlastne už je jednou nohou v EÚ.“⁸⁴ Ak ho však druhá noha – politická – fáhá z EÚ von, je to ohrozenie aj pre zisky VSŽ, ktorej lobby má taký silný vplyv na dnešnú vládu. Takáto politicky nepriaznivá situácia vytvára negatívne prostredie pre komunikáciu aj na úrovni krajinských vlád.

Kauza Mochovce. Príkladom pre takýto stav môžu byť udalosti, ktoré sa spájajú s dokončením atómovej elektrárne Mochovce. Nemecko – a to ako bonváská vláda, tak aj bavorská krajinská vláda – malo mimoriadny záujem o ekonomický vstup do projektu Mochovce. Ministerka životného prostredia Angela Merkelová podporovala dokončenie tejto elektrárne aj napriek silným protestom z rôdov politickej opozície, ako aj zahraničných kruhov. V EÚ sa proti dostavbe a pôžičke EBRD najostrejšie postavili Rakúšania prostredníctvom ministerky Rauch-Kallatovej a podporilo ich niekoľko ďalších krajín (Dánsko, Holandsko, Luxembursko, Grécko, Portugalsko). Nemci tým častočne riskovali ohrozenie vzťahov s Rakúskom, sám Kohl však napriek tlaku médií (a to v tom istom interview pre ORF) myšlienku bezpečnej dostavby obhajoval. Silný protitlak existoval aj z Bунdestagu a v súvislosti so Slovenskom sa ku kauze Mochovce zjavilo niečo cez dve desiatky interpelácií. Dostavbu podporil bavorský premiér Edmund Stoiber, pričom sa vyslovil za to, aby sa stavba Mochovce „stala pilotným projektom východoeurópskych jadrových elektrární.“ Zároveň upozornil na to, že k zavedeniu západných bezpečnostných noriem je nutná účasť západných firiem a techniky. Eminentný záujem o účasť na

projekte prejavili firmy Bayerwerk, EdF, Preussenelektra a firmy Siemens a Framaton utvorili konzorcium EUROCOM, ktoré sa malo podieľať na bezpečnostno-technickej modernizácii Mochovce. Keď nakoniec nebola Slovensko poskytnutá pôžička EBRD na dostavbu elektrárne, nemecká ministerka Merkelová kritizovala Viedeň, že svojimi obštrockami znemožnila úver EBRD na dostavbu elektrárne a tým zlikvidovala aj možnosť ovplyvniť jej bezpečnostné štandardy. Merkelová zdôraznila, že celá vec sa „nijako nezjednodušila tým, že EÚ bola v tejto otázke nejednotná. Slováci túto nejednotnosť využili“.⁸⁵ Preferovanie ruských firiem pri dostavbe elektrárne označil komentátor Süddeutsche Zeitung Helmut Maier-Mannhart „za politický vplyv Moskvy na bývalý satelit“. Upozornil, že pre budúcich prevádzkovateľov bolo dôležitejšie dať prednosť lacnejšiemu riešeniu (teda ruským firmám) ako bezpečnosti. Maier-Mannhart poukázal aj na to, že v zákulisí sa odohralo politické prefahovanie, pri ktorom Rusi vložili na misku vás celú svoju prestíž. Rovnako predstaviteľ firmy Bayerwerk, ktorý označil dostavbu za výlučne česko-ruskú záležitosť, prejavil nevôľu nad variantom dokončenia a všeobecne sa rozmožili obavy o budúcu bezpečnosť jadrového zariadenia, ak práce na ňom realizujú ruské firmy.

Sprostredkovatelia „dobrých vzťahov“ medzi SR a SRN. Toto označenie je možno prisilne, ak sa však pozrieme v krátkom časovom horizonte na minulosť slovensko-nemeckých vzťahov, nemôže nám uniknúť, že práve z nemeckej strany sa našlo zopár osobností, ktoré mali z rôznych dôvodov záujem o podporu Slovenska a vo zvýšenej miere sa venovali aj jeho vývinu. Mám na mysli asi takých ludí, ako bola a je v prípade česko-nemeckých vzťahov a riešenia ich vzájomných problémov napríklad poslankyná za Zelených Antje Vollmerová. Až najvýznamnejším v tomto smere pre SR bol sociálno-demokratický politik a významný poslanec Bundestagu Wolfgang Roth. Ten aj vďaka svojmu rodinnému záujemu (manželka pochádza zo Slovenska) venoval zvýšenú pozornosť slovenskej situácií a snažil sa Slovensku otvárať dvere v Bonne. Vyvinul dokonca isté aktivity pri pokusoch zmieriňa napätie medzi premiérom Mečiarom a prezidentom Kovácom a tým aj vnútotropickej napätie na Slovensku. Dnes už Wolfgang Roth pôsobí vo sfére bankovníctva v Luxembursku.

⁸² SME, 30.7. 1996.

⁸³ Tamže.

⁸⁴ SME, 7. 12. 1996.

Ďalším poslancom, ktorý sa tejto oblasti venuje a ktorý dokonca založil na pôde Bundestagu Skupinu slovensko-nemeckého priateľstva, je poslanec za CSU Bartholomäus Kalb. Táto skupina v počte 6 členov minulý rok v dňoch 30. 9.–2. 10. navštívila Bratislavu a NR SR.⁸⁵ (Aj na pôde NR SR existuje poslanecká skupina slovensko-nemeckého priateľstva, ktorú vede podpredseda NR SR Augustín M. Húška.) Na úplne osobitnú návštěvu pricestoval 21. 10. 1996 Markus Meckel a počas májovej návštěvy Kinkela v Bratislavě bol členom poslaneckého spríevodu. Meckel je inak občianskou profesiou evanjelický knaz a bol významným disidentom v NDR, krátší čas pred zjednotením Nemecka bol dokonca aj ministrom zahraničních vecí NDR.

Pri výpočte zainteresovaných nemeckých poslancov určite nemožno obíť Elisabeth Altmannovú, poslankynu za Zelených. Tá veľmi pozorne sleduje situáciu na Slovensku a často sa k nej vyjadruje (napr. vydala tlačové vyhlásenie, v ktorom vyjadriala podporu štrajkujúcim umelcom a študentom kritizovala postoj vlády SR v oblasti kultúry a školstva, špeciálne sa vyjadriala aj k zmenenému referendu). Altmannová interperovala na pôde Bundestagu aj vládu SRN vo veci odškodenia slovenských obetí nacizmu, kde sa presne pýtalala na postup SRN v tejto otázke po jej vyriešení v česko-nemeckej deklarácií. Svoje otvorené a kritické názory prezentovala aj počas Kinkelovej májovej návštěvy Bratislavě v politických rozhovoroch i vyjadreniach pre médiá.

Problém odškodenia obetí nacizmu. SRN pristúpila po vojne už počas Adenauerej éry k finančnému odškodeniu obetí nacizmu v jednotlivých krajinách, ktoré boli postihnuté nacistickou okupáciou a zvôľou. V tomto kurze pokračovala ďalej a odškodnila aj svoje bývalé satelity (musoliniovské Taliansko, horthyovské Maďarsko). V prípade Československa sa tento problém neriešil a späť sa s odškodením po vojne odsunutých sudetských Nemcov. Po tom, čo sa česká a nemecká strana na sklonku minulého roka zhodli na česko-nemeckej deklarácií, vyriešila sa (nie v úplnosti) táto otázka vytvorením spoločného fondu, z ktorého majú byť odškodené obe strany. Bod 7 česko-nemeckej deklarácie hovorí: „Obe strany zriadia Česko-nemecký fond budúcnosti. Nemecká strana vyhlasuje, že

je pripravená vložiť do fondu 140 miliónov DM. Česká strana vyhlasuje, že je pripravená vložiť do fondu 20, resp. 25 miliónov DM.“⁸⁶ Pre porovnanie údaje o čiastkach, ktoré SRN už vyplatila:

Odškodenie SRN obetiam nacizmu⁸⁷ (v miliónoch DM)

Izrael	3 000
Rusko, Bielorusko, Ukrajina	1 000
Poľsko	500
Francúzsko	400
Česká republika	140
Holandsko	125
Grécko	115
Rakuško	101
Belgicko	80
Nórsko	60
Taliansko	40
Luxembursko	18
Dánsko	16
Švajčiarsko	10
Litva	2
Estónsko	2
Švédsko	1

Po uzavretí česko-nemeckej deklarácie sa formálne otvorila cesta aj pre tolko odkladané vyriešenie otázok slovenských obetí nacizmu. Táto otázka bola o to naľahavejšia, že postihnutí sú už vo vysokom fyzickom veku. Podľa odhadu slovenskej strany sa jedná o 13 385 Slovákov. Ide zväčša o židovské obete nacizmu na území dnešného Slovenska a o nežidovských Slovákov, ktorých záujmy v SR zastávajú združenia protifašistického odporu a politických väzňov (Zväz protifašistických bojovníkov, Ustredný zväz židovských náboženských obcí SR a Združenie vojnových poškodencov invalidov). Práve tieto organizácie vyvájajú oprávnený permanentný tlak na vládne inštitúcie v záujme rýchleho vyriešenia tejto

86 Citované podľa SME, 11. 12. 1996.

87 Zdroj ČTK, 11. 12. 1996 (uverejnené v SME).

85 Pozri zoznam návštěv NR SR. In: Parlamentný kuriér, 1996, č. 33, s. 77.

otázky. Slovenská diplomacia vyuvinula viaceru iniciatív v tomto smere a adresovala nemeckej strane viaceru verbálnych nót⁸⁸. Napr. štátny tajomník MZV Jozef Šesták odovzdal 22. 8. 1995 nótu v tomto zmysle štátному tajomníkovi nemeckého ministerstva zahraničných vecí P. Hartmannovi. Nemecká strana však ani na jednu nereagovala.

Po uzavretí česko–nemeckej deklarácie napísal minister zahraničných vecí SR Pavol Hamžík list svojmu nemeckému kolegovi, v ktorom sa odváľaval práve na 7. článku deklarácie, kde nemecká strana vyjadriala záväzok a zodpovednosť SRN voči všetkým, ktorí sa stali obetami nacionálno-socialistickej násilia, pričom poukázal na fakt, že sa to rovnako vzťahuje aj na slovenské obeť nacizmu. Pre slovenskú vládu, ktorá očakávala posun v otázkach odškodenia po česko–nemeckej deklarácii, bolo prekvapením, keď mimoriadna a spôsobomocnená velyvyslankyňa SRN Heike Zenkerová na prijati štátnym tajomníkom J. Šestákom koncom januára timočila údajné stanovisko vlády SRN, podľa ktorého sa nezmenil jej odmietyvý postoj voči požiadavkám odškodenia slovenských obeť nacistickej prezsekue. Heike Zenkerová vyhlásila, že vláda SRN vychádza z principu, že počas II. svetovej vojny existovala samostatná Slovenská republika s vlastnou vládou a legislatívou, na základe ktorej sa uskutočňovali transporty slovenských občanov do koncentračných táborov. Ďalej uvedla, že súčasnú Slovenskú republiku považuje SRN za nástupcu Slovenskej republiky z rokov 1939–1945. Tieto výroky označila velyvyslankyňa za oficiálne stanovisko vlády SRN.⁸⁹ Tento postoj sa snažila slovenská diplomacia jednoznačne vyrátiť s odvolaním sa na právnu sukcesiu Zmluvy medzi ČSFR a SR o dobrej susedstve, v ktorej sa uvádzá práve už spomínaná kontinuačná formula nepretržitého trvania Československa, proti ktorej svojho času vystupovali Ján Čarnogurský a František Mikloško.

Nehľadiac na to, že slovenská strana vo februári 1997 odovzdala prostredníctvom svojho diplomatického zástupcu v Bonne aide-memoire, v ktorom odmieta tvrdenia o svojom nástupničstve po vojnovenom slovenskom štáte, slovenská strana otvorila túto otázkú aj pri dôležitej návštive Rity Süßmuthovej, predsedníčky Bundestagu, ktorá je známa svojimi postojmi k tejto otázke. Sama pri príležitosti 50. výročia ukončenia II. svetovej vojny pod-

porila myšlienku odškodenia obetí fašizmu a na pôde Bundestagu aj podporovala iniciatívy k tomu smerujúce. Pre slovenskú stranu bolo úspechom, keď sa R. Süßmuthová veľmi jednoznačne vyjadriala k otázke vnímania Slovenskej republiky SRN: „V Nemecku nikto nezastáva názor, že Slovenská republika je následníckym štátom Tisovho režimu z rokov 1939–1945. SR je následníckym štátom Československa, ktoré vzniklo v roku 1918.“⁹⁰ Predsedníčka Bundestagu napokon vyrieckla viaceru pozitívnych postojov voči SR (napr. aj ten, že SR a ČR by sa mali stať členmi EÚ súčasne), avšak nemecká diplomacia ich svoju praxou čoskoro korigovala. R. Süßmuthová sa konkrétnie vyjadrila aj k otázké odškodenia, zmienila sa o dvoch projektoch. Medzinárodná židovská organizácia môže disponovať sumou 7 000 miliónov mariek, ktorá je určená konkrétnym osobám na celom svete. Druhým projektom je 80 miliónov mariek určených pre osoby, ktoré dnes žijú v najhorsích sociálnych podmienkach. V tejto súvislosti spomienula tri polabské krajinys Slovensko.⁹¹

Ani nie mesiac po februárovej návštive Rity Süßmuthovej prišla písomná odpoveď ministra zahraničných vecí SRN Klausa Kinkel na Hamžíkov list z januára 1997. Kinkel v nóm opäťovne odmiel nároky slovenských obetí nacistickej perzekúcie na odškodenie s poukazáním na súčasnú nemeckú podporu štátov strednej a východnej Európy vrátane SR „na ceste do hospodárskej a politicky prosperujúcej budúcnosti“. Odmiel uplatnenie modelu odškodenia českých obetí nacizmu v prípade slovenských obetí, odváľávajúc sa na historické odlišnosti vývoja ČR a SR v rokoch vojny, a potvrdil, že na základe iniciatívy parlamentu SRN spolková vláda vyčlenila na roky 1998–2000 osemdesiat miliónov DM na humanitnú pomoc v ďalších prípadoch, zvlášť pre obete nacizmu v niektorých krajinách strednej a východnej Európy, pričom vo výpočte konkrétnych krajín ide, s výnimkou Albánska, o bývale satelity hitlerovského Nemecka.⁹²

Pokiaľ sa však otázka odškodenia na slovensko–nemeckej úrovni nevyrieši, rozhodla sa slovenská strana riešiť tento problém – práve vzhľadom na vysoký vek čakateľov na odškodenie – interným spôsobom zálohovo-individuálneho odškodenia. Čo v januári sa stretli legislatívni odborní-

88 O týchto nôtačach informoval hovorca Ministerstva zahraničných vecí Ivan Korčok nemecký denník Handelsblatt, 3.2. 1997. (Pozri informáciu v SME, 4.2. 1997.)

89 Informácie zo zdroja blízkeho MZV SR. Osobný archív autora.

90 Citované podľa Alner, Juraj: Rita Süßmuthová: Je vý sostne dôležité, aby sa ČR a SR stali členmi EÚ súčasne. In: Národná občada, 13.2.1997.

91 Tamže.

92 Informácie zo zdroja blízkeho MZV SR. Osobný archív autora.

ci asi 60 organizácií a inštitúcií, aby vyslovili záverečné pripomienky k návrhu zákona o zmiernení niektorých krív u osôb deportovaných počas II. svetovej vojny z politických, národnostných a rasových dôvodov do nacistických koncentračných táborov. Návrh vypracovali právni špecialisti Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov (SZPB). Podľa informácií právnika SZPB J. Mikloška by pri odškodení išlo o navrhovanú sumu peňažnej náhrady za ušľú mzdu 2 500 korún za každý i začatý mesiac pobytu v internačnom alebo koncentračnomtábove a v prípade smrti by bola najbližším pozostalým vyplatená suma 100 000 korún. Celková suma pre odškodenie by sa tak pohybovala okolo 750 miliónov korún. Keďže ide o zálohovo-individuálny spôsob vyplatenia, odškodenie by boli vyplatené zo zdrojov SR a Slovensko by si do budúcnosti muselo v rámci vzájomných slovensko–nemeckých negociačí nárokovať na refundáciu od ne-meeckej strany.⁹³

Ústup nemeckej politiky od podpory pre SR. Návštavy Rity Süssmuthovej a Klausa Kinkela sa uskutočnili po dost dlhej odmlke vo vzájomnom stretnutí sa najvyšších predstaviteľov oboch krajín (výnimku boli azda len kontakty na úrovni poslancov). Práve z návštavy spolkového vicekancléra a ministra zahraničných vecí Klausa Kinkela začiatkom mája 1997 však bolo možné vyzozorovať, že z klasických bilaterálnych vzťahov sa stávajú skôr vzťahy SR verus EÚ. Kinkel v tomto zmysle vystupoval aj pri kritike nedostatkov demokracie a jeho známy list s požiadavkami zapadal do série upozornení, ktoré adresovali SR viacerí zahraniční politici jednotne (Karsten Voigt, Leon Brittan, Hans van den Broeck).⁹⁴ Konkretizované podmienky pre zlepšenie konkrétnych nedostatkov v demokracii SR mali by akousi poslednou výstrahou pre politických predstaviteľov SR (rozšírenie parlamentných výborov nad kontrolou Vojenskej informačnej služby a SIS a zástupcov opozície, transparentná kontrola privatizácie, rozšírenie mediálnych rád o zástupcov opozície atď.). Už počas tejto návštavy však nemecká strana dala jasne najavo, že nepodporí SR pri prvej vlne roz-

širovania NATO na nadchádzajúcom summite NATO v Madride. Úplne explicitne to potvrdil poslanec CDU Andreas Krautschéid, ktorý Kinkela spre-vázdal. Tako skončili slovenské aspirácie hrať nemeckou kartou, ako aj vystupovanie SRN ako advokáta SR pri jeho snahe o integráciu do západných štruktúr.

Pár týždňov na to SR nebola prizvaná ani k rokovaniam o členstve v EÚ – kde Nemci opäť podporili variant navrhovaný Európskou komisiou (ČR, Poľsko, Maďarsko, Slovinsko, Estónsko). V opozícii voči nim stáli niektoré malé európske krajinu a Švédsko, ktoré boli za začatie rozhovorov so všetkými krajinami, ktoré spĺňajú politické kritériá – takže ani tu Slovensko nepripadalo do úvahy.

V júni prebehlo na pôde zahraničného výboru Bundestagu jednanie o situácii na Slovensku. Práve poslankynia za Zelených/Zväzok 90 Elisabeth Altmannová argumentovala faktom, že viac než 60 % občanov Slovenska nepodporuje vládu V. Mečiara s jej nedemokratickými praktikami, a preto by mala nemecká strana nadáľ podporovať demokratické reformy na Slovensku a zotrvať vo vzájomnom dialógovi.

93 Pozri článok *Zákon o odškodení väzňov koncentračných táborov*. In: SME, 13. 1. 1997.

94 Aj pri návštave K. Kinkela slovenská strana postupovala vo svojej tradícii diplomatických lapsusov. Klaus Kinkel, vicekanclér a minister zahraničných vecí SR na februári privítal a neskôr pri jeho návštave sprevaždza, riaditeľ politickej sekcie MZV Juraj Migaš, čo nezdopovedalo diplomatickému protokolu.

5. Nemecká menšina na Slovensku a jej úloha v slovensko–nemeckých vzťahoch

Historický náčrt. Nemecká menšina patrí medzi najstaršie etnické menšiny na Slovensku. Nemci začali na Slovensko prichádzať na pozvanie uhorských panovníkov (otdial aj ich označenie „hostia“ lat. *hospites*) už v priebehu 11. storočia. S ich pôsobením je spojený mimoriadny civilizačný rozmach tohto územia. Nemci priniesli na Slovensko nové technológie ťažby nerastných surovín, mestské právo, neskôr sa stali nositeľmi a sprostredkovateľmi ideí reformácie. Vplyvom rôznych činitelov ako turecké nájazdy, epidémie chorôb, prirodzená migrácia, neskôr maďarská asimilácia počet karpatských Nemcov⁹⁵ neustále klesal a v roku 1880 predstavoval 225 000 obyvateľov.⁹⁶

Charakter vývinu karpatských Nemcov sa podstatne líšil od charakteru iných nemeckých národnostných skupín v strednej a juhovýchodnej Európe. Karpatskí Nemci na jednej strane neboli v geografickej blízkosti Nemecka (ako napr. sudetskí Nemci, sliezski Nemci), a teda neboli Nemeckom napäť ovplyvňovaní, na druhej strane na rozdiel od iných nemeckých menšíns ako sedmohradskí Sasi alebo banátski Sasi neboli natolik kompaktiou menšinou, aby si vybudovali vlastnú nemeckú identitu. Na tento fakt mala vplyv aj ich teritoriálna konfuznosť. Na Slovensku boli Nemci sústredení viac-menej v troch etnických enklávach, okrem trilingválnej Bratislavы to bolo horné Ponitrie (tzv. „Hauerland“), stredoslovenské banské mestá a Spiš („Zips“). Okrem toho Nemci počas madarizácie v Uhorsku patrili

95 Pojem „karpatskí Nemci“ ako označenie pre Nemcov na Slovensku zaviedol historik zaoberačúci sa dejinami nemeckých národnostných skupín v strednej a juhovýchodnej Európe R. F. Kaindl. Pozri jeho významný príspevok k dejinám karpatských Nemcov: *Geschichte der Deutschen in den Karpatenländern*, 3. Bde. Gotha 1905–1911.

96 Podla: *Kultúra a národnostné menšiny v Slovenskej republike*, Bratislava 1995, s. 18.

medzi rýchlo a dobrovoľne sa assimilujúcich obyvateľov a bolo u nich zreteľné velkohorské cítenie. (Tento faktor sa preukázal aj po roku 1918, keď istá skupina okolo Spišskonemeckej strany politicky preferovala obnovenie vekfho Uhorska). Pred vznikom Československa teda karpatskí Nemci nemali nejakú svoju skupinovú identitu, môžeme skôr hovoriť o určitej etnicko–regionálnej identite.⁹⁷

Výrazná zmena nastala po roku 1918, kedy demokratické pomery v Československej republike, ako aj jej medzinárodnopolitickej záväzky umožnili v školstve a v kultúre revitalizovať vlastnú nemeckú identitu. V tomto období zosilnel aj záujem weimarského Nemecka o zahraničných Nemcov, v rámci zahraničnej politiky podporovalo nemecké menšiny v strednej a juhovýchodnej Európe s cieľom ich neskôršieho využitia na presadenie vlastných politických zámerov.⁹⁸ Istý vplyv na karpatských Nemcov začali presadzovať aj predstaviteľia sudetských, resp. moravských Nemcov. V samotnom slovenskom prostredí bolo výsledkom snahy vymaňiť slovenských Nemcov spod maďarského vplyvu etablovanie Karpatonemeckej strany na sklonku 20-tych rokov.⁹⁹ Podarilo sa jej však len čiastočne politicky zjednotiť nemeckú menšinu, ktorá aj nadalej bola etnickej, konfesioñálne i sociálne výrazne diferencovaná. Po parlamentných volbách v roku 1935 Karpatonemecka strana fúzovala s Henleinovou Sudetonemeckou stranou, čím sa začal vo väčšej miere importovať nacionálilosocialistický politický smer aj vo vzťahu k nemeckej menšine na Slovensku.

Po Mnichove a rozpadе Československa Franz Karmasin opäťovne zaaložil Deutsche Partei – ako nástupkyniu Karpatonemeckej strany –, ktorá v tom čase už výrazne vystupovala ako strana presadzujuca ideológiu nacionálneho socialismu. V období Slovenskej republiky (1939–1945) sa najvýraznejšie začala „glajchšaltovať“ politická a myšlienková pluralita slovenských Nemcov. Ako píše historik Dušan Kováč, „tak sa vlastne podarilo zjednotiť nemeckú menšinu nie prirozeným vývojom, ale tlakom zhora.

97 Kováč, Dušan: *Politická aktivity nemeckej menšiny na Slovensku v poslednom období druhej svetovej vojny*. In: *Slovensko na konci druhej svetovej vojny* (stav, východiská a perspektívy). Bratislava 1994, s. 221. Ďalej pozri Kováč, D.: *Das Nationale Selbstverständnis der deutschen Minderheit in der Slowakei*. In: *Österreichische Osthefte* 33, Sonderheft, s. 269–284.

98 K tomu pozri Kováč, Dušan: *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871–1945)*. Bratislava 1991.

99 K profili a vývoju strany pozri Lipták, L. (ed.): *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava 1992, s. 201–204.

V rokoch druhej svetovej vojny získali napokon slovenskí Nemci svoju karpato-nemeckú identitu. Táto identita však nemohla nebyť poznačená nacistickou ideologiou, ktorú sa Deutsche Partei otvorenne hlásila¹⁰⁰. „Grajch-šaltovanie“ slovenských Nemcov však nebolo až také jednoznačné, ako sa ukázalo v neskoršom období. Niektorí Nemci (napr. kresťanský a rolnícky element z Hauerlandu) odolávali nacionálno-socialistickej ideологии z dôvodov vlastného presečdenia a početná skupina komunisticky orientovaných Nemcov vystupovala dôrazne antifašistky. Napr. v okolí Medzeva vznikla nemecká partizánska skupina Ernst Thälmann, ktorá sa aktívne zapojila do antifašistickej rezistence, alebo v okolí Kremnice bol v čase SNP zorganizovaný nemecky protifašistický výbor a utvorená vlastná partizánska skupina v rámci 5. oddielu.¹⁰¹

Koniec vojny priniesol značné komplikácie pre obyvateľov nemeckej národnosti. Ešte pred príchodom frontu boli postupne na priamy rozkaz Himmlera evakuovaní. Časť z nich sa po skončení vojnových operácií na území Slovenska dobrovoľne vrátila do svojich domovov. Práve na týchto občanov nemeckej národnosti sa vzťahovali opatrenia, ktoré boli prijaté na medzinárodnej úrovni (Postupimská dohoda, jej 13. článok), ako aj vnútropolitickej smernice (Dekréty prezidenta republiky – *vulg. Benešove dekréty, Košický vládny program*), ktorých výsledkom bolo pozbavenie Nemcov československého občianstva, zabavenie majetku a následný odsun z územia Slovenska. Košický vládny program odoprel československé štátne občianstvo občanom nemeckej národnosti s výnimkou antifašistov. To potvrdil dekret prezidenta Československej republiky č. 33 z roku 1945. Do 31. októbra 1946 bolo zo Slovenska odsunutých 32 450 osôb. V ďalšom období išlo viac-menej už iba o jednotlivé osoby, takže počet odsunutých neboli ovela vyšší.¹⁰²

Plodná koexistencia Nemcov a Slovákov na našom území bola vo veľkej miere prerušená vojnou, sfášzováním väčšej časti nemeckej menšiny a jej asistovaním pri realizovaní nacionálno-socialistickej politiky, následne uznaním princípu kolektívnej viny a odsunu po vojne. Multietnický charakter a obraz Slovenska boli tiež výrazne ochudobnené. Aj keď na Slovensku nedošlo pri odsune k takým excesom ako v čase „divokej fázy“ v Čechách a na Morave

100 Kováč, D.: Politická aktivita nemeckej menšiny na Slovensku..., ako v pozn. 97, s. 222.

101 Článok Spoznat, ktorý „slovenskú“ Nemec je fašista a ktorý antifašista, nebolo také jednoduché. Pozri SME, 30.8.1995.

102 Podľa Kováč, D., ako v pozn. 98, s. 200.

ve (napr. brnenský pochod smrti), aj tu sa vyskytli prípady násilia na civilných bezbranných obyvateľoch, ženach alebo detoch. Za všetky prípady spomenme tragédii v Prievoze v noci z 19. na 20. júna 1945, kde slovenský dôstojník Pazúr svojvoľne zastrelil niekoľko bezbranných karpatských Nemcov.

Povereník vnútra D. Okáli v obežníku zo dňa 3. mája 1950, adresovanom národným výborom, napísal: „Odsunom, retribúciou a konfiskáciou zradcovského majetku bola u nás otázka Nemcov v celoštátnom meradle v podstate vyriešená. Počet tých Nemcov, ktorí tu zostali, je po odsune už relativne tak malý, že nemôže mať prakticky vplyv na naš politický vývoj.“¹⁰³ Pri sčítaní obyvateľstva k 1. marcu 1950 sa na Slovensku k nemeckej národnosti prihlásilo 5179 osôb. Sčítavalo sa však podľa subjektívneho vyjadrenia sa jednotlivých osôb, takže mnohí sa, pochopiteľne, k svojmu nemeckému pôvodu nepríhášili. Podľa hlásenia krajských veliteľstiev Štátnej bezpečnosti z 29. marca 1949 žilo na Slovensku 27 324 osôb nemeckej národnosti.¹⁰⁴ Mnohé smernice ako aj Benešove dekréty ostali nadálej v platnosti, a tak z obyvateľov nemeckej menšiny sa stali obyvatelia druhej kategórie (nadálej nemali štátne občianstvo, príšli o majetok, boli pod pravidelným policijnym dozorom atď.). Situácia sa vyriešila až zákonom č. 34 z 24. apríla 1953, ktorým sa s platnosťou od 7. mája 1953 kolektívne udeleno československé štátne občianstvo všetkým Nemcom, ktorí mali stály bydlisko na území Československa a ktorí dôvodte československé občianstvo nezískali. Aj v neskoršom období dochádzalo cí už k dobrovoľnému, alebo vynútenému odchodu jednotlivcov a rodín do Nemecka alebo vôbec do zahraničia. Pre ilustráciu si uvedme štatistický prehľad poklesu obyvateľov nemeckej národnosti podľa toho, ako sa pri sčítaní obyvateľov sami nahlasovali.

Sčítanie k 1. marcu 1950	5 179	obyvateľov nemeckej národnosti
1960	6 250	
1970	4 760	
1980	2 918	
1991	5 629 ¹⁰⁵	

103 Cit. podľa Pöss, Ondrej: Represie a diskriminácia Nemcov na Slovensku v rokoch 1948–1953. In: Pešek, Ján (ed.): V tieni totality. Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948–1953), zborník. Bratislava 1996, s. 149.

104 Tamže, s. 149.

105 Údaje prebrané z výstavy Nemci na Slovensku. Slovenské národné múzeum v Bratislave, marec 1997. Autor historickej časti expozície O. Pöss.

Integrácia odsunutých karpatských Nemcov v SRN. Hlavný prúd nemeckých vyhnancov¹⁰⁶ smeroval do Nemecka, do zóny kontrolovanej americkými vojskami. Okrem toho jedna časť bola deportovaná do Rakúska. Niektoré pramene hovoria o počte 10 000, niektoré o 6 000 karpatských Nemcov. Prevažná časť karpatských Nemcov sa však usídila v Bavorsku, ďalšia časť v Bádensku-Württembersku a Hessensku. Bezprostredne po vojne boli krajanské zväzy zakázané, a tak o ochranu a starostlivosť presídlencov sa postarali cirkevné organizácie. Tie napomáhali spájaniu roztŕsených rodín a poskytovali i sociálnu pomoc. V ich rámci vznikol napr. aj „Podporný zväz karpatských Nemcov, evanjelikov“. Neskôr dali tie cirkevné organizácie impulz k založeniu „Karpatskonemeckého krajinského spolučku“, ktorý bol založený v roku 1947. Taktiež karpatskí Nemci v Rakúsku si založili krajanské organizácie s fažiskom vo Viedni a v Linzi. Aj v Spojených štátach americkej je už roky aktívna krajanská organizácia karpatských Nemcov. V roku 1957 prevzalo nemecké mesto Karlsruhe patronát nad karpatskými Nemcami.

Karpatskonemecký krajanský spoločok so sídlom v Stuttgarte sa stal reprezentatívou organizáciou karpatských Nemcov a v istom zmysle aj politickou nátlakovou skupinou. Karpatskí Nemci koordinovali svoju činnosť aj s ostatnými organizáciami nemeckých vysídlencov, najviac však so sudetskými Nemcami, s ktorí malí dobré kontakty a ktorí boli aj početnejší a mali väčší vplyv (tiež samotná sudetonemecká komunita však bola prirodzene politicky diferencovaná; od sociálnodemokratického kriďla, kam patril napríklad Wenzel Jaksch alebo Volkmar Gabert, až po predvojnových negativistov ako Lodermann von Auen). Charta nemeckých vysídlencov (Charta der deutschen Heimatvertriebenen), podpisánú zástupcami rôznych výhnaneckých organizácií v Stuttgarte 5. septembra 1950, signoval aj zá-

106 Pri posudzovaní môjho textu som bol oponentmi upozornený na terminologický problém používania výrazu „vyhnanie“ alebo „odsun“, ktorého som si napokon sám vydorebno. Oba výrazy, príčom odsun preferuje česká strana a vyhnanie „Vertriebung“ nemecká, majú v sebe už výrazné konotácie výkladu celého historického a medzinárodnoprávneho problému. K jednoznačnému terminologickému či sémantickému vyšľachteniu problému nedošlo ani po prijatí česko-nemeckej deklarácie. Keďže sám sa nepriklájam ani k jednému výrazu jednoznačne a návrh Dr. Hanclu, aby som používal spojenie „odsun/vyhnanie“ sa mi zdal z hľadiska plnulosť textu fažkopádný, rozhodol som sa používať oba výrazy striedavo. K problému prekladu a vôlej zájazkovým aspektom pozri: Horálek, Jan: Aspekty smifovania. In: Nová písmotnost, 1997, č. 1, s. 27.

stupca karpatských Nemcov Anton Birkner. Charta proklamovala záujem vysídlencov o prispievanie k budovaniu nového Nemecka, ale zároveň podporovala ideu integrácie Európy, kde budú žiť všetky národy v mieri. Doslovo formulovali túto zásadu takto: „Svojou prácou sa budeme usilovne a neúnavne podieľať na znovu vybudovaní Nemecka a Európy.“¹⁰⁷

Spolková republika Nemecko si uvedomovala a uvedomuje prínos výhnanov pri budovaní nemeckého hospodárskeho a spoločenského života. Len na ilustráciu, do roku 1950 prišlo na územie vtedajšej NSR 8 miliónov nemeckých utečencov zo strednej a juhovýchodnej Európy, na územie NDR 4 milióny (z ktorých mnohí ešte neskôr emigrovali do NSR), a musím dodať, že pri odsunoch zahynuli 2 milióny Nemcov. Spolkový kancelár Helmut Kohl prednesol 1. 6. 1995 v Spolkovom sneme reč pod názvom *Prínos nemeckých vyhnanov z vlasti k novému vybudovaniu Nemecka a mieru v Európe*, v ktorom mimoriadne ocenil aktivity vysídlencov Nemcov na nemeckej pôde a vyhlásil akt vyhnania za bezprávia. Zároveň sa vyjadril aj k Nemcom, ktorí zostali vo svojich pôvodných štátach. „Ešte dnes žijú Nemci v Polsku, v Českej republike a v ďalších štátach strednej, východnej a južnej Európy. Za účelom ochrany týchto menšín sme uzavreli prakticky so všetkými týmito štátmi susedskú a partnerskú zmluvu. Najprv sa to podarilo príkladným spôsobom s Maďarskom, ktorému my, Nemci, zostaneme vždy vďační za pomoc v roku 1989. Spolková republika Nemecko sa dôrazne, a domnievam sa že s úspechom, zasadila o to, že teraz máme Dohodu Rady Európy o ochrane menšín.“¹⁰⁸

107 Celý text Charty nemeckých vysídlencov pozri: Olbert, Franz: Cesta k smiffen – prameny k dejinám sudetonemeckej otázky. ISE, Praha 1991.

108 Cit. podla Kohla, Helmut: Prínos nemeckých vyhnanov z vlasti k novému vybudovaniu Nemecka a mieru v Európe. In: Strední Evropa, 1995, č. 52, s. 15. Tento Kohlov prejav zneapojoval niektoré české kruhy. Známy ľavicový historik Václav Kural, člen česko-nemeckej historickej komisie a expert Českej strany sociálnodemokratickej na nemeckú otázkú k tomu napísal: „Skepsí vúči premíse, že je s nemeckou vládnou koalicou možno dosiahnuť viac než jen dĺži dohodu, bylo možno odvodiť m., z prübahu jedinári Bundestagu o vyhnaniciach 1. června 1995. Tam se kancelér Kohl, predseda parlamentnej frakcie CDU Schäuble a bavorský premiér Stoiber – bez slova kritiky role predvádziacich nemeckých menšín (a speciálne menšiny sudetonemeckej) na ceste k príprave nacistickej agresie a k okupácií praxi – omežili pouze na slova chvály vyhnancom ako skupiny, ktorá má významný podiel na poválečnej výstavbe Nemecka, na odstraňovanie vnitrosevropských rozporov a na evropské integrači. Z této skutečnosti bolo možné súditi, že Kohlova vláda, ktorá sa bez podpory bavorskej CSU v koalícii neobejde, nebude v zásadných otázkach priblížiť ochotná akceptovať české stanovisko. Zvlášť varovné bylo, že Kohl v podstaté

Zdôznamenie významu zmluvy s Madarskom je charakteristické pre všeobecný postoj nemeckej politiky k Maďarom, ktorý som už spomínať vyššie. Okrem toho Maďarsko bolo krajinou, ktorá deportovala najmenší počet svojich Nemcov v porovnaní s ostatnými krajinami a ešte jediná pristúpila k symbolickému odškodeniu odsunutých Nemcov. Helmut Kohl sa nezasadzuje len verbálne za ochranu nemeckej menšiny, ale aj mnohými skutkami. Pri karpatských Nemcoch možno spomenúť, že sa sám osobne zúčastnil stretu na vysídlených karpatských Nemcov z obce Kunesov (Kuneschau).¹⁰⁹

Osobité postavenie mali a majú sudetskí, ale aj karpatskí Nemci v Bavorsku. Bavorská krajinárska vláda ešte na začiatku päťdesiatych rokov na čele s Hansom Erhardom dokonca do ústavy Slobodného štátu Bavorsko (Freistaat Bayern) presadila, že sudetskí Nemci patria k štrom základným kmeňom („Stämme“), ktorí tvoria a formujú Bavorsko. Odtiaľ sa odvíja aj politická patronancia bavarskej Kresfanskosociálnej únie (CSU) nad sudetskými, ale aj karpatskými Nemcami. Táto strana patrí do súčasnej vládnej koalície CSU–CDU a v nemajlej miere ovplyvňuje súčasnú nemeckú zahraničnú politiku. Karpatskí Nemci mali pre nemeckú politiku význam v tom, že napriek dia-metralne odlišnému vývoju a postaveniu v Československu tvorili so sudetskými Nemcami jednu nemeckú menšinu v jednom štáte, a teda akékolvek politické kroky smerom ku karpatským Nemcom by boli vnímané ako politický precedens aj vo vzťahu k sudetským Nemcom.

Presadzovanie politických zámerov karpatských Nemcov a postejo Slovenska k tejto otázke. Politickí predstaviteľia, ale aj obyčajní karpatskí

108 pokračovanie:

Československo ve své historické rekapsulaci vynechal. Mnichov (a podľa Henleinovy SdP na ném), okupace, teror a dôsledky vojny pro Čechy ako by v pojednání nemeckej vlády, ktorou kameň predstavuje, prosté neexistovaly. Kohl učinil v tomto téma vlastinou pouze jedinom zmínku, totiž v tom smysle, že to, co se tam, t. j. v Československu, pri odsunu stalo, bolo hrozné, ale pťestu se musíme s Čechy niejak dohodnout. Lze říci, že ve svém projevu jako by téměř akceptoval pojednání Sudetoněmeckého landsmannschaftu.“ Pozri Handl, Vladimír – Kural, Václav – Reiman – Michal: Česká republika a Němcem. In: Česká zahraniční politika, Úvahy o prioritách. Praha 1997, s. 174.

109 V súvislosti s touto malou nemecky osídlenou dedinkou možno spomenúť, že ideia výsídlenia Nemcov tam bola živá až po roku 1948. Dňa 14. júla 1948 okresný akčný výbor v Handlovej žiadal vysídliť 96 Nemcov z Kunesova. Živitelia týchto nemeckých rodín boli zamestnaní v bani v Handlovej, odkiaľ každú sobotu prichádzali domov. Žiadateľom vadiilo, že „...obejec od Kremnice značne vzdialenosť, neleží na hlavnej hradkej a týto nemôžu byť pod náležitým dozorom“. Pozri: Pöss, Ondrej, ako v pozn. 103, s. 151.

Nemci sa ani vo svojej novej vlasti nemohokrát zmieriť s tvrdým osudom vynhania z ich pôvodnej vlasti, zbavenia občianstva a zabavenia majetku (podľa predpisov si mohli deportovaní Nemci vziať so sebou majetok s hmotnosťou maximálne 12 kg). A tak sa akýmsi *pium desiderium* ich politických snáh stało úsile revidovať tieto politické rozhodnutia, ktoré považovali za antidemokratické a antihumánné bezprávie. Vo všeobecnosti bol za tieto politické kroky odsudzovaný osobne prezident Eduard Beneš a po jeho politickom páde a nastolení komunistického režimu v Československu sa stal takmer oficiálnu verziu – v historický zjednodušenej opatke –, že E. Beneš po svojej mnichovskej traume opustil politiku masarykovského demokratizmu a v záujme odplaty za zradu „piatej kolóny“ (teda nemeckej menšiny) bol ochotný dohodnúť sa aj so Stalinom, len aby došlo k transferu československých Nemcov. Daňou za tento krok bola aj sovietskia Československa. Už menej bol traktovaný medzinárodným postup velmiocí v otázke transferu a najmä Postupinská dohoda.

Takýto náhľad zblížoval aj politickú emigráciu Slovenskej republiky (1939–1945) a karpatských Nemcov, rovnako ako sudetských Nemcov. Obe skupiny mali k sebe blízko v kritike českej benevôskej politiky centralizmu s jej minimálnou empatiou voči etnickej diferencovanosti I. Československej republiky. Okrem toho Slovákom bola za existenciu I. republiky odopieraná autonómia – často s poukazom, že keď ju poskytnú dva a pol miliónom Slovákov, nemôžu ju odoprieť troma miliónom Nemcov. Regionalizácia, ako ju napr. predkladal posledný predmnichovský ministerský predsedza Milan Hodža, ktorá by ponúkla možnosť samosprávy aj Slovákom, aj Nemcom (rovnako ako Maďarom a Rusinom), bola českou centralistickej politikou odmiennutá, ale narazila už aj na minimálny zájem sfašizovanej Henleinovej Sudetonemeckej strany, ktorá už bola riadená Hitlerom vým zámerom agresie a rozpuštania II. svetovej vojny.¹¹⁰

110 K tejto problematike pozri Hodža, Milan: Federation in Central Europe, Reflections and Reminiscences. Jarrolds Publishers, London 1942. Slovenská verzia Hodža, M.: Federácia v strednej Európe a iné štúdie. Kalíogram, Bratislava 1997, s. 209–214.

Na takúto možnosť aj na neúspech Hodžových pokusov poukazoval aj právny expert, „advokát“ bavarskej vlády v kauze sudetských Nemcov a autor juristickej analýzy otázky sudetských Nemcov prof. štátovedy Felix Ermacora vo svojich právnych odporúčaniach (Rechtsgutachten).

Pozri Ermacora, Felix: Die sudetendeutschen Fragen, Rechtsgutachten. München 1992, s. 36–37.

Politická kooperácia medzi karpatskými Nemcami a slovenskou emigráciu z tzv. I. vlny, teda po roku 1945, začala pomerne skoro a intenzívne pretrvala až do pádu komunizmu v roku 1989. Určité plody tejto kooperácie sa ukázali aj v politickej praxi, k tomu sa však ešte dosteneme. Prvú dohodu o spolupráci uzavrela exilová Slovenská národná rada s Karpatsko-nemeckým krajským spolkom v roku 1951. Svetový kongres Slovákov (SKS) ju obnovil v roku 1985. Slovenská politická emigrácia, blízka establishmentu Slovenskej republiky (1939–1945), úzko spolupracovala aj so sudetonemeckým Landsmannschaftom, pričom ich spájala spoločná averzia voči Čechom. V roku 1961 udelil sudetonemecký Landsmannschaft cenu Karola IV. americko-slovenskému novinárovi F. A. Hrobákovi, v roku 1986 predsedovi Svetového kongresu Slovákov Štefanovi B. Romanovi. Svetový kongres Slovákov udelil zase v roku 1983 záslužný diplom Franzovi Neubauerovi, hovorčovi sudetonemeckého Landsmannschaftu. Imrich Kružliák pri udelení diplому za SKS odsúdil odsun Nemcov a podčiarkol „osudovú spolupatričnosť“ obyvateľstva strednej Európy a za spoločné so sudetskými Nemcami zdôraznil prihlásenie sa k spoločnému európskemu dedičstvu Slovákov.¹¹¹ Práve spomínaný exilový publicista a pracovník rádia Slobodná Európa Imrich Kružliák (počas vojnej Slovenskej republiky člen HSLS a správca Slovenskej ligy, neskôr po vojne súdený, emigroval v roku 1947) vstúpil do problematiky okolo odsunu Nemcov aj po roku 1992 a vzniku Slovenskej republiky. Po zvolení Michala Kováča za prezidenta SR sa stal Imrich Kružliák jedným z jeho externých poradcov. V letе 1993 vstúpil na Sudetonemeckých dňoch s prejavom, v ktorom odšúdil platnosť Benešových dekrétov. Kancelária prezidenta sa však pár dní po jeho prejave dištancovala od obsahu vystúpenia a vyhlásila ho za súkromnú Kružliakovu iniciatívu.

Skoľ než sa však dostename k aktivitám prezidenta Kováča v tejto problematike, nemôžem obísť významnú deklaráciu najvyššieho zákonodarného snemu SR Slovenskej národnej rady, ktorú prijali ešte pred rozdeleнием česko-slovenskej federácie. Niektorí významní slovenskí intelektuáli, ktorí sa po novembri 1989 dostali do politickej pozícii a zasadli si za poslanecké lavice, iniciovali vyjadrenia deklaratívnu formou k istým páličivým momentom v nedávnych dejinách. V prípade odsunu karpats-

111 Pozri Špetko, Jozef: Slovenská politická emigrácia v 20. storočí. Danubius, Praha 1994, s. 28–29.

ských Nemcov sa angažoval najmä historik a politológ Milan Zemko (vtedy podpredseda SNR). K tejto iniciatíve sa neskôr pripojili aj niekto ďalší poslanci. Ako vyjadrili hned v úvode, poslanci SNR cítili „nutnosť vyjadriť sa aj o osudu nemeckých spoluobčanov v dávnejšej a i nedávnej minulosti.“ Vo vyhlásení, ktoré prijali 12. februára 1991, poslanci prejavili polutovanie nad osudem vynhancom: „Jav zvlášť polutovania hodné, že touto fázou odsunu boli postihnutí zväčša nevinní pracovití ľudia, práve tí, čo sa po skončení vojny rozhodli vrátiť na Slovensko, lebo ho považovali za svoju vlast.“ Ďalej poslanci odsúdili princíp kolektívnej viny: „My, predstaviteľia slobodného demokratického Slovenska, chceme vstúpiť do spoločenstva národov s čistými účami. Odsudzujeme princíp kolektívnej viny, nech by sa odôvodňoval akýmkoľvek argumentmi.“ Zároveň prejavili vôleu po spolupráci a prekonani historickej minulosti („dnes vám všetkym, pamätníkom dávnych rozbrojov, vynhancom aj ich potomkom, podávame zo Slovenska priateľskú ruku.“).¹¹² Tento akt, aj keď nemal príame právne následky napr. v úprave platnosti Benešových dekrétov, mal mimoriadne pozitívny ohlas v nemeckých politických kruhoch, ak edze sa tak stalo ešte za existenciu československej federácie, skomplikoval slovensko-českú reláciu, keďže česká strana mala na vec iný pohľad. Táto deklarácia sa pozitívne spomienala aj v liste Karpatsko-nemeckého spolku ministrov K. Kinkelovi (o ktorom sa ešte zmienime), ale vyzvedol ju aj hovorča sudetonemeckého Landsmannschaftu Franz Neubauer počas 46. sudetonemeckého zrazu v dňoch 3.–4. júna 1995, kde doslova povedal: „Na Slovensku odsúdil vyhnanie nielen prezident, ale aj slovenský parlament ako najvyšší predstaviteľstvo národa. Musíme sa pýtať, prečo nie je v Českej republike možné to, čo na Slovensku a v Maďarsku dávno možné je?“¹¹³

112 Pozri text vyhlásenia Slovenskej národnej rady k odsunu slovenských Nemcov, uverejnený v Slovenskom deníku, 13.2.1991, s. 4.

V interview, ktoré som mal v máji 1997 s dr. Milantom Zemkom, mi dr. Zemko objasňoval pozadie vzniku deklarácie. O vypracovanie textu deklarácie požiadala Slovenská národná rada Historický ústav SAV (na písomnej podobe sa napokon celkom prejavil rukopis dr. Dušana Kováča, ktorý práve v tom čase vydal knihu Nemecko a nemecká menšina na Slovensku, Bratislava 1990). Dr. Zemko mi potvrdil, že deklarácia nebola konzultovaná s Prahou, (ani s ministerstvom zahraničných vecí, ani s inými orgánmi), ale zároveň nebola poslancom vznímajú ani ako protičeský krok.

113 Pozri preklady prejavov F. Neubauera, E. Stoibera a T. Waigela zo 46. sudetonemeckých dní v Mnichove. Uverejnila revue Stredná Evropa, 1995, č. 51, s. 8.

Na druhej strane však zase nemožno nedodať, že slovenský parlament, keď chcel učinit obdobnú historickú deklaráciu o slovensko-maďarských vzťahoch, kde opäť na slovenskej strane figurovali Milan Zemko, Anton Hykisch a za historikov Lubomír Lipták a na maďarskej strane poslanci János Varga, József Szájer a historik Imre Polányi, k záverečnému komuniké sa nedostal pre absenciu konzenzu v základných historických momentoch. Ako správne konštatuje bývalý československý vývyslanec v Budapešti Rudolf Chmel, „celý problém sa však nemôže redukovať na hľadanie viny či viníkov“.¹¹⁴

Krátko po vzniku Slovenskej republiky a po zvolení Michala Kováča za prezidenta SR sa v okruhu prezidentskej kancelárie vytvorila politickej skupina, ktorá sa v zahraničnopolitických reláciach výrazne orientovala na Nemecko. Napr. okrem spomínaného externého poradcu I. Kružliaka ako blízky interný poradca a riaditeľ odboru vnútornej politiky nastúpil Milan Zemko, ktorý sa výrazne podieľal na formulovaní spomínamej deklarácie. Vedúcom predstaviteľom kancelárie sa daľej stal Ján Klepáč, ktorý pred rozšírením Kresťansko-demokratického hnutia (KDH) zastával post podpredsedu pre zahraničnú politiku a po rozšírení sa postavil na čelo strany nie náhodou zjavne nazvanej podľa vzoru bavorskej CSU Kresťansko-sociálnej úniou (tá aj účelovo na svojich tlačových konferenciach upozorňovala na represie voči karpatským Nemcom počas SNP). Ján Klepáč sa usiloval získať aj post riaditeľa odboru zahraničnej politiky, ktorý však pripadol „euroatlanticky“ orientovanému Pavlovi Demesovi. (Na zahraničnopolitickej oddelení prezidentskej kancelárie pracoval aj Roman Filistein, ktorý mal priamy sudetonemecký pôvod a dobré kontakty so sudetonemeckým Landsmannschaftom.) Určitým výsledkom bol aj oficiálny prejav prezidenta Michala Kováča na dňoch karpatských Nemcov v lete v roku 1993, kde otvorené odsúdil akt vyhnania (prejav prečítal za prezidenta jeho externý poradca, rovnako blízky ku karpatskonemeckým kruhom – Pavol Polák). Sám prezident sa počas jesennej návštavy toho istého roku (14.–16. 11. 1993) osobne stretol aj s hovorcom Karpatskonemeckého spolku Oszkarom Marczym. Samozrejme, okrem tohto verbálneho odsúdenia nemecká strana očakávala – a sama k tomu nabádala –, že dôjde aj ku konkrétnejším krokom v právnej a v majetko-

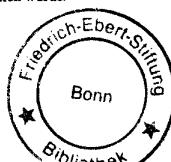
vo-právnej rehabilitácii Nemcov, postihnutých odsunom. To zase na druhej strane „strašilo“ českú stranu, ktorá sa usilovala Slovensku na všetkých bilaterálnych stretnutiach akékoľvek kroky v tejto oblasti vyhovoriť.¹¹⁵ Celkovo však prezidentská kancelária nevstupovala veheimentnejšie do tohto procesu – určité snahy pacifikovali práve P. Demeš a v tom čase v kancelárii pracujúci diplomat Miroslav Mojžiša – a aj sám prezident nebol náchyný ísť za istý rámcu. Nemeckej strane to otvorené potvrdil počas svojej návštavy v novembri 1993.¹¹⁶ Na jednom zo stretnutí prezidentov SR Michala Kováča a ČR Václava Havla v Lánoch v roku 1995 napokon padlo rozhodnutie vzájomne koordinovať zahraničnú politiku oboch krajín vo vzťahu k Nemecku.

Slovenská strana po krátkom koketovaní niektorých politikov s myšlienkovu zrušenia Benešových dekrétov pomerne skoro od tejto predstavy ustúpila. Nemálm dôvodom k tomu bol fakt, že Benešové dekréty sa rovako vzťahovali aj na odsun Madarov z južného územia Slovenska (od mája do júna 1945 bolo odsunutých 31 700 Madarov, neskôr po dohode Maďarska a Československa dochádzalo k tzv. výmene obyvatelia). Pre Slovensko by teda znamenalo prijatie úpravy v prípade karpatských Nemcov (v podobe zrušenia Benešových dekrétov, príp. čiastočného reštituovania majetku alebo odškodenia) aj vytvorenie precedensu pre odsunutých Madarov (resp. aj pre „kolaborantom“, pre ktorých tieto uznesenia

115 K tomu pozri napr. stať Rakušanová, Lída: *Stýkání a potýkání 1989–1996. Důležité milníky na trnité cestě smíření Čechů a Němců*. In: *Nová přítomnost* 1997, č. 1, s. 2–6. L. Rakušanová tam píše: „Praha reagovala pôsobivou väčšou Nemecku a základními pletkami se Slovenskom, jejíž cílem býlo spacificovať tamní tendencie ke zrušení Benešových dekrétů, ať to stojí, co to stojí.“ (s. 5). Aj minister zahraničných vecí ČR Š. Janeček na prvej oficiálnej, tolko odkladanej návštive Slovenska nastolil otázku zrušenia Benešových dekrétov. Pozri Horský, Ivan: *Chlad nadstandardných vzťahom Česka a Slovenska* nesvedčí. *Národná obroda*, 9.3.1996.

116 Prezident SR Michal Kováč sa pri stretnutí s hovorcom karpatských Nemcov opäťovne ospravedlnil akt vyhnania, ale odmietol právnu spochybnenie Benešových dekrétov, keďže vyvolalo ďalšie komplikácie. Pozri Archiv der Gegenwart, 1993, s. 38 497: „Kovac führte zum ein Gespräch mit dem Vorsitzenden der vertriebenen Karpatendeutschen., er wiederholte die 1991 ausgesprochene Entschuldigung für die Vertreibung, wies aber eine Aufhebung der Benesch-Dekrete, aufgrund deren die Vertreibung und Enteignung der circa drei Millionen zählenden Deutschen und der 30 000 zählenden ungarischen Minderheit nach dem zweiten Weltkrieg, aus der damaligen Tschechoslowakei stattfanden, zurück, das dies heute neue Besitzstände schaffen würde.“

114 Chmel, Rudolf: *Moja maďarská otázka*, Zo zápisov posledného československého vývyslanca v Budapešti. Kalligram, Bratislava 1996, s. 149.

platili rovnako).¹¹⁷ To samozrejme nebolo a nie je pre súčasnú vládnucu slovenskú elitu prijateľné.

Historická spojitosť medzi odsunom Nemcov a Madarov tak vytvára aj potenciálne spojenectvo medzi týmto dvoma krajinami v otázke zrušenia Benešových dekrétov. (K tomu sa môže častočne pripojiť aj Rakúsko. Bývalý minister zahraničných vecí Alois Mock na 45. sudetoneemeckých dňoch v Norimberku dňa 22. mája 1994 sám odsúdil platnosť Benešových dekrétov. A dalšou eventuálnou krajinou, ktorá nástojivo odsudzuje platnosť dekrétov, je Lichtenštajnsko; z tohto dôvodu proti ČR i SR protestovalo aj na pôde Rady Európy. Benešove dekréty a zabavenie majetku sa po vojne vzťahovali aj na lichtenštajnského knieža Hansa Adama).

Samoziemrejme, otázka prístupu k tomuto problému je pre tú-ktorú krajinu aj výrazne vnútropoliticky differencovaná. Pokiaľ na nemeckej scéne je zastancom takéhoto radikálneho postupu najmä CSU, tak na maďarskej scéne je to predovšetkým pravicový vzájom mladých demokratov FIDESZ, ktorý dokonca na záver poslednej návštevy Michala Kováča v Budapešti slovenskému prezidentovi poslal list, v ktorom sa doslova píše: „... Bez ohľadu na opačnú oficiálnu propagandu je treba pripustiť, že proces maďarsko-slovenského uzmierenia uviazol. Nemalý podiel na tom má i skutočnosť, že na Slovensku zostávajú v platnosti rasovo diskriminujúce zákony vyhlásujúce kolektívnu vinu Madarov, tzv. Benešove dekréty.“¹¹⁸ K podobným názorom sa približuje aj slobodný demokrat a v súčasnosti

¹¹⁷ K celkovému slovenskému pohľadu na otázkou Benešových dekrétov porovnaj: Bená, Jozef: Svedčenie. In: Literárny týždenník, 1993, č. 43. Bená, Jozef: Kolektívna vina. In: Nové slovo bez respaktu, 1993, č. 43. Hollander, Pavol: Vyhnanie Nemcov a konfiskácia ich majetku po druhej svetovej vojne – právne zamyšlienie. In: Všeobec, 1995, č. 3, s. 3–17.

Dalšie právne analýzy a pramene k tejto problematike: Jech, Karel – Kaplan, Karol: Dekréty prezidenta vydelené 1940–45. Brno 1995. Ďalej: Právni aspekty odsunu sudetských Nemcov (zborník). UVM, Praha 1995. Nález Ústavného súdu České republiky č.55/1995 SR. Sbírka zákonů ČR, 1995, s. 762–773.

Pre porovnanie pozri dostupný výklad nemeckej strany: Kimmich, Otto: Benešove dekrety, posúzení z mezinárodněprávního hlediska. In: Střední Evropa, 1994, č. 44–45, s. 47–58. Gabert, Volkmar: Několik poznámek k takzvaným Benešovým dekretem. In: Střední Evropa, 1996, č. 62, s. 107–110.

Z alternatívnych názorov české strany: Mandler, Emanuel: Budeme obhajovať Benešove dekrety? In: Střední Evropa, 1996, č. 63, s. 77–87. Doležal, Bohumil: Poznámky k „Prezidentskému dekretumu“. In: Střední Evropa, 1996, č. 63, s. 88–92.

¹¹⁸ Pod listom bol podpísaný predsedza FIDESZ Viktor Orbán. Pozri SME, 15.6.1996.

predseda zahraničného výboru maďarského parlamentu Matyás Eörsi, ktorý taktiež nevylučuje nutnosť zmeny týchto platných právnych úprav v blízkej budúcnosti.¹¹⁹

Karpatskonemecký spolok ako reprezentant záujmov vyhnaných karpat-ských Nemcov sformuloval svoje požiadavky aj v oficiálnom liste nemec-kému ministru zahraničných vecí Klausovi Kinkelovi. List, ktorý bol odoslaný na Ausswärtiges Amt v „predvečer“ slovensko-nemeckých jedna-ní, vychádzal z požiadaviek, na ktorých sa uzniesli delegáti snemu 30. marca 1996 a ktoré zoštýlovali hovorovu spolu Oska Marczy. Karpatskí Nemci v liste vyjadrili nádej, že sa ministerstvo pri svojej práci bude ich požiadav-kami aj riadiť. Najdôležitejšou časťou listu bolo práve vyjadrenie sa otáz-ke Benešových dekrétov. Podľa karpatských Nemcov má byť pri jednaniach so Slovenskom dosiahnuté:

1. Zrušenie diskriminujúcich Benešových dekrétov. Podľa tvrdenia karpat-ských Nemcov nejde ani tak o odškodenie, ako o zrušenie dekrétov z morálneho dôvodu.
2. Aj bez formálneho zrušenia Benešových dekrétov má sa slovenská vláda zaviazať, aby Nemcom, ktorí zostali na Slovensku a majú slovenské občianstvo, bol navrátený majetok alebo poskytnuté adekvátne odškodenie.¹²⁰

Okrem týchto požiadaviek karpatskí Nemci žiadali o podporu ministerstva pri presazovaní ďalších parciálnych cieľov, ktoré by sa mali stať obsahom jednania so slovenskou stranou, ako napr. budovanie Karpatskonemeckého múzea, finančná podpora Karpatskonemeckému spolku na Slovensku, zria-

¹¹⁹ K problematike Benešových dekrétov z pohľadu maďarskej strany pozri: Edward Benes Elnoki Dekrétuum avagy a magyarok és a németek jog fosztása (Prezident-ské dekréty Eduarda Beneša alebo odňatie práv Maďarom a Nemcom). Pannonia Kónyvtárod, Poszony (Bratislava) 1996.

¹²⁰ Presné znenie: „...solte bei den Verhandlungen mit der Slowakei erreicht werden, dass

1. die diskriminierende Benešdekrete aufgehoben werden. es geht uns weniger um die Frage der Entschädigung, vielmehr hat die Aufhebung der Dekrete für uns eine moralische Dimension.“

2. Aber auch ohne formelle Aufhebung der Benešdekrete sollte sich die Slowakische Regierung verpflichten fühlen, den in der Slowakei verbliebenen Deutschen mit der slowakischer Staatsbürgerschaft das Vermögen zurückzugeben oder eine entsprechende Entschädigung zu vereinbaren.“

In: Die Karpatenpost, Organ der Karpatendeutschen Landsmannschaft Slowakei, 1996, 47. Jahrgang, Folge 6 (Juni), s. 2.

denie slovensko-karpatskonemeckej historickej komisie atď. Zároveň požiadali Kinkela o vymenovanie kontaktnej osoby na ministerstve, s ktorou by mohli komunikovať.

Predstaviteľia Karpatskonemeckého krajinského spolku sa snažia aj o intenzívnu komunikáciu s jednotlivými predstaviteľmi politických kruhov na Slovensku za účelom podpory presadzovania svojich cieľov. V poslednom čase napr. živo komunikujú s predsedom zahraničného výboru NR SR Dušanom Slobodníkom, ktorý sa pred dvoma rokmi zúčastnil ich snemovania a neskôr aj oficiálne na pôde NR SR prijal hovorcu Karpatskonemeckého spolku Oskara Marcyho.¹²¹

Celkovo možno konštatovať, že vplyv karpatských Nemcov ako nátlakovej skupiny na zahraničnú politiku SRN voči SR je dosť minimálny, čo je ovplyvnené jednak ich početnosťou a jednak vysokym vekom jednotlivých predstaviteľov. Karpatskí Nemci však majú pomerne dobrý vplyv v niektorých spolkových krajinách a veľmi dobre kooperujú so slovenskou stranou. To sa napr. ukázalo pri aranžovaní jesennej návštevy V. Mečiara v spolkových krajinach Bádensko-Württembersko a Hessensko v roku 1996, kde sú karpatskonemecké skupiny dobre zastúpené. Počas tejto návštevy predseda krajinského parlamentu Peter Straub ocenil politiku slovenskej vlády voči nemeckej menšine na Slovensku.¹²² Toto ocenenie nebolo ojedinelé, v celkovom nie všetkých príaznivých slovensko-nemeckých vzťahoch ostáva otázka prístupu slovenskej vlády k nemeckej menšine hodnotená pozitívne. Napríklad v hodnotení bilaterálnych vzťahov za rok 1994 bola spolkovou vládou použitá dokonca nasledovná formulácia: „Podpora nemeckej menšiny dospela v roku 1994 k ďalšiemu pokroku a môže byť označená, najmä čo sa týka spolupráce nemeckých a slovenských úradov, za vzornú.“ Čo je však sporné je celková menšinová politika SR, najmä pokial ide o vzťah k početnej madarskej menštine. Nemeckí politickí predstaviteľia (najmä poslanci Bundestagu) pravidelne monitorujú a upozorňujú na stav menšínových práv v súvislosti s niektorými legislatívnymi úpravami. To je napokon charakteristické pre nemeckú politiku, ktorá v tomto duchu vystupuje aj inde (spomíname napr. Kinkelovu kritiku postavenia ruskej menšiny v pobaltských krajinách).

121 Pozri Prehľad zahraničných návštev NR SR, pracovné stretnutie 9. september 1996. In: Parlamentný kuriér, 1996, č. 33, s. 76.

122 Pozri Karpatenblatt, 1996, č. 10, s. 2.

Súčasné postavenie nemeckej menšiny na Slovensku. Po roku 1989 sa vytvorili nové podmienky pre revitalizáciu nemeckej menšiny na Slovensku. Významným medzníkom bolo založenie Karpatskonemeckého spolku na Slovensku dňa 30. septembra 1990 v Medzeve za veľmi účinnej podpory a pomocí Karpatskonemeckého spolku zo SRN. Zo stanov, ktoré boli zaregistrované na Ministerstve vnútra SR, vyplýva, že Karpatskonemecký spolok je kultúrne združenie občanov SR, ktorí sú nemeckej národnosti, nemeckého pôvodu alebo materinského jazyka, ako aj občanov, ktorí sa hlásia k nemeckému kultúrnemu okruhu. Je to spolok, ktorý je nezávislý od stránicej príslušnosti a svetonázorového presvedčenia. Jedným z podstatných znakov jeho činnosti je pestovanie ducha vzájomného porozumenia a tolerancie medzi národmi, národnosťami a etnickými skupinami s cieľom jednoznačného rešpektovania jazykových a kultúrnych tradícií v duchu príslušnosti k jednotnej Európe.¹²³

Okrem toho vo vzťahu k občanom nemeckého pôvodu je cieľom Karpatskonemeckého spolku na Slovensku zastupovať záujmy občanov hlásiacich sa k nemeckej národnostnej menšine, všeobecne ich v SR pozdvihnuť a podporiť v oblasti kultúrnej, spoločenskej, hospodárskej a sociálnej, revitalizovať nemecký jazyk a kultúru v nadávianí na tradície a 800-ročnú história nemeckého osídlenia na Slovensku, v záujme uvedených cieľov spolupracovať s inými organizáciami doma i v zahraničí, pozdvihnuť a podporiť aktivity mládeže nemeckej národnosti na Slovensku.

Základnou organizačnou jednotkou Karpatskonemeckého spolku na Slovensku sú miestne skupiny, ktoré sú teritoriálne rozčlenené a organizačne zoskupené do piatich regiónov podľa historických oblastí nemeckého osídlenia:

- I. región – Bratislava a okolie
- II. región – okolie Kremnice a Prievidze (Hauerland)
- III. región – Horný Spiš
- IV. región – Dolný Spiš
- V. región – údolie Bodvy a okolie.

Vrcholným orgánom Karpatskonemeckého spolku je generálne zhromaždenie, ktoré sa schádza každé tri roky. Spolková činnosť sa realizuje prostredníctvom 36 miestnych skupín, v rámci ktorých vyvájsajú činnosť

123 Pozri Karpatskonemecký spolok na Slovensku. In: Kultúra a národnostné menšiny na Slovensku, Bratislava 1995, s. 18.

rôzne záujmové skupiny. Najvýraznejšiu činnosť produkujú skupiny so sídlami v Kežmarku, v Štôsi, Medzeve, Bratislave, v Horej Štubni, v Turčeku, Kunešove, Krahuliach, v Chmeľnici, Sklenom a Švedlári.

Medzi najznámejšie aktivity v minulosti patrili oslavy 100. výročia vysvätenia evanjelického kostola v Kežmarku, prvý karpatskonemecký katolícky deň na strednom Slovensku, spomienkové slávnosti udalostí z konca II. svetovej vojny v Dobšinej a Přerove. Pri piatom výročí založenia Karpatskonemeckého spolku boli v košickom Dóme sv. Alžbety ekumenické bohoslužby, ktoré slúžili katolícky a evanjelický farár v nemčine. Pri tejto súvislosti predsedníčka spolku Gertruda Gresserová ocenila skutočnosť, že členmi spolku sa stalo 3 600 ľudí, v SR existuje 5 nemeckých tried a vďaka výraznej podpore zo SRN sa podarilo sprístupniť šesť stretnávacích domov.¹²⁴

Od júla 1992 vychádza v nemeckom jazyku mesačník Nemcov na Slovensku Karpatenblatt, ktorý finančne podporil aj fond Pro Slovakia. Zároveň vyošlo niekoľko kníh od nemecky písucích autorov.

Od 1. augusta 1994 pracovalo pri Historickom múzeu Slovenského národného múzea v Bratislave oddelenie karpatských Nemcov. Od 1. januára 1997 začalo pracovať samostatné Muzeum kultúry karpatských Nemcov (MKKN) s celostátnou pôsobnosťou.¹²⁵ To je dobrý predpoklad aj pre historiografické spracovanie prínosu karpatských Nemcov k budovaniu slovenského hospodárskeho a spoločenského života, ktoré bolo – najmä v období moderných dejín – minulým režimom znemožnené.¹²⁶ Niektorí historici nemeckého pôvodu (O. Pöss, O. Sobek) už čiastočne začali zapĺňať medzery v historiografickom prehľade o vývinе nemeckej menšiny v novom období u nás.

6. Záver

Bilaterálne vzťahy medzi Slovenskou republikou a Spolkovou republikou Nemecko sú význe poznámené závažnými problémami SR pri uskutočňovaní jej demokratickej tranzície. Napriek tomu, že Slovensko verbálne proklamalo záujem o úzke vzťahy s Nemeckom, nepodarilo sa mu – práve vďaka interným problémom, ako aj viacerým politicko-diplomatickým lapsusom – presvedčiť nemeckých partnerov o svojej dôveryhodnosti. V nemeckej optike sa tak SR zafixovala ako „problémové dieťa“ strednej Európy. Sami Nemci majú eminentný záujem o rozšírenie európskych štruktúr, aby tak posunuli pásmo stability a prosperity ďalej na východ od svojich hraníc. Kedže SR nie je hraničiacou krajinou so SRN, pre Nemcov je jednoduchšie vysunúť Slovensko za hranice tohto pásmu. Okrem iného je to tiež prejav mocenskopolitického pohľadu. Nemci rovnako ako ich západoeurópski partneri kládu dôraz na dodržiavanie európskych štandardov demokracie, ktoré je podmienkou pre vstup do euroatlantických a európskych politických, bezpečnostných a ekonomických štruktúr.

Vzájomná komunikácia medzi SR a SRN bola v posledných rokoch poznámená tolkými problémami, že do politiky SRN voči SR vniesla určitý odstup (Distanz-Politik). Nadôvožok, nemecká zahraničná politika je silne poznámená „personalizáciou“ – čo v prenesnom význame slova jednoducho znamená odmietanie osoby Vladimíra Mečiara a politiky, ktorú stelesňuje. V súčasnosti sa dostavujú už aj negatívne výsledky takéhoto vzťahov. Ak SRN bola doteraz jedným z najväčších zahraničných investorov na Slovensku, tak postupne zo tohto priestoru ustupuje a v súčasnosti klesla až na tretie miesto (po Rakúsku a Českej republike). Postavenie SR ako permanentne kritizovaného partnera, ktorý nie je ochotný zlepšiť kritizované nedostatky vo vnútri svojho štátu, problematizuje aj presadzovanie vlastných požiadaviek voči Nemecku (napr. odskodenie obetí nacizmu, vyrovanie obchodného dlhu po NDR). Témou čiastočne jedna sa stali význačné problémy SR s demokraciou a ostatné problemy „bežnej agendy“ sú v dôsledku toho odsované z programu vzájomných rokovaní.

124 Pouz. Prvé ekumenické bohoslužby v košickom dome vďaka karpatským Nemcom. In: SME, 14.10.1995.

125 K tomu pouz. Pöss, Ondrej: Jedna zmena bez kriku. In: Literárny týždenník, 1997, č. 7, s. 2. Ďalej Pöss, O.: Karpatskí Nemci budujú vlastné múzeum. In: SME, 31.1.1997.

126 Na tento fakt upozorňuje aj D. Kováč v úvode svojej knihy Nemecko a nemecká menšina, ďalej ako v pozn. 98, s. 7, kde píše: „...naša historiografia nedostatočne spracovala jej (nemeckej menšiny – P. L.) historické osudy. Týka sa to najmä 19. a 20. stor. v syntetickom diele Dějiny Slovenska sa vo štvrtom zväzku (1900–1918) nemecká menšina vôbec nespomína a v piatom zväzku (1918–1945) sú o nej len neúplné zmienky, niekedy nepresné...“.

V záujme presadzovania demokracie však SRN zostáva rovnako ako EÚ v tzv. minimálnom dialógu so SR – s nádejou na pozitívnu zmenu vnútropolitickej pomerov na Slovensku. Slovenská strana má v tejto situácii len obmedzené možnosti konania, keďže požiadavky, vznásané nemeckou (a vôbec západnou) stranou, momentálne vládnucu politickú elitu nemôže a nechce splniť, pretože by tým odhalila vlastné nezákonné počinanie počas celej éry jej vládnutia (privatizačné machinácie, svojovoľné nedemokratické jednanie SIS atď.). Obmedzenou možnosťou ostáva komunikácia na všetkých stupňoch vládnej, parlamentnej, straničkej, hospodárskej a mimovládky úrovne.

- Slovenská strana by mala trvať na dialógu s nemeckou stranou a odvolať sa na jeho zakotvenie v dokumentoch, ku ktorým pristúpila a ktoré uznáva aj nemecká strana. Aj keď si je SR vedomá problémov v krajinе, práve tie by sa mali stať dôvodom na permanentný dialóg (tzv. Hamžíkov model). Nemecká strana však musí byť uistená, že dialóg povedie aj k pozitívnym zmenám a prisľubenej demokratizačnej zmeny budú aj reálizované, nielen prisľubene a potom neuskutočnené (čo možno označiť ako „Slobodníkov model“).
- Slovenská strana by mala plne využívať možnosti medziparlamentnej komunikácie, ktorá sa zatiaľ veľmi osvedčila (kluby slovensko-nemeckého priateľstva v oboch parlamentoch). Bez ohľadu na stranicu príslušnosti by mala slovenskú stranu udržiavať a zisťovať nové kontakty na osobnosti nemeckého politického života, ktoré by pretlačili slovenské záujmy aj na úrovni exekutív. Treba nadalej opakovane vyjadrovať nezmenený slovenský záujem o integrovanie sa do európskych a transatlantických politických a bezpečnostných štruktúr a požadovať nemeckú stranu o podporu pri týchto cieľoch.
- Slovenské politické strany štandardného typu (kresťanskí demokrati, sociálni demokrati) musia udržiavať permanentné styky so svojimi nemeckými pendantmi, objektívne ich informovať o dianí na Slovensku a udržiavať ich záujem o krajinu a jej prechodné problémy. Na svojej úrovni by mali prenikať do spolkového parlamentu, krajinských štruktúr, využívať všetky možnosti nemeckého kooperatívneho federalizmu a zlepšovať vzájomné vzťahy na nižších úrovniach. Strany by mali zároveň využívať možnosti nemeckých straničkých nadácií (Konrad Adenauer Stiftung, Friedrich Ebert Stiftung, Friedrich Naumann Stiftung, Hanns Seidel Stiftung) na organizovanie vzájomných nemecko-slovenských akcií, ktoré by mali

za výsledok zefektívnenie rôznych profesionálnych činností (získavanie politického know-how, výchova mladých politikov, manažerov, bankárov, informovanie o politických procesoch a transformáciách v EÚ, možnosti pozitívneho ovplyvňovania verejnej mienky, využívanie nemeckých skúseností z oblasti verejnej správy, súdnicstva, médií atď.). Rovnako mládežnícke organizácie rôznych strán by mali udržiavať čuľé kontakty s mladými nemeckými politikmi, čo je dôležité aj z hľadiska budúcej generačnej výmeny, aby títo budúci politici mali predstavu o slovenských historických, politických a kultúrnych pomeroch – to napokon platí pre všetky stredoeurópske krajiny.

- Otázka odškodenia nesmie byť odsunutá zo vzájomných rokovaní. SR musí jednoznačne trvať na tom, že je právnym sucesorom Československa, ktoré bolo v II. svetovej vojne na strane víťaznej koalície. Zároveň si SR musí hľadať podporu pre túto argumentáciu aj v iných multilaterálnych rámcoch (ČR, krajinu víťaznej koalície). Na potvrdenie jednoznačného postoja v tejto otázke musia slovenskí štátinci vystupovať veľmi jednoznačne s jasne deklarovanými postojmi opierajúcimi sa o protifašistickú tradíciu SNP v slovenských národných dejinách. Slovenská strana musí využiť diferencovaný postoj nemeckej politickej scény k tejto otázke a využiť tie politické a nátlakové sily, ktoré sú pozitívne naklonené odškodeniu (Süssmuthovej krídlo vo vládnej koalícii, Iavicové strany: sociálni demokrati a zelení, židovská náboženská obec v SRN a ī.). Slovenská strana by mala otázkou aj viaj medziliovat, oprieť sa o jasnú argumentáciu odborných historických a právnych expertov a získať oporu vo verejnej mienke. SR by nemala pristúpiť na model „humanitárnej pomoci“, ale mala by trvať na jasne pomenovanom odškodení za nacionálnosocialistickú perzekúciu.
- SR by mala zotrvať na svojom jasne odmietavom postoji k otázke zrušenia Benešových dekrétov, keďže by sa tak plošne narušila celá sieť právneho systému a vlastníckych vzťahov, vytvorená po II. svetovej vojne. Zároveň by slovenská politická elita mala nadalej odmietať princíp kolktívnej viny, uplatnený v týchto dekrétoch, a zotrvať na jeho morálnom odsúdení. Nutné je však poukazovať na tieto dekréty ako na formu riešenia problémov v extrémnych podmienkach (vojna, povojnová situácia) a jednoznačne ich dávať do priamej súvislosti s predchádzajúcimi historickými udalosťami, na ktorých niesla vinu nemecká strana. SR by však mala prejavíť ochotu riešiť krivdy odsunutého obyvatelstva (ako

nemeckého, tak aj maďarského) na individuálnom princípe a pristúpiť tiež k individuálnemu odškodeniu tých osôb, ktoré neboli jednoznačne aktívne zapojené do fašistického hnutia. SR by tým získala aj lepšie medzinárodnopolitické renomé. Samozrejme, uvedomujem si, že ide o náročný proces, tak právnický, ako aj finančný, – ale inej cesty niet. SR by mala pri týchto iniciatívach kooperovať aj s ČR, prípadne s Poľskom.

Po tom, čo bola Slovenská republika vynechaná z prvého kola prijímania do NATO a nebola prizvaná ani k začiatu rozhovorov o vstupe do EÚ, SR sa ocitla v komplikovanej situácii – geopolitickej, bezpečnostnej i ekonomickej. Nadalej však neexistuje žiadna pozitívna alternatíva voči eurointegráčnej politike. SR by preto mala zohľadňovať tento „integračný imperatív“ vo svojich ďalších zahraničnopolitických aktivitách. Z hľadiska tejto stratégie má SRN nemály význam tak v EÚ, ako aj v NATO. Zlepšovanie vzájomných vzťahov medzi SR a SRN môže výrazne napomôcť dosiahnutiu reálnych úspechov SR v integračnej politike. Klúč k tomu je zatiaľ na slovenskej strane a je ním otázka demokratizácie politického života a zníženia napätia v spoločnosti. Takáto vnúropolitická zmena by vyvolala aj prirodzený pozitívny zahraničnopolitický efekt, v tom čase však musí byť slovenská zahraničná politika dobre koncepcne pripravená na ďalšie kroky, aby sa v budúcnosti mohla vyhnúť opakovaniu chýb.

Štúdie k medzinárodným otázkam

Štúdie k medzinárodným otázkam vydáva v rámci svojej edičnej činnosti Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku s nepravidelnou periodicitou.

Štúdie k medzinárodným otázkam sa snažia podávať v ucelenej podobe analytický a zároveň komplexný pohľad na vybrané aktuálne problémy medzinárodných vzťahov.

Štúdie sú rozdelené do týchto edičných radov:

- A – tematicky zameraný predovšetkým na problémy úzko späť s vývinom Slovenska v medzinárodnopolitických súradničiach.
- B – bude zameraný na práce, ktoré sa dotýkajú širších problémov zahraničnej politiky v európskom a svetovom kontexte.
- C – tento edičný okruh tvoria preklady štúdií významných autorov.
- D – je edíciou dokumentačnou, jej cieľom je poskytnúť čitateľovi základné dokumenty z oblasti medzinárodných vzťahov.